

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM^a

IN AMOS PROPHETAM

LIBRI TRES.

PROLOGUS^b.

219-220 Amos propheta, qui sequitur Joëlem, a sex millibus ad meridiana[m] plagam abest a sancta Bethleem, quæ mundi genuit Salvatorem; et ultra nullus est viculus, ne agrestes quidem casæ et furnorum similes, quas Afri appellant mapalla. Tanta est eremi vastitas, quæ usque ad mare Rubrum, Persarumque et Æthiopum atque Indorum terminos dilatatur. Et quia humi arido atque arenoso nihil omnino frugum gignitur, cuncta sunt plena pastoribus, ut sterilitatem terræ compensent pecorum multitudine. Ex hoc numero pastorum Amos propheta fuit, imperitus sermone, sed non scientia. Idem enim, qui per omnes prophetas, in eo Spiritus sanctus loquebatur. Unde nos ex Hebræo vertimus.

LIBER PRIMUS.

(Cap. 1. — Vers. 1.) **221** Verba Amos, qui fuit in pastoralibus de Thecæ, quæ vidit super Israel. Septuaginta autem, nescio quid volentes, interpretati sunt: Sermones Amos, qui facti sunt in Accarim

de Thecæ, quos vidit pro Jerusalem. Scilendumque hunc prophetam, non pro Jerusalem, quod in Hebræo penitus non habetur; sed super Israel, id est, In diebus Ozæ regis Juda, et in diebus Jeroboam

^a Præter laudatos Palatinos codices, uno deinceps utemur Nonantulano, nunc bibliothecæ Sanctæ Crucis in Jerusalem de urbe, qui num. 90 prænotatur, et ejus ætatem ex hac colligimus epigraphæ, quæ in prima libri pagella legitur: *De acquisito Domni Anfriti abbat. Etenim vetus auctor Catalogi Nonantulanorum abbatum, quem pridem Hughellus edidit, ita de illo scribit: Anfriti annos xvii (suppl. vidit). Ordinatus anno Domini dcccxxi. Hic fuit religiosus, et Deo devotus vir, et sanctissime vixit. Fecit autem capsam Evangelii totam auream, et pretiosis lapidibus ornata[m]; fecit calicem grandem argenteum, et patenam, quos mirifice vestivit auro, et ornavit lapidibus. Obiit tertio Idus Martii (anni scilicet 838). Ejus legationem memorat Eginhardus decennio ante: Halidgarius Cameracensis episcopus, et Ansfridus abbas monasterii Nonantulæ Constantinopolim missi, et a Michaelæ imperatore honorifice suscepti sunt. Neque porro hæc ultima laus ejus fuerit, quod colligendis cum aliorum sanctorum Patrum, tum præcipue Hieronymi libris animum adjecit, siquidem eorum opæ codicum, quos sane vetustissimos atque emendatos Cisterciensium Romæ bibliotheca servat, nobisque ad utendum perhumaniter obtulit reverendissimus ejusdem monasterii abbas, Bessotius, vix dictu[m] est, quantum Hieronymianis plerisque scriptionibus emendandis profecerimus.*

^b Pammachio isthæc Expositio inscribitur, quod

ex tertii in hunc prophetam libri Præfatione constat.

^c Fallor, aut nisi agrestes quædam casæ, pro ne agrestes quidem legendum est. Quid enim, si nullæ prorsus erant, ne agrestes quidem, eas vocat furnorum similes, et mapalibus Afrorum comparat? Ad hæc si cuncta erant plena pastoribus, et sterilitatem terræ compensabat pecorum multitudo: igitur erant et antra et caulæ et tuguria, in quibus noctu saltem pastores agerent. Ita equidem opinor, et si quid ingenio dandum est, opem denegantibus ms. libris, ita pro mendosa lectione impressa restitui velim: quando et levis est litterarum immutatio, nisi, pro ne, et quædam, pro quidem. Jam vero et Cassiani testimonium adducam Collat. vi, cap. 1, nec ea tantum de causa, quod huic Hieronymiano sit geminum, quam ut ab uno alterove mendo purgem: *In Palæstina, inquit, partibus, juxta Thecæ vicum, qui Amos prophetam meruit procreare, solitudo vastissima est usque Arabiam, ac mare Mortuum, quo ingressa deficiunt fluenta Jordanis et cineres Sodomorum, amplissima extensione porrecta.* Primum, pro mari Mortuo, rescribendum arbitror, mare Rubrum, nam et Hieron. usque ad Rubrum mare protendi eremi vastitatem auctor est, atque econtrario mare Mortuum non ita multum, immo vix supra duodecim millia aberat Thecæ. Deinde perperam illa videntur adjecta, *quo ingressa deficiunt fluenta Jordanis et cineres Sodomorum.*

decem tribus quæ appellantur Israel, et erant in Samaria, prophetasse. Quod quidem et Aquila et Symmachus et Theodotio similiter transtulerunt. Primus ergo Osee propheta ad decem tribus quæ appellantur Ephraim, Samaria, domus Joseph et Israel, loquitur. Secundus Joel, ad Jerusalem et duas tribus quæ vocantur Juda et Jerusalem et Jacob, profert vaticinium, ^a nullam omnino Israelis faciens mentionem. Tertius Amos, nequaquam ad Jerusalem quæ regebatur a tribu Juda; sed ad Israel in Samaria prædicat. Quod et de toto volumine ejus probari potest, et maxime ex eo quod scriptum est: *Misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel (Amos vii, 10)*. Et post paululum dixit Amasias ad Amos: *Qui vides, gradere, fuge in terram Juda, et comede ibi panem, et ibi prophetabis, et in Bethel non adjicies ultra ut propheta, quia sanctificatio regis et domus regni est*. Cui respondit Amos: *Non eram propheta, nec prophetæ filius, sed opilio ruborum mora distringens: 222 tulitque me Dominus cum sequeretur gregem, et dixit ad me: Vade, propheta ad populum meum Israel: non utique ad Judam et Jerusalem, ut male apud Græcos et Latinos habetur, sed ad Israel, id est, decem tribus, quæ ob populi multitudinem, pristinum nomen obtinuerant. In eo autem loco ubi Septuaginta transtulerunt, in Accarim, Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit: in נֹעַדִים (נֹקְדִים), quod Aquila vertit ἐν ποιμνοτρόποις, id est, in pastoralibus: Symmachus et quinta editio ἐν τοῖς ποιμῆσιν, id est, in pastoribus. Et puto propter DALETH et RES litterarum similitudinem hic quoque deceptos, pro NOCEDIM, quasi NOCERIM: et exinde Accarim posuisse sermonem, quamquam in principio nominis NUN littera nullam excusationem relinquat erroris. Accarim autem usque in præsentiarum Hebræum esse non legi. Et qui sterilitatem, id est, στεινωσιν interpretatur, magis ACCARON urbem Philistinum, quam Accarim exprimunt, quæ omnino non legitur. Sermones itaque Amos, qui fuit de oppido Thecue ex numero pastorum, quia pastorales et ipsa est regio, hoc volumine continentur, quos vidit super Israel, non carnis oculis, sed mentis intuitu: quia Prophetæ vocabantur videntes; alioquin secundum litteram sermones non videntur, sed audiuntur. Unde et populus videbat vocem Dei, et Moyses tacens loquebatur 223 ad Dominum, quando dicebat ei: *Quid clamas ad me (Exod. xiv, 15)?* In novo quoque legimus Testamento: *Quod vidimus, et audivimus b oculis nostris, et manus nostræ palpaverunt de Verbo vitæ (Joan. 1, 1)*. Verbum enim Dei quod per se invisibile est, vident apostoli, et tractant manibus suis. Quod Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. 1, 14). Vidit autem hos sermones.*

^a Hæc, nullam omnino Israelis faciens mentionem, in nostris mss. non sunt. Duoque ex iisdem paulo post, regnabatur tribus, pro regebatur a tribu.

^b Tres mss. alterum interserunt, vidimus.

A filii Joas regis Israel, ante duos annos terræ motus. Quando apud Assyrios urbesque Ciliciæ regnabat Sardanapalus, de quo insignis orator: *Turpior, inquit, vitiis, quam nomine*. Et apud Latinos Procas Silvius, cui Anulius, expulso Numitore germano, successit in regnum. Quo interfecto, congregata pastorum et latronum manu, Romulus sui nominis condidit civitatem. Hic est autem Ozias rex Juda, cognomento Azarias, qui indebitum sibi sacerdotium vindicare conatus, lepra percussus in fronte est (III Paral. xxvi), quando iram Domini non solum pœna ejus, qui sacrilegus fuit; sed et terræ motus ostendit, quem Hebræi tunc accidisse commemorant. Jeroboam vero non est filius Nabath, qui peccare fecit Israel (III Reg. xi), sed filius Joas filii Joathan [At. Joachaz et Joachan], filii Jehu propepos ejusdem Jehu, sub quo prophetaverunt Osee et Joel et Amos. Igitur interpretatur Ozias *ἄριστος κυρίου*, id est, imperium, vel fortitudo Domini. Jeroboam *δικαστὸς λαοῦ*, id est, judicatio, vel causa populi, licet quidam per *chi* Græcam litteram legentes, divisionem populi, suspicentur. Joas *κύριον χρόνου*, id est, Domini mora, sive temporalitas. Verba itaque Amos, quo tempore populus Israel avulsus erat a Domino, et aureis vitulis serviebat, sive avulsus a regno stirpis David, clara voce cecinerunt instar clangentis tubæ, quæ interpretatur *Thecue*. Et cecinerunt super Israel, qui quondam erat rectissimus Dei, id est, εὐδύτατος Θεοῦ. In diebus Ozias regis Juda, in quo propter templum et sancta sanctorum, fortitudo Domini permanebat, suoque regebat imperio populum confidentem. Nomen autem Jeroboam, qui divisionis populi causa exstiterat, significat Israellem longo tempore in idololatriæ 224 errore mansisse, priusquam captivitas universa concuteret, quæ in duobus annis duplicem ostendit angustiam decem tribuum, ac duarum: ut agentes, si vellent, pœnitentiam, motum terræ de cætero non sentirent.

B Hæc, Pammachi animo meo charissime, qui ex interpretatione nominis tui, quodam vaticinio futurorum omni arte pugnandi adversum diabolum et contrarias potestates te ^c bellare demonstras, quasi argumentum et ὑπόθεσιν Amos prophetæ longo sermone complexus sum. Illud breviter admonens, explanationem et hujus et Osee et Zachariæ prophetarum, me et aliis quidem sanctis viris, sed præcipue sanctæ et venerabilis memoriæ paterni tuæ Paulæ, dum viveret, promississe. Nec multum errare in sponisionis fide, si quod matri pollicitus sum, reddam filio. Verum jam tempus est, ut ipsius Prophetæ verba proponens, quid mihi videatur, in singulis edisseram.

(Vers. 2.) *Et dixit: Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam. Et luxerunt speciosa*

^c Uno verbo Palatini mss. *debellare*. Sonat vero Πάμμαχος Græce, quod Hieron. notat, omni pugnandi arte peritum virum.

pastorum, et exsiccatus est vertex Carmeli. LXX : Et ait : Dominus de Sion effatus est, et de Jerusalem dedit vocem suam, et luxerunt pascua pastorum, et arefactus est vertex Carmeli. Naturale est, ut omnes artifices suæ artis loquantur exemplis, et unusquisque in quo studio trivit ætatem, illius similitudinem proferat : verbi gratia, qui nauta est et gubernator, tristitiam suam comparat tempestati; damnum, naufragium vocat; inimicos suos, ventos contrarios appellat. Rursum prosperitatem et lætitiã, auram placidissimã et secundos nominat ventos; tranquilla maria et æquora, campi similia. E regione miles quidquid dixerit, scutum, gladium, lorica, galeam, lanceam, arcum, sagittam, mortem, vulnus, et victoriam sonat. In ore philosophorum semper Socrates et Plato, Xenophon et Theophrastus, Zeno et Aristoteles, Stoici versantur et Peripatetici. Oratores Lysiam et Hyperidem, Periclem et Demosthenem, Gracchos, Catones, Tullios, et Hortensios in cœlum laudibus ferunt. Poetæ, si epici sunt, Homerum atque Virgilium; si lyrici, Pindarum et 225 Flaccum crebro sermone concelebrant. Cur hæc dicta sunt? ut scilicet ostendamus etiam Amos prophetam, qui pastor de pastoribus fuit, et pastor non in locis cultis et arboribus ac vineis consitis, aut certe inter silvas et prata virentia, sed in lata eremi vastitate, in qua versatur leonum feritas et interfectio pecorum, artis suæ usum esse sermonibus, ut vocem Domini terribilem atque metuendam, rugitum leonum et fremitum nominaret. Eversionem Israelitarum urbium, pastorum solitudini [Al. sollicitudini] et ariditati montium comparans : Dominus, inquit, de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam. ^a Rugiet Hebraice dicitur JESAG (ישעג) : Pulchreque de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam, ubi erat templum et Dei religio, ut doceret, Deum non in Israel urbibus, id est, in Bethel et Dan, ubi erant aurei vituli, nec in metropoli Samaria et Jezrael, sed in vera religione versari, quæ illo tempore colebatur in Sion et Jerusalem. Quo rugiente de Sion, et dante vocem suam de Jerusalem (de Sion enim egredietur lex (Isai. 11)), et verbum Domini de Jerusalem), omnia pastorum et regum Israel speciosa luxerunt, et exsiccatus est vertex Carmeli, qui quondam lætis pascuis abundabat. Carmelus Græcæ dicitur et Latine, Hebraice autem appellatur CHERMEL : et sunt duo montes, qui vocantur hoc nomine. Alter in quo fuit Nabal Carmelus, maritus Abigail ad Australem plagam. Alter juxta Ptolemaidem, quæ prius vocabatur Acho, mari imminens, in quo Elias propheta flexis genibus pluvias impetravit (1 Reg. xv). Si ergo de Chermel dicit, in quo habitavit Nabal, magis pastorum gregibus convenit, quia est juxta solitudinem (III Reg. 18). Sin autem de illo, qui vicinus est littori, ad reges et superbiam pertinet regum Israel,

quos imminente captivitate, instar montium desertorum dicit esse vastandos. Aliter: Cum Dominus de Sion et Jerusalem, de specula Ecclesiæ, quæ super montem sita latere non potest, et in qua visio pacis est, dederit per vetus et novum Instrumentum, et per doctores Ecclesiasticos vocem suam, et quasi clara buccina insonuerit, tunc 226 omnia speciosa pastorum, id est, doctrina hæreticorum, quæ pulchro videbatur sermone composita, et cognitio circumcisionis (hoc enim interpretatur CHERMEL [כרמל] per quam sibi veræ circumcisionis scientiam pollicentur, lugebit atque siccabitur, et populorum millia, quæ propter simplicitatem vocantur greges, subita ariditate marcescent.

(Vers. 3.) Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor non convertam eum, eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad. LXX : Et dixit Dominus: Super tribus impietatibus Damasci, et super quatuor non avertabo eos [Al. eum], pro eo quod secuerunt serris ferreis præagnantes in Galaad. Pro tribulis, quæ Hebraice appellantur ARSOTH (הרצות), et a Theodotione translatae sunt rotæ ferreae, quæ nos plaustra ferrea interpretati sumus, Septuaginta transtulerunt, serris ferreis. Est autem genus plaustri, quod rotis subter ferreis atque dentatis volvitur, ut, excussis frumentis, stipulam in areis conterat, et in cibos jumentorum propter feni sterilitatem paleas comminuat. Rursum ubi in Hebraico habetur BENADAD (בן הדד), et unum nomen est, Septuaginta interpretati sunt, filii Ader, RES et DALETH elementorum falsi similitudine. In eo quoque loco ubi nos diximus, de domo voluptatis, quod Hebraice dicitur MEBBETH EDEN (מבית עדן), et omnes similiter transtulerunt, Septuaginta interpretati sunt, ex viris Charran, DALETH mediam nominis litteram RES arbitantes, et juxta consuetudinem suam AIN primæ Hebraicæ litteræ, Chi (χ) Græcam præponentes. Cyrenem etiam quæ Hebraice dicitur CIRA (קיריה), *Κιριάριον*, id est, vocatum, vel nominatum transtulerunt, propter verbi similitudinem, quia ^b CARAE (קיריאה), *vocatio* dici potest, et nomen proprium, appellativum intellexerunt. De causis diversæ translationis breviter diximus: nunc ad sensum eorum quæ dicta sunt transeamus. Primum adversum Damascum, in qua regnabat Azael, sermo Dei dirigitur, qui eo tempore quo Amos propheta-bat, graviter urgebat Israel, id est, decem tribus: intantum ut, superato Ahab rege Israel in Ramoth Galaad, omnem regionem quæ appellabatur 227 Galaad, et in hæreditatem cesserat dimidiæ tribui Manasse, instar tribularum frumentum in areis triturantium jugularet atque contereret. Quod plenius Elisæus propheta in Regum volumine loquitur, ubi scriptum legimus : *Stetitque cum eo, et conturbatus est usque ad suffusionem vultus : flevitque vir Dei. Cui Azael ait : Quare dominus meus flet? Et [Al. at] ille*

^a In Cisterc. ms., *Rugitus.*

^b Idem ms., *care, et ciru etiam vocatio*: ex qua

lectione boni quidpiam excudi posse video, LXX legere in Hebraico קיר.

respondit : Quia scio quæ facturus sis filiis Israel. **A** mala. Civitates eorum munitas ignis succendes, et juvenes eorum interficies gladio, et parvulos elides, et prægnantes divides. Dixitque Azael : Quid sum enim servus tuus canis, ut faciam rem istam magnam? Et ait Eliahuus : Ostendit mihi Dominus te regem Syriae fore (IV Reg. viii, 11 seqq.). Quod autem sequitur in propheta.

(Vers. 4.) Et mittam ignem in domum Azael, et devorabit domos Benadad. Et conteram vectem Damasci, et disperdam habitatores de campo idoli. LXX : Et emittam ignem in domum Azael, et devorabit fundamenta filii Ader, et conteram vectes Damasci, et disperdam habitatores de campo idoli. Dat intelligentiam, quod Azael, regnantibus Ozia et Jeroboam, jam in Syria mortuus erat, et ei in regnum successerat filius suus Benadad, a quo omnes postea reges Aram, id est, Syriae et Damasci, Benadad vocabulum possederunt. Unde pulchre non dixit, mittam ignem in Azael, sed in domum Azael, id est, in domum ejus regiam, cui Benadad filius eo tempore præerat. Et conteram, inquit, vectes Damasci, et disperdam habitatores de campo idoli. Omnem videlicet Syrorum fortitudinem [Al. multitudinem], quæ veluti quodam plastro et vecibus adversariorum impetus submovebat. Campum autem idoli quod Hebraice dicitur *aven* (אָבֵן), et Septuaginta et Theodotio interpretati sunt *aven* : Symmachus et quinta editio transtulerunt, iniquitatem : Aquila, ἀνωφελοῦς, id est, inutilem, ut ostenderet vana idolorum auxilia, cum populus Damasci, Assyrio veniente, capietur [Al. capiatur]. Legimus enim quod Theglathphasar rex Assyrius, interfecto Basin rege Damasci, de quo et Isaias loquitur, omnem Syriae populum, qui appellabatur Aram, in Cyrenem transtulerit, et ob hanc causam esse nunc dictum (IV Reg. 16).

(Vers. 5.) **228** Tenentem sceptrum de domo voluptatis ^a, et transferetur populus Syriae Cyrenem, dicit Dominus. LXX : Et concidam tribum ex viris Charran, et captivus ducebor populum Syriae nominatus, dicit Dominus. Ut subaudiatur, conteram et disperdam, et populus Syriae in fines Ægypti ultimos transferetur. Quodque in principio dicitur : Super tribus sceleribus Damasci, et super quatuor, non [Al. nonne] convertam eum, et secundum Septuaginta, non [Al. nonne] aversabor eum, id est, Damasci populum, sive Aram, id est, Syrum, hunc sensum juxta historiam habere potest : Si semel meum esset populum persecutus, aut secundo, dorem veniam ; nunc vero cum tertio et quarto crudelis exstiterit, ut captivam multitudinem plastris ferreis tereret : nonne debeo eum plagis carripere ? nonne clemen-

tie meæ vultum aversare ab eo ? Juxta tropologiam vero hoc possumus dicere : Primum peccatum est, cogitasse quæ mala sunt. Secundum, cogitationibus acquievisse perversis. Tertium, quod mente decreveris, opere complesse. Quartum, post peccatum non agere penitentiam, et in suo sibi complacere delicto. Hoc omnes faciunt hæretici, qui non solum cogitant, et faciunt mala, sed doctrina sua quosque simplices decipiunt, et in morem Damascenorum, qui interpretantur, sanguinem bibentes, eorum quos deceperint, sanguinem bibunt. Super hujusmodi, inquit, peccatis Dominus : nonne dignum est, ut eos plagis carripiam, et avertam ab eis faciem meam ? ut qui veritatem dogmatum meorum non vident, aversione vultus mei tenebris obruantur.

B Contriverunt enim, sive dissecuerunt in plastris ferreis prægnantes Galaad. Istæ sunt prægnantes, de quibus Dominus in Evangelio loquitur : *Væ prægnantibus, et nutrientibus in illis diebus* (Luc. xii, 23). Prægnantes sunt animæ credentium, quæ in principio fidei possunt dicere : *A timore tuo, Domine, concepimus et parturivimus* (Is. xxvi, 17, 18) ; et si non fuerint plastris ac rotis ferreis ac dentatis (de quibus Psalmista dicit : *Filii hominum dentes eorum arma et sagittæ* (Ps. lvi, 5), concisæ atque ferratæ, possunt etiam ea dicere quæ sequuntur : *Et peperimus, spiritum salutis tuæ* ^b *faciemus super terram*. Simulque **229** considera quod perfectæ ætatis viros secare non possint ; sed eos qui adhuc in utero sunt, vel qui solidum cibum capere nequeunt, et adhuc lacte nutriuntur infantie. Istæ autem prægnantes de Galaad sunt, quod interpretatur *translatio*, sive *transmigratio testimonii*. Migraverunt enim de Ecclesia in hæresim, et testimonia Dei quæ prius acceperant, ad alienos terminos transtulerunt. Sed mittet Dominus ignem in domum Azael, quam ipse vocat AZAEL (אָזַאֵל), id est, *visionem Dei* : ignem qui ligæ in eis stipulamque consumat, et devoret fundamenta filii Ader. Debemus enim et juxta Septuaginta dicere, ne eos frustra proposuisse videamur : *Ader interpretatur cōspiciat*, quem nos *decorem* possumus dicere : eo quod omnis sermo hæreticorum concinnus atque compositus, et habens pulchritudinem eloquentiæ sæcularis, facilius decipiat audientes. Vectes autem Damasci, quasi seræ robustissimæ atque firmissimæ [Al. fortissimæ], hi intelligantur, qui instructi sunt arte dialectica, et argumentis philosophorum. Verbi gratia : Ostium vocatur, qui falsum dogma concepit et peperit, ut Arius in Alexandria : vectes ejus et firmissimæ seræ ejus, ^c Euticius et Eunomius, qui syllogismis et enthymematibus, immo sophismatibus, et pseudoments atque soritis, quæ ab aliis male in-

^a Pari consensu tres mss. addunt, atque luxuriam. Infra ultimos, pro ultimis, restituiamus, levioraque alia ex iisdem mss. castigamus.

^b Victorius, quem fecimus super terram.

^c Vulgatam lectionem Euticius, quam nullo suffragante ms. Martianæus in Actius mutaverat, nos restituiamus. Neque vero illud est hominis eruditum, quod opinatur, si Euticius retineas, pro Actio, ne-

quaquam id reperiri consentaneum Ecclesiastica Historiæ. Notum e contrario, Actium ab Ariano discessisse, quod illi Filium Patri per omnia similem natura dicerent : hic cum ipsam Dei naturam, sive essentiam in eo constitueret, quod *infernus*, sive *in-genitus* sit, Filium, quia sit genitus, dissimilis a Patre naturæ esse intulit. Eundem Anomæorum nova hæresis exortit, cuius dum quasi socius, eorum qui

venta sunt, roborare conantur. Cumque contriti fuerint atque contracti vectes Damasci, disperdet etiam habitatores de campo *Ων*, quod interpretatur *labor*, sive *dolor*. Omnes enim hæretici labore nimio ac dolore querendi ordinem aliquem, et consequentiam hæreseos suæ reperire conati sunt. Et concidam tribum ex viris Charram, quod lingua nostra in *foramina* vertitur. Non enim habent fenestras, per quas ad eos lumen veritatis introat; sed foramina quædam et occultos meatus, per quos noxia et immunda ingrediuntur animantia. Et captivus ducetur Aram, populus excelsus atque sublimis, qui erectus est in superbiam, et sibi cœlestia repromittit, ut **230** capiat in salutem suam: et juxta Hebræicum in Cyrenen, ubi vocatio Dei est, transferatur.

(Vers. 6 seqq.) *Hæc dicit Dominus; super tribus sceleribus Gazæ, et super quatuor non convertam eum [Al. eos], eo quod transtulerit [Vulg. transtulerint] captivitatem perfectam, ut concluderet [Vulg. concluderent] eam in Idumæa, et mittam ignem in murum Gazæ, et devorabit ædes ejus, et disperdam habitatorem de Azoto, et tenentem sceptrum de Ascalone, et convertam manum meam super Accaron, et peribunt ^a reliqui Philistinorum, dicit Dominus. LXX: Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatibus Gazæ, et super quatuor non aversabor eos, eo quod captivam duxerunt [Al. duxerint] captivitatem Salomonis, ut concluderent eam in Idumæam, et emittam ignem super muros Gazæ, et devorabit fundamenta ejus, et disperdam habitatores Azoti, et auferetur tribus de Ascalone, et inseram manum meam in Accaronem [Al. post Accaron], C et peribunt reliqui alienigenarum, dicit Dominus. In tertia et quarta generatione peccata patrum se Dominus comminatur in Lege filiis redditurum: non in æqualitate judicii, ut alii peccent, et alii puniantur, sed magnitudine clementiæ, dum semper exspectat pœnitentiam: et quod in prima generatione delinquitur, non prius corripit et emendat, nisi tertia et quarta generatio venerit. Tale quid et Paulus apostolus loquitur ad Romanos: *An divitias bonitatis ejus et sustentationis et patientiæ contempnis; ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit: Secundum duritiam autem tuam et cor impœnitens thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua [Al. ejus] (Rom. ii, 4 seqq.).* Quod ergo dicit, hoc est: **D** D expectavi multo tempore ut agerent pœnitentiam, et ideo nolui [Al. volui] punire peccantes, ut aliquando conversi reciperent sanitatem. Verum quia tertio et quarto eadem faciunt, cogor mutare sententiam, et plagis corrigere delinquentes. Videamus autem quid Philistinim, et urbes ejus peccaverint, quos Septuaginta semper alienigenas transtulerunt; ubicumque enim in veteri **231** Testamento ἀλλοφύλους, id est,*

A alienigenas legerimus, non commune nomen omnium externarum gentium, sed proprie Philistinim, qui nunc Palæstini vocantur, accipiendi sunt. Quid fecit Gaza, ut ad iracundiam atque vindictam Dominum provocaret? Transtulit captivitatem perfectam populi Judæorum, et conclusit eam in Idumæa, ut Idumæis venderet, quos ceperat ex Judæis. Pro *captivitate perfecta*, Septuaginta *captivitatem Salomonis* interpretati sunt; verbum Hebræicum ^b SALMA (סלמ), quod significat *perfectam* atque *completam*, nomen *Salomonis* æstimantes. Denique Aquila ἀπαρτισμένον transtulit, et ἀναπεπληρωμένον: Symmachus et Theodotio τελεία, quod non *Salomonem*, sed *perfectam* significat atque *completam*: ut nullus remanserit captivorum, qui non sit traditus Idumæis. Unde ignem se in Gazæ muros et ædes, sive fundamenta dicit esse missurum, qui universa devoret et absorbeat. Et quia Palæstinarum quinque legimus civitates, quæ propter arcæ injuriam percussæ sunt plagis, post Gazam transit ad Azotum (I Reg. v), quæ appellatur εσδοθ (ΑΖΟΤΩΝ), et rursus ad Ascalonem, et voce terribili comminatur habitatores se Azoti perditurum, et tenentem sceptrum de Ascalone, regiam videlicet potestatem, sive tribum Ascalonis, ut nullus ibi remaneat, ne ultimæ quidem ætatis homines, qui trementes artus baculo regente sustentent. Rursumque transfert manum suam, ut percutiat Accaron. Et quatuor enumeratis urbibus, reliquas Philistinim civitates uno sermone comprehendit. *Et peribunt reliqui Philistinim*: quos aut Geth civitatem, aut omnes vicos qui supradictis urbibus subjacent, debemus accipere. Secundum tropologiam sic nobis exponendum videtur: Gaza quæ Hebræice dicitur אזה (אזה), sonat *fortitudinem* vel *imperium*: Salomon, *pacificum*: Idumæus, *sanguinariū*, atque *terrenum*; Azotus, id est, Esdod, *ignem uberis*, sive *patrui*: licet quidam *dor*, pro *dod* male legentes, *ignem generationis* putent: Ascalon interpretatur *ignis homicida*, sive *appensa* et *ponderata*: Accaron, στείρωσις, id est, *sterilitas*, et ἐπιρρωσις [Al. ἐπιρρωσις], quod interpretatur *eradicatio*. **232** Igitur Gaza quæ sibi fortitudinem scientiæ suæ et imperium repromittit, accusatur in eo quod captivos de familia Salomonis concluderit in Idumæa. Hos ego arbitrator Judæorum magistros, et omnes qui occidentem sequuntur litteram, noluntque recipere spiritum vivificantem; sed quæcumque interpretantur et sapiunt, volunt esse terrena, nec audiunt cum discipulis parabolas Dominum disserentem, et dicentem eis: *Qui habet aures audiendi, audiat (Mat. xi, 15)*: præsertim cum Apostolus manifestam historiam in duobus intelligat Testamentis (Gal. iv). Unum ^c super montem Sina, quæ est Agar, et servit cum filiis suis: alterum super Jerusalem libera, quæ est mater nostra. Ignem

ab Eutychio, et qui ab Eunomio appellati sunt. Vide hac de re Socratem lib. v, c. 24, et Sozomenum l. vi, c. 28.

^a Maluk Victorius, reliquæ Philistinorum, dicit Dominus Deus, quod postremum verbum Brixiano-

rum quoque codicum auctoritate suppletur.

^b Quidam mss., *Salama*; alii *Salomo*.

^c Cisterciens. cum Palatin. mss., *Uno super montem Sina, quæ est Agar, et servi cum filiis suis: altero super, etc.*

igitur se in muros Gazæ, et omnia ejus dicit argumenta missurum, quibus sua mendacia circumdare nititur et tueri. Cumque ignem in muros miserit, devorabuntur ædes, sive fundamenta illius, quidquid firmum habere poterit [Al. potuerit], et dialectica arte constructum. De Azoto quoque, quæ et ipsa alienigenarum est, auferet habitorem: cujus, quia litteram sequitur, ubera non lacte, sed igne sunt plena: et quæ mentitur ignem habere se patri, ejus universa generatio ignibus deputanda est. (Osee ix, 14). Et tollet sceptrum, sive tribum de Ascalone, ubi ignis homicida est. Sicut enim ignis Domini salvos faciet eos, quorum corda penetraverit: sic ignis iste qui de cælo decidit, quasi fulgur, qui succendit diaboli sagittas, quoscumque afflaverit, interficiet. Transferet quoque manum suam super Accaron, ubi sterilitas et eradicatio est. Quicumque enim spirituales non receperit intelligentiam, audiet per Osee: *Da eis, Domine. Quid dabis eis? Da eis vulvam sterilem, et ubera arentia.* Et ut omnia semel uno sermone comprehenderet, perditurum se esse dicit omnes reliquias Philistiim, vel Geth civitatem, in qua torcular diaboli est, vel omnes reliquos Philistiim, qui interpretantur *cadentes poculo*. Cum enim inebriati fuerint, concurrunt, et in suo vomitu volutabuntur.

(Vers. 9, 10.) *Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Tyri, et super quatuor non convertam eum, eo quod concluderint captivitatem perfectam in Idumæa, et non sint recordati 233 fœderis fratrum, et immittam ignem in murum Tyri, et devorabit ædes ejus. LXX: Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatibus Tyri et super quatuor non aversabor eam^b, pro eo quod concluderunt captivitatem Salomonis in Idumæa, et non sunt recordati testamenti fratrum. Et emittam ignem super muros Tyri, et devorabit fundamenta ejus. Easdem^c tres et quatuor impietates sive scelera quæ imputaverat Damasco, Gazæ, et Azoto, et Ascaloni, et Accaroni, et reliquis urbibus Philistiim, etiam Tyro ingerit, et exprobat quare concluderit captivitatem consummatam atque perfectam in Idumæa, de quibus supra diximus: *Et non sunt* [Al. *sint*] *recordati fœderis fratrum suorum.* Quærimus quomodo Tyrii fratres sint Judæorum? Fratres hic amicos vocat et necessitudine copulatos, eo quod Hiram princeps Tyri cum David et Salomone habuerit amicitias, intantum ut et ille in ædificationem Templi atque palatii, ligna cedrina ratibus Joppen usque perduceret: et hi frumentum et oleum Tyriis largirentur, et viginti urbes in Basan ei [Al. eis] dono darent: quas ille quia graminis plenæ erant, suscipere noluit (III Reg. v, II Paral. II). Ignem igitur in muros ejus se missurum esse dicit, et devoraturum ædes vel fundamenta ejus, quod Ezechiel propheta in visione Tyri, Nabuchodonosor regem Chaldæorum fecisse commemorat, ubi ait: *Cir-**

A cumdabit te munitionibus, et comportabit aggerem in gyro (Ezech. xxix, 6). Et rursus: *Nabuchodonosor rex Babylonis servire fecit exercitum suum servitute magna adversum Tyrum. Omne caput decalvatum, et omnis humerus depilatus, et merces non est reddita ei, neque exercitui ejus super Tyrum pro servitute, qua servit mihi adversum eam (Ibid., xxix, 18):* eo quod aggerem ad capiendam Tyrum, quæ fuit prius insula, illius comportarit exercitus. Quod et Alexandrum Macedonem fecisse narrat historia, ut ex insula peninsulam faceret, quam Græci vocant *χρησόνισσος* [Al. *χρησόνισσος*]. Tyrus interpretatur *tribulatio*, sive *coangustans*: omnisque doctrina perversa capere nititur veritatem, et concludere eam in terrenis sensibus, et non recordabatur fœderis fratrum suorum, quod de littera debeamus ascendere ad **234** spiritum, de terrenis ad cœlestia: præceptumque sit nobis describere sacram Scripturam in corde nostro tripliciter. Mittet autem Deus ignem in omnes munitiones Tyri, qui non solum muros, sed et fundamenta illius devorabit. De captivitate Salomonis, pro quo in Hebraico habetur, *consummata atque perfecta*, supra diximus.

(Vers. 11 seqq.) *Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Edom et super quatuor non convertam eum: eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, et violaverit misericordiam ejus, et tenuerit furorem suum, et indignationem suam servaverit usque in finem: mittam ignem in Theman, et devorabit ædes Bosræ. LXX: Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatibus Idumææ et super quatuor non aversabor eos, eo quod persecutus sit in gladio fratrem suum, et violaverit vulvam super terram, et rapuit in testimonium horrorem suum, et impetum suum custodivit in æternum: et emittam ignem in Theman, et devorabit fundamenta murorum ejus.* Edom ipse est qui et Esau, ob coctionem rufæ lentis ita appellatus, cujus edulio primogenita perdidit: hic alio nomine appellatur *Seir, pilosus et hispidus*. Unde montes Idumæorum vocantur montes Seir, et ab Edom Græco sermone Idumæa dicitur. Iste persecutus est in gladio fratrem suum, filios videlicet Jacob, de quibus in benedictionibus Isaac, quibus benedicit primum Jacob, et postea Esau, plenius scriptum est: ut odium fratrum sorvaretur in posteris, et gens Idumæa intantum persequeretur fratres suos, ut egredientibus de Ægypto ne transitum quidem in terram sanctam concederet; et non solum in gladio persecutus est fratrem suum; sed violavit misericordiam, sive vulvam ejus, vel ut apertius interpretatus est Symmachus, *viscera propria*: ut oblivisceretur germanitatis, et obduraret viscera misericordiæ. fratremque se esse nesciret, et contemneret vulvam Rebeccæ, quæ uno partu geminos edidisset infantes. Unde sequitur: *Et tenuit ultra furorem suum, et indignationem suam servavit usque in finem, odium*

^a Tres mss., vel cujus universa generatio.

^b Hæc ms. Cisterciensis lectio, quam reposuimus, Græco quoque textui, *ὄχι ὑποστραφίσσονται αὐτῶν, ἀδ' αὐν*, etc., conformis est. Antea legebatur, *non aversabor eos, eo quod, etc.*

^c Deerat penes Martian., tres.

^d Martian. *egredienti*, et pejus paulo post, *vulvam ejus, ut apertius, etc.*, absque interjecto vel quod mss. nostri, et Victor. supplent.

monstrat antiquum, quod numquam sibi pace **235** A muros Rabba, et devorabit fundamenta cum clamore in die belli, et commovebitur in die consummationis suæ: et ibunt reges in captivitatem, ÷ sacerdotes eorum; et principes eorum simul, dicit Dominus. Filios Ammon qui de Lot stirpe generati sunt, et habitant in Arabia, ubi nunc est Philadelphia, corripit sermo divinus: quare sub Saulerege Judææ Naas Ammonites, princeps eorum, vastaverit Jabes Galaad, et desecuerit prægnantes ejus, ut dilataret terminos suos, et omnem Galaaditum suo imperio subjugaret (I Reg. xi). Unde comminatur succensurum se ignem in muros Rabba, quæ fuit metropolis Ammonitarum, ut devorentur ædes illius in clamore et in ululatu vincentis exercitus: in die commotionis et turbinis, quando captivi ejus, Nabuchodonosor vincente, ducentur: et idolum Ammonitarum, quod vocatur Melchom, id est, rex eorum, feretur in Assyrios: et principes ejus, id est, sacerdotes ejus pariter abducentur. Sacerdotes in Hebræo non habetur, sed principes. Addiderunt itaque Septuaginta sacerdotes, ut si velis scire qui scint illi principes, audias sacerdotes. Inter crudelitatem autem Damasci et filiorum Ammon hoc interest, quod illi contriverunt in plaustris ferreis Galaad, sive in serris ferreis prægnantes Galaad: isti autem dissecuerunt prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum suum. In Damascenis, qui bibunt sanguinem, accipiuntur hæretici, qui non solum populum Dei ab Ecclesia^d diriperunt, sed et contriverunt eum, et commolierunt ferreis dentibus, de quibus scriptum est: *Quid devorant plebem meam, sicut escam panis* (Ps. LII, 5)? **237** In filiis Ammon, qui interpretatur *populus mæroris*, vel *populus meus*, schismaticos accipimus, qui separant quidem deceptam multitudinem ab Ecclesia Dei, et rudes animas, quæ nuper Christi concepere sermonem, abrumpunt et dividunt: tamen hoc non faciunt crudelitate, qua hæretici deceptos quosque trucidant, sed in eadem regula fidei permanentes, dilatare cupiunt terminos suos, et nomen gloriæ in posterum mittere. Itaque Dominus comminatur se muros Rabbae, id est, multitudinis, in die ululatus et belli, commotionis et turbinis incensurum, et regem eorum, auctorem schismatis ire captivum, et principes Ecclesiæ jugo colla submittere.

(Vers. 14, 15.) Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus **236** filiorum Ammon et super quatuor non convertam eum: eo quod desecuerit prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum suum; et succendam ignem in muro Rabbae, et devorabit ædes ejus in ululatu in die belli, et in turbine in die commotionis: et ibit Melchom in captivitatem, ipse et principes ejus simul, dicit Dominus. LXX: Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatis filiorum Ammon et super quatuor non avertabor eos, eo quod desecuerit prægnantes Galaaditarum, ut dilataret terminos suos: et succendam ignem super

^a Pro Jacob, Palatini mss. suum legunt, Victorius utrumque retinuit. Levia id genus alia præterimus.

^b Recole quæ supra observamus in Osee VIII, col. 9.

^c Turpi errore ob ejusdem vocis Galaad occursum in Martian. editione, prætermissa est hæc

maxime necessaria ad Ammonitarum differentiam notandam pericope: isti autem dissecuerunt prægnantes Galaad.

^d Legendum est, ait Victorius, *diruperunt*, ut aliquot Brixiae codd. legunt: quæ vox magis pertinet ad scissuram et sectionem, de qua in propheta scribitur.

non aversabor eos [Al. eum] : pro eo quod incenderit ossa regis Idumææ in cinerem : et emittam ignem in Moab, et devorabit fundamenta civitatum ejus, et morietur in infirmitate Moab cum clamore, et cum voce tubæ : et disperdam judicem ex ea, et omnes principes ejus interficiam ^a, dicit Dominus. Non solum filii Ammon, sed et Moab de Lot semine procreatus est, qui fratris Abraham filius fuit. Et ut ostendat se Deus omnium Dominum, et cunctas animas ad suum, qui earum conditor est, imperium pertinere, regis quoque Idumæorum injuriam vindicat, immo scelus quod in eum a Moabitibus perpetratum est, ut ossa ejus usque ad cinerem concremarent, et sævitiam suam et rabiem nec in morte finirent. Tradunt Hebræi, ossa regis Idumææ jam sepulti, qui cum Joram rege Israel et Josaphat rege Juda ascenderat adversum Moab, in ultionem doloris a Moabitibus postea convulsa atque succensa (IV Reg. III). Ob hanc ergo, inquit, causam Deus missurum esse se dicit ignem in Moab, vel metropolim Moabitarum, a qua tota est appellata **238** provincia, vel universam provinciam, ut devoret [Al. devoraret] ædes Carioth, quod nomen est civitatis : licet Septuaginta urbium ejus interpretati sint, id est Moab : peritarumque in sonitu et in ululatu vincentis exercitus : quorum Hebraice alterum dicitur שֶׂאֵן (שֶׂאֵן), alterum ^b תְּרֵוּעָה (תְּרֵוּעָה) : et in clangore tubæ sive buccinæ, hoc enim שֶׂפָּחַר (שֶׂפָּחַר) significat. Cumque perierit Moab ; vanum erit principum judiciumque consilium, urbibus pariter ducibusque subversis. Quomodo autem non oportet transferre captivitatem perfectam, sive Salomonis, et concludere eam in Idumæa, ut de excelsis atque cælestibus humiles faciat atque terrenos, quod Gaza et Tyrus fecisse memorantur : sic ossa regis Idumææ comburere non debemus, et in cinerem favillamque dissolvere. Judæi transferunt intelligentiam spiritalem in carnes Idumæas : sensumque regium, qui versatur in littera, et est solidissimus atque firmissimus, genealogiis quibusdam et traditionibus superfluis enervant atque comminuunt, et in pulverem redigunt ; et non solum illi hoc faciant, sed omnes hæretici, qui volunt in modum humanæ similitudinis sedere Deum in solio excelso et elevato, et pedes ponere super terram, ne scilicet pendeant : habere nasum, quo odoretur odorem bonæ fragrantiae : **D** oculos, quibus videat : manus, per quas operetur : pedes, per quos ambulet : aures, quibus audiat : os, quo loquatur : dentes, quibus cibos conterat. Qui legit introisse Judam ad Thamar meretricem et ex ea duos filios procreasse (*Genes. xxxviii*) : si turpitudinem sequatur litteræ, et non ascendat ad decorem intelligentiæ spiritualis, comburet [Al. comburit] ossa regis Idumææ. Qui putat Osee accepisse uxorem fricariam (*Osee i*), et nihil plus sentit in dicto, quam verbis simplicibus continetur, ossa com-

^a Addit C stersiens. ms. cum eo, quæ verba in plerisque etiam Græciæ codd. reperiuntur.

^b Duo mss., Thruah et Suphar.

comburet regis Idumææ. Et ideo mittet Dominus ignem in Moab, qui interpretatur ex patre, eo quod natus quidem sit ex Deo, sed eum reliquerit. Et devorabit civitates, sive oppida ejus, quod interpretatur Carioth. Unde et Cariathiarim in linguam nostram vertitur, villa silvarum. Et non aliter morietur Moab, nisi in clamore, et sonitu, et ululatu, et clangore buccinæ, **239** ut excelsis sensibus opprimantur, quæ in sanctis libris clangoribus buccinæ comparantur. Tunc et iudices et principes, et omnes qui præsumunt terrenis operibus, destruit sermo divinus, et præcipit Ecclesiæ doctoribus : *In montem excelsum ascende qui evangelizas Sion, exalta vocem tuam qui prædicas Jerusalem (Isai. xl, 9).*

(Vers. 4, 5.) *Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Juda, et super quatuor non convertam eum : eo quod abjecerit legem Domini, et mandata ejus non custodierit : deceperunt enim eos idola sua post quæ abierant patres eorum, et mittam ignem in Juda, et devorabit ædes Jerusalem. LXX : Hæc dicit Dominus : Super tribus impietatibus filiorum Juda, et super quatuor non aversabor eos : quia repulerunt legem Domini, et præcepta illius non custodierunt, et decepti sunt in vanitatibus suis, et quas secuti sunt patres eorum : et emittam ignem in Juda, et devorabit fundamenta Jerusalem. Cæteris supradictis urbibus, gentibusque Damasco et Azoto, Ascaloni, Gazæ, Accaron, et reliquis oppidis Palestinorum, Tyro quoque et Idumææ, et filiis Ammon et Moab non exprobrat quod legem Dei abjecerint, et illius mandata contempserint ; non enim habuerunt scriptam legem, sed naturalem. Unde dicit eos violasse viscera propria et viscera misericordiae, et contrivisse in planstris ferreis prægnantes Galaad, et transtulisse captivitatem Salomonis, sive perfectam, et conclusisse in Idumæa, nec esse recordatos fœderis patrum suorum, et persecutos esse in gladio fratrem suum : et in tantum non dico crudelitatem, sed rabiem prorupisse, ut incenderent ossa regis Idumææ, et non paterentur mortem esse omnium extremam malorum. Judas autem, in quo illo tempore, quo hæc dicebantur, erat Dei religio et templum et cæremoniæ, qui acceperat legem, et præcepta, et iudicia, et testimonia, atque mandata (super quorum differentia in decimo octavo psalmo, et in centesimo decimo octavo plenius disputatur), increpatur a Domino atque vincitur, et digna supplicia recepturus est, quare abjecerit legem ejus, et mandata illius **240** non custodierit. Quæ quia abiecit atque contempsit, ordine et via deceperunt eum idola sua. Non enim poterat ante ab idolis decipi, nisi legem Domini repulisset, et mandata illius non fecisset. Hæc sunt idola post quæ abierant patres eorum in Ægypto, Ægypti bovis simulacra fingentes, et adorantes Beelphegor, et colentes Astaroth et Baalim. Unde Dominus comminatur etiam in Judam se ignem esse missurum,*

^c Iterum Cisterc. ms. hic supplet, quas fecerunt, et quas, etc., quæ quidem et in Græciæ plerisque codicibus verba sunt, à *hinc* : desunt vero in *Aldino*.

qui devoret ædes, et fundamenta Jerusalem : non illius in qua pacis visio commoratur, sed earum quæ sub nomine Jerusalem in diversis urbibus stræxerunt. Quidquid de Juda diximus, refertur ad Ecclesiam, in qua est vera confessio, et pax Domini, et visio veritatis. Et ideo [Al. in eo] arguitur, quod legem Dei contempserit, et ejus mandata non fecerit, et unusquisque adorans vitia sua atque peccata, Deum cæperit habere a quo victus est, dicente Petro apostolo : *A quo enim quis superatur, huius et servus est* (II Petr. II, 19). Avarus aurum, gulosus ventrem, libidinosus penem et Beelpegor colit : lasciva mulier, quæ cum sit in deliciis vivens, mortua est, adorat venerias voluptates. Unde mittet Dominus ignem in Juda, et devorabit ædes pessimas, et fundamenta vitiosa, quæ Jerusalem gloriam perdiderunt ; simulque discimus Creatorem omnium, non solum Judæ et Israel, sed universarum gentium habere curam, et juxta Apostolum, eos qui sine lege peccaverunt, perire sine lege, et qui in lege commisere delicta, lege Domini iudicari (Rom. II).

(Vers. 6 seqq.) *Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Israel, et super quatuor non convertam eum : pro eo quod vendiderit argento [Vulg. pro argento] justum, et pauperem pro calciamentis, qui conterunt super pulverem terræ capita pauperum, et viam humilium a declinant, et filius et pater ejus introierunt [Vulg. abierunt] ad puellam, ut polluerent nomen sanctum meum, et super vestimentis pigneratis accubere juxta omne altare, et vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui. LXX : Hæc dicit Dominus : Super tribus impietatibus Israel, et super quatuor non aversabor eos [Al. eum] : pro eo quod vendiderit argento justum, et pauperem propter calciamenta, quæ calcant super pulverem 241 terræ : et b pugno percutiebant capita pauperum, et viam humilium declinabant, et filius et pater ejus ingrediebantur ad eandem puellam, ut contaminarent nomen Dei sui : et vestimenta sua alligantes fanibus, faciébant umbracula juxta altare, et vinum de calumniis bibebant in domo Dei sui. Idcirco ponit novissimum Israel, id est, decem tribus, quoniam prope omnia quæ sequuntur, ad ipsum scripta prædiximus, ut sub uno textu sermo propheticus libri ordinem contineret. Primum ergo eorum scelus est, sive impietas, in tribus criminibus enumerata, vel quatuor, quod propter pecuniam hominem vendiderint, et hominem justum, qui in eo admirabilior est, quod nec paupertate superatus est, ut iniquum aliquid faceret : et si quidem pauperem justum famis necessitate compulsi pretio vendidissent, esset aliqua sceleris excusatio : nunc autem pro re vilis-*

simâ, calciamentis, quibus pulverem calcant et firmum, pretiosam animam hominis vendiderunt. Isti, juxta Septuaginta, percutiunt in capite pauperem ; secundum Hebraicum, conterunt super pulverem terræ capita pauperum, et in tantam elevantur superbiam, ut nolint cum hominibus ambulare. Et ne parvum videretur hoc facinus, filius et pater ad unam ingressi sunt puellam, ut nomen Dei sanctum violarent. Quidquid ergo sit turpiter, ad Dei refertur injuriam qui dicit : *Per vos nomen meum blasphematur in gentibus* (II Petr. II, 2). Hoc est quod et Apostolus scribit ad Corinthios : *Ommino auditur in vobis fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec inter gentes quidem, ita ut uxorem patris habeat aliquis. Et vos inflati estis, et non potius luxistis, ut tolleretur de medio vestrum quod hoc opus fecit* (II Cor. V, 1, 2). Crebro evenit, ut pater filii sui uxorem, et socer polluat nrum, quod in Lege utrumque prohibetur : *Turpitudinem patris tui non revelabis, et turpitudinem nurus tuæ non discooperies* (Levit. XVIII, 7). Habet itaque et littera utilitatem maximam si servetur. Et quia omne flagitium, si terminum pudoris excesserit, crimina auget criminibus, et semper ad deteriora procedit, etiam super vestimentis pigneratis [Al. oppigneratis] 242 accubere decem tribus juxta omne altare, quod ita interpretantur Hebræi : Super vestimentis eorum, qui ad idola ire volebant, et quæ vi extorserant epulantes in idolio, accubabant. Secundum Septuaginta autem tantus erat contemptus in Deum, ut vestimenta sua in quibus dormiunt, vel in quibus fornicantur, juxta altare funibus extenderent, et facerent παραπέτασμα, id est velamina, quo fornicantes in Templo nullus aspicere posset : et ebrietati et sibi dîni servientes etiam ipsum vinum quod bibebant, non de proprio labore, sed de calumniis emerent : et hoc faciebant in fano dei sui, ut quos putabant deos, turpitudine ac stupris polluerent. Hæc loquuntur, et sic edisserunt, qui simplicem sequuntur historiam. Nos autem, qui in Osee docuimus, sub nomine Israelis, et Samariæ, et Ephraim, et filiorum Joseph (de qua tribu fuit Jeroboam, qui a regno David et Jerusalem, et tempore Dei populum segregavit [III Reg. XII], hæreticos significari : etiam nunc post Judam et Jerusalem, quæ interpretatur Ecclesia, intelligamus ad hæreticos sermonem dirigi propheticum, qui vendunt virum sanctum justumque, sed pauperem, pro pecunia. Vir pauper et justus, ille est ecclesiasticus, qui non habet scientiam Scripturarum, sed simplicitate contentus, facit mandata, quæ jussa sunt, de quo scriptum est : *Pauper*

^a Quod Victor. ad Vulgatæ domtaxat exemplum, ut idem servaretur tempus, rescripsit, *declinant, pro declinabant*, nunc ex Hieronymianis quoque mss. asserimus : in quorum uno Cisterc. paulo post, *violarent*, cum Vulgata legitur *pro polluerent*.

^b Vocem *pugno*, Cisterc. ms. non agnoscit ; in Græco tamen est *ενοβύλιον* : quod est, *pugnis verberabant*.

^c Interseerant, quibus animar, mss., *id est*, qua

quidem suffecta vòcula, sensus utcumque constat. Verum quod subdit, utrumque in Lege prohiberi, sive ut in iisdem est mss. *quorum in Lege utrumque prohibetur*, idque reipsa præfert Levitici locus, pro diversis accipi debere, manifesto liquet, cum tamen e contrario hic unum atque idem sit, si pater filii sui uxorem, et socer polluat nrum. Quamobrem facile assentiar Victorio corrigenti, ut *filii patris sui uxorem, socer*, etc.

non sustinet comminationem (Prov. xiii, 8). Et ad Galatas : *Tantum ut pauperum memores essemus* (Gal. ii, 10). Hæc omnes hæretici pro divitiis faciunt, et pro calciamentis, quibus calcant pulverem terræ : quia enim non possunt nudis pedibus stare super terram sanctam (in qua stetit Moyses, et Jesus filius Nave (Exod. iii ; Jos. v) : unde apostoli nudis pedibus jubentur incedere (Luc. x), ne quid mortis habeant et pellium, quæ referuntur ad carnes), ideo percutiunt in capite pauperes. Et Salvator discipulis præcepit, ut *si forte*, quoniam adhuc versabantur in terra, mortale quid eorum operibus adhæsisset, excuterent pulverem de pedibus suis (Mat. x, Marc. v). Percutiunt autem hæretici capita pauperum, quamquam hoc in Hebraico 243 non legitur [*Al. legatur*] : quia viam humilium declinaverunt. Via humilium illa est, quæ dicit : *Ego sum via, vita et veritas* (Joan. xiv, 6), quæ nos provocat, ut ambulemus per eam, et dicit : *Venite ad me, omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* (Matth. xi, 28). Omnes autem hæreticorum principes intumescunt superbia, de quibus et Apostolus loquitur : *Ne inflatus incidat in iudicium diaboli* (I Tim. iii, 6), qui dicit : *In cælum ascendam, super sidera cæli ponam nidum meum ; ero similis Altissimo* (Isai. xiv). Unde et superbis hæreticis Deus resistit : humilibus autem Ecclesiasticis dat gratiam (Jacob. iv). Filius quoque et pater introierunt ad unam puellam, ut violarent atque polluerent nomen sanctum Dei. Patrem nostrum esse populum Judæorum, sæpe legimus, dicente Paulo : *Nolo vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari* (I Cor. x, 1, 2). Et in alio loco : *Interroga patres tuos, et annuntiabunt tibi : seniores tuos, et dicent tibi* (Deut. xxxii, 7). Et rursus : *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii* (Psal. xlv, 17). Unde et Ecclesia gentium loquitur : *Filii matris meæ pugnauerunt contra me* (Cant. i, 5). Nos ergo filii sumus, et pater populus Judæorum. Peccamus et scelus committimus, quando ad observationem sabbati circumcisionis injuriam, cæremonias legis abolitæ cum parente nostro ingredimur, quibus dicit Apostolus : *Ecce ego Paulus dico vobis : quia si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest* (Galat. v, 2, 4). Et iterum : *Qui in lege justificantur, a gratia excidentur*. Qui ita ingreditur Ecclesiam, ut Legem servet in Evangelio, iste cum patre ingreditur ad puellam, et committit stuprum, et violat nomen Domini. Unde qui dicunt non nocere Judæis post adventum Christi, si ita credant in Dominum, ut Legis quoque præcepta custodiant, patrem et filium una fornicatione contaminant. Sed et vestimenta sua ligantes funibus, velamina faciunt juxta altare, prætendentes fidem Christi. Quotquot enim in Christo baptizati sunt, Christum induerunt (Galat. iii), et vestimenta sua, quæ peccatorum funibus ligaverunt, opponunt oculis videntium, ne eorum cernantur flagitia : ut qui altare respicit, stuprum non suspi-

A cetur. Hoc faciunt omnes hæretici sub Christiano nomine fornicantes, et erroribus suis atque mendaciis 244 obtinentes testimonia Scripturarum. Unde et apostoli vestimentis suis straverunt pullum asinæ, ut mollius sederet Dominus (Mat. xxi), et ex Lege ac Prophetis stratam calcaret viam. Econtrario hæretici non substernunt vestigiis Salvatoris vestimenta sua ; sed ligant ea juxta altare, et prætendunt peccatis suis, ut bibant vinum de calumnia, sive damnatorum, qui ex eo quod egressi sint de Ecclesia, damnati sunt. Hoc vinum est Sodomorum, furoris draconum et aspidum, quod qui biberit, sanari non poterit. Bibunt autem vinum non in domo Dei, ubi templum est et Jerusalem ; sed in domo Dei sui, quem sibi artificii sermone finxerunt.

B (Vers. 9 seqq.) *Ego autem exterminavi Amorrhæum a facie eorum, cujus altitudo cedrorum altitudo ejus, et fortis ipse quasi quercus : et contrivi fructum ejus desuper, et radices ejus subter. Ego sum qui ascendere vos feci de terra Ægypti, et eduxi [Vulg. duxi] vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhæi : et suscitavi de filiis vestris in prophetas, et de juvenibus vestris Nazaræos. LXX : Ego autem abstuli Amorrhæum a facie eorum : cujus erat sicut altitudo cedri sublimitas ejus, et fortis quasi quercus : et arefeci fructum ejus desuper, et radices ejus deorsum. Ego eduxi vos de terra Ægypti, et circumduxi vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhæorum : et assumpsi de filiis vestris in prophetas, et de juvenibus vestris in sanctificationem.*

C Vos quidem vendidistis argento justum et pauperem pro calciamentis, percutientes ejus caput, sive conterentes in pulvere capita pauperum, et viam humilium declinastis [*Al. declinantes*], intantum ut pater et filius ad unam introirent puellam, et violarent sive polluerent nomen sanctum meum, et vestimenta vestra lupanaribus et fornicatione polluta, peccatorum vinculis nexuistis : ita ut in loco sancto committeretis adulterium, et ebrietati injustitiam copulantes, vinum biberetis alienum, et hoc faceretis in domo Dei vestri. Ego autem econtrario pro malis vestris, quæ mihi reddidistis, vobis tribui bona, ut exterminarem, egredientibus vobis de Ægypto, ante faciem vestram, Seon regem Amorrhæorum, qui tam excelsus erat et fortis quasi cedrus et quercus, et contrivi ejus fructum desuper, et radices deorsum.

245 Ego vos eduxi de Ægypto (Deut. xxix), et per quadraginta annos longo ad terram sanctam feci pervenire circumitu, ut possideretis terram Amorrhæi, de qua supra diximus : quam divisit Moyses filiis Ruben et Gad, et dimidiæ tribui Manasse (Num. xxxii) ; et post tanta beneficia etiam hoc addidi, ut de filiis vestris assumerem mihi prophetas, et de juvenibus vestris, sive electis, facerem Nazaræos, quos Septuaginta interpretati sunt *sanctificatos*. Neque vero ubi de laudibus dicitur Dei, historix ordo servandus est ; sed frequenter evenit ut quæ prima facta sunt, extrema dicantur, et quæ

novissima, referantur ad prima. Quod septuagesimus septimus psalmus, et centesimus quartus, ubi signorum potentia, non ordo describitur, docere nos poterunt, et tituli psalmodum, de quibus duo tantum ponamus exempla, tertii psalmi, et quinquagesimi primi, ubi quæ prius facta sunt, narrantur extrema, et quæ extrema legimus, referuntur in principio. Ante enim de Doec Idumæo scriptum legimus in Regum volumine (I Reg. xxi, xxii), qui titulus est quinquagesimi primi psalmi, quam Absalon contra patrem surgeret (II Reg. xv), quod in tertii psalmi titulo prænotatur. Itaque et Amorrhæus novissimus exterminatus est, sive deletus, quod nunc primum refertur, et quod ascendere eos fecit de terra Ægypti, et reduxit in eremum per quadraginta annos, in principio factum legimus (II Reg. xxi), quæ hic ultima dicuntur ordine commutato. Prius ergo quam educeret nos Deus de terra Ægypti, de fornace serrea, exterminavit ante faciem nostram Amorrhæum, qui dicitur *amarus*, sive *λαλῆτός*, id est, *loquens*, sive *famosus*, et frequenti sermone celebratus. Hic autem Amorrhæus et rex Amorrhæorum appellatur Seon, arbor infructuosa et sterilis, non quod fructus non faciat; sed malos afferat fructus, de quibus dicitur: *Omnis arbor quæ non facit fructus bonos, excidetur et in ignem mittetur* (Matth. iii, 10; vii, 19). Et de pseudopropheta legimus: *Qui veniunt in vestimentis [Al. vestitu] ovium, et intus sunt lupi rapaces, ex fructibus eorum cognoscetis eos* (Matth. vii, 15, 16); ex malis videlicet fructibus. Sive igitur fructum non faciat; sive faciat, sed non bonum: infructuosa arbor appellatur. Iste Seon, 246 de quo scriptum est: *Jam securis ad radices arborum posita est* (Luc. iii, 9), quia infructuosa arbor fuit, Domino percussente, succisus est, cujus altitudo cedrorum altitudini comparatur, de quibus legimus: *Vidi impium exaltatum et elevatum sicut cedros Libani: et transivi, et ecce non erat; et quæsi eum, et non est inventus locus ejus* (Ps. xxxvi, 35, 36). Et pulchre transisse se dicit, quia ei qui transit de seculo, et dicere potest: *Transiens videbo visionem hanc magnam* (Exod. iii, 3), auferatur cedrus, et locus superbix non poterit inveniri. Fortitudo quoque ejus, quasi quercus arboris durissimæ atque fortissimæ. Ex cujus vocabulo Philo, vir disertissimus Hebræorum, Esau appellatum putat *δρύνων*, id est, *quercinum* et *roborem*: licet et Esau possit *κόιννα*, id est, *factura* intelligi, ut ad mala opera referatur. De hoc forti atque robusto

^a Hic post Victorium vocem *Dominus*: supra ubi Psal. xxxvi laudat, verbum *legimus*, et passim ejusmodi alia contextui necessaria ex mss. restituimus.

^b Martiani. *vestris*, pro *nostris*: quidam mss. neu-

diximus, quia mali erant, contereret desuper, et auferret, ne quis bonos æstimans, comederet et periret. Radices quoque illius succidit atque comminuit, ut nihil postea malæ arboris pullularet. Ipse Dominus fecit nos exire de sæculo, et per annos quadraginta, qui numerus semper afflictionis et jejunii luctus est et doloris, per tribulationes et angustias pervenire in terram sanctam, ut possideremus primum terram Amorrhæi, et illius quondam regio fieret nostra possessio, et postea suscicaret de filiis nostris Prophetas, omnes sanctos viros, qui acceperunt spiritum prophetalem, de quibus in prima Epistola ad Corinthios plenius legimus (I Cor. xiv). Et de juvenibus^b nostris, vel electis, assumeret Nazaræos et sanctificatos, qui Deo animas suas immolantes, vinum quod inebriare potest, et statum mentis evertere, non attingunt: ut habeant comam Samson, in cujus capite (quia caput viri Christus est) fortitudo et victoria consistebat (Judic. xvi).

(Vers. 12.) *Numquid non est ita, filii Israel, dicit Dominus, et propinabatis Nazaræis vinum et prophetis mandabatis, dicentes: Ne prophetetis.* ^c LXX similiter. Me vobis tanta præstante beneficia, ut adversarios vestros interficerem, et terram eorum vobis traderem, et de filiis vestris ac juvenibus prophetas eligerem et Nazaræos, meoque cultui consecrarem. Numquid potestis dicere quod ista non fecerim, et meam erga vos clementiam, per quam vivitis, denegarim? Qui in tantam rabiem prorupistis, ut inebriaretis Nazaræos meos vino, quibus lege præceptum est, ut omne quod inebriare potest, non bibant (Num. vi): et prophetis mandaretis, ne in meo nomine prophetarent. Quod et Amos propheta, quem nunc habemus in manibus, præcepit Amasias sacerdos Bethel: et Jeremiæ a rege mandatum est, ne verbis Domini loqueretur ad populum, intantum ut etiam sermones ejus ignibus concremaret. De hoc loco hæresim suam Tatianus, Encratitarum princeps, struere nititur, vinum asserens non bibendum, cum et lege præceptum sit, ne Nazaræi bibant vinum, et nunc accusentur a propheta, qui propinent Nazaræis vinum. Qui si litteram sequuntur in omnibus, et Judaicas fabulas Ecclesiis ingerunt Christi, ergo et comam nutrire debent, et uvam passam ac viridem non comedere, et super matre et patre mortuis non ingredi; et si forte hæc fecerint et fuerint humana vel fragilitate, vel necessitate superati, radant capita, et irriti sint omnes dies consecrationis et laboris eorum. Quod si hæc non faciunt, neque possunt more Judaicorum cauponum miscere aquam vino, umbras veritati, Evangelii gratiæ Legis necessitatem, ebrietatem illam intelligant, qua curis sæcularibus inebriatur et obruitur animæ vigor, et illos prophetis mandare, dicentes: *Ne prophetetis*, qui, livore superati, prohibent eruditos viros doctrinæ

trum sciunt.

^c Deerant verba, *LXX similiter*, quæ nostri suppleant mss.

proferre sermonem. Et dicente Domino : *Vade et dic populo huic* (Is. vi, 9), illi econtrario jubent, ne loquaris in nomine Domini, maxime si ille qui doceat, non surpi lucro et gloriæ atque jactantiæ, sed utilitati legentium audientiumque provideat.

(Vers. 13 seq.) *Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet* **248** *plaustrum onustum feno, et peribit fuga a veloce, et fortis non obtinebit virtutem suam, et robustus non salvabit animam suam, et tenens arcum non stabit, et velox pedibus suis non salvabitur, et ascensor equi non salvabit animam suam, et robustus corde inter fortes, nudus fugiet in die illa, dicit Dominus. LXX : Quapropter ecce ego volvam subter vos sicut volvitur plaustrum plenum stipula, et peribit fuga a cursore, et fortis non obtinebit fortitudinem suam, et pugnator non salvabit animam suam, et sagittarius non sustinebit, et velox pedibus salvari non poterit, et eques non salvabit animam suam, et inventum cor ejus inter potentes, et nudus fugiet in die illa, dicit Dominus. Me vobis præstante beneficia, et educeute vos de terra Ægypti, et interficiente ante faciem vestram Amorhæum, ut possideretis terram ejus, et suscitante de filiis vestris prophetas, et de juvenibus vestris Nazaræos, vos inebriabatis Nazaræos meos vino, et prophetis dicebatis : Ne prophetetis. Idcirco sicut plaustrum stipulæ vel feni onere prægravatum, stridore et sonitu longe exululat : sic ego peccata vestra ultra non sustineus, et quasi stipulam tradens incendio, clamabo et dicam : *Peribit fuga a veloce : quem* ^b *Hebræi Jeroboam filium Nabath intelligunt, qui prius in Ægyptum fugerat (III Reg. xi). Hic autem non ipsos principes, sed domos eorum, et sobolem accipiamus. Et fortis non obtinebit virtutem suam : fortem Basan interpretantur, qui fuit ad bella promptissimus (III Reg. xv). Et robustus non salvabit animam suam : hunc hic Amri [Al. Omri] sentiunt. Et tenens arcum, non stabit, sive sustinebit : de Jehu filio Namsi [Al. Namsi], qui Joram regem Israel s:gitia percussit (IV Reg. ix), dictum putant. Et velox pedibus suis non salvabitur : Manahen intelligunt, qui frustra festinans regi Assyriorum dona direxit (IV Reg. xv) : *Et ascensor equi non salvabit animam suam : hunc Phæce, filium Romeliæ, interpretantur, qui juncto Aram, id est, Syro, sub rege Achaz Judææ multa vastavit. Et robustus corde, inter fortes nudus fugiet in die illa, dicit Dominus (Ibid.). Solus Osee qui ultimus rex decem tribuum fuit, et errantem populum ad Dei cultum revocare conatus est (IV Reg. xviii), et quasi nudus egreditur [Al. egreditur] de* **249** *incendio. Nudum autem vocat, quia sub ipso decem tribus captæ sunt. Hoc Hebræi autumant, et sicut nobis ab ipsis traditum est, nostris fideliter ex-***

posuimus. Nunc autem ad nostra redeamus. Volvere se subter eos plaustrum [Al. sicut plaustrum] conminatur Deus, feno vel stipula prægravatum, ut quia frumentum non habent quod in horrea condatur, fenum eorum et stipula incendio concremetur. Hoc est fenum de quo propheta dicit : *Fiant sicut fenum ædificiorum, quod priusquam evellatur, exaruit* (Ps. cxxxviii, 6). Et : *Omnis caro fenum* (Isai. xl, 6). Stipula autem illa est, super cujus incendio flebiliter propheta conplorat, dicens : *Heu mihi ! quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, et sicut racemos in vindemia, cum non sit botrys ad manducandum primitiva. Heu mihi ! anima* [Al. additur mea] , *quæ perit reverens de terra, et qui rectum faciat, in hominibus non est : omnes in sanguine judicantur* (Mich. vii, 1), et reliqua. Hoc est fenum et stipula, de qua et Apostolus loquitur : *Ligna, fenum, stipula, uniuscujusque oppus manifestum fiet* (I Cor. iii) : quoniam in die Domini in igne revelabitur. Plaustrumque quod volvitur, illud est, de quo in I-aia legimus : *Conculcabitur* ^d *Moabit, sicut conculcatur area in plaustris* (Is. xxv, 10). Et in alio loco : *Ponam, inquit, te sicut rotas plaustris novas cum serrarum dentibus, et conteres montes, et comminues colles* (Ibid., xli, 15) : ^e et postquam montes collesque contriveris, periet fuga a veloce, dicente Paulo : *Nescitis quia hi, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus autem accipit bravium* (I Cor. ix, 24). Et in alio loco : *Currebatis bene, quis vos impedivit non acquiescere veritati* (Gal. v, 7) ? Unde et de se timens ait : *Non quia jam accepi, aut perfectus sim : curro autem si apprehendam, in quo et apprehensus sum a Christo* (Philip. iii, 12). Hæc universa faciebat, ne periret fuga a veloce : quamobrem cum jam pervenisset ad calcem, et accepisset bravium victoriæ, securus aiebat : *Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi, de cætero reposita est mihi justitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illa juxta quod iudex : non solum autem mihi, sed et omnibus qui diligunt adventum ejus* (II Tim. iv, 7, 8). Si gradu concito fugerimus, peccatum nos apprehendere non valebit ; sin autem ligaverit malitia pedes nostros. **250** loquemur cum propheta ad Deum : *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam* (Ps. cxxxviii, 7) ? De malis cursoribus Apostolus loquitur : *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei* (Rom. ix, 16). Sequitur : *Et fortis non obtinebit virtutem suam : non quo fortis sit, sed quo fortem se esse jactet. Sive qui confidit in fortitudine sua, et non in Dei misericordia, juxta illud quod scriptum est : Perdam sapientiam sapientium, et intelligentiam prudentiam reprobabo* (I Cor. ii, 19) : non quo perire possit vera

^a Mirum hoc loco, quantum ipsa ab invicem dissentiant Græca exemplaria. Quamquam sere Alexandrino isthæc adhæret interpretatio, verba tamen, et inventum cor ejus inter potentes, in Cist. mss. non sunt.

^b Auctori, qui Rufinus audit, tota hæc Hebræorum traditio non magni ponderis dicitur.

^c Martiani editio addit, quia in hoc non perseveravit :

quæ verba neque ullus e nostris mss. neque ipse Victorius novit.

^d Pro Moabit, vulgati libri præferebant Moab sub eo, contradicentibus mss. quibus utimur, et Græco, καταπαθήσεται ἡ Μωαβίτις ὁν τρόπον παροῦσι, etc. Erat quoque vitiose apud Martian. in area.

^e Nostri mss. ut postquam, et mox, perent.

sapientia, et veritatis intelligentia reprobari; sed quo eorum pereat sapientia, qui apud se videntur esse sapientes, et in sua eruditione confidunt. Robustus quoque, sive pugnator, qui non salvabit animam suam, ille est qui nequaquam Apostoli possidet armaturam, habens scutum, sed non fidei: accinctus luribus, sed non in veritate: indutus lorica, sed non iustitiæ: portans gladium, sed non salutis (Ephes. vi). Hujusmodi pugnator non sanctificat prælium, nec Domini potest bella bellare, contra veritatem dimicans pro mendacio. Talis pugnator non potest dicere: *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum. Misericordia mea et refugium meum* (Ps. cxliii, 1). Habent et sagittarios hæretici qui frustra tendentes arcum, sagittam Domini sustinere non poterunt, qui loquitur per Isaiam: *Ego autem sicut sagitta electa in pharetra Domini* (Isai. xlix, 2). Isti sunt sagittarii, de quibus et David canit: *Ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde* (Ps. x, 2). Et velox (inquit) pedibus suis non salvabitur, qui propter acumen ingenii discurrit per testimonia Scripturarum, et oratorum eloquentia, vel sophismatibus dialecticorum opprimere nititur veritatem, et in eo præpeditur [Al. præpedietur] et corrueat, quia non in Deo, sed in suis pedibus confidit. Ascensor quoque equi non salvabit animam suam, qui ignorat dictum per prophetam: *Fallax equus ad salutem* (Ps. xxxii, 17). Et nescit scriptum esse: *Dormitaverunt omnes qui ascenderunt equos* (Ps. lxxv, 7). Hic non salvabit animam suam; sed periens audiet: *Hi in curribus, et hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Isti impediti sunt, et ceciderunt: 251 nos autem surreximus et erecti sumus* (Ps. xix, 8, 9). Robustus etiam corde inter fortes nudus fugiet. Qui locus dupliciter exponi potest: Ut aut ideo possit evadere, quia exspoliavit se veterem hominem, et pelliceas tunicas peccatorum, et nulla fuit sarcina prægravatus, aut econtrario, quia nudus est et Christi perdidit vestimentum, de quo in Apostolo dicitur: *Induite vos Christum Jesum* (Rom. xiii, 14). Et in alio loco: *Siquidem induti non nudi inveniamur* (II Cor. v, 3); nihil ei proderit fortitudo sua; sed in die prælii atque certaminis fugiet persequentes, et absque armatura Apostoli resistere non valens, hostibus terga præbebit.

(Cap. III.—Vers. 1, 2.) *Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos, filii Israel: super omnem cognitionem, quam eduxi de terra Ægypti, dicens: Tantummodo vos cognovi ex omnibus cognitionibus terræ: idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras. LXX: Audite verbum hoc, quod locutus est Dominus super vos, domus Israel, et contra omnem tribum quam eduxi de terra Ægypti, dicens: Verumtamen vos cognovi de universis tribubus terræ: idcirco ulciscar super vos omnes malitias vestras. Ad filios Israel pro-*

phetalis sermo dirigitur, et qui sint isti filii Israel, sequens versus ostendit: *Super omni, inquit, cognitionem, quam eduxi de terra Ægypti: quod non solum in decem tribubus, sed in omnibus duodecim, ad dentes Judam et Benjamin, debemus accipere. Omnes enim de terra Ægypti eduxit, et ait: Tantummodo, sive, ut Symmachus interpretatus est: Solos vos cognovi ex omnibus cognitionibus terræ. Et quia solos vos cognovi, qui Creator sum omnium, et vos habui peculiarem populum meum, idcirco super solos vos omnia peccata vestra restituam: Potentes enim potenter tormenta patientur* (Sapient. vi); qui autem minimus est, dignus est misericordia. Et in Ezechiele legimus: *A sanctis meis incipite* (Ezech. ix, 6). Et iudicium Dei de domo ejus dicitur habere principium (I Petr. iv). Hoc interim juxta historiam dictum sit. Cæterum quia auditus in Scripturis sanctis, non solum iste accipitur quem auribus carnis excipimus, sed etiam ille, de quo Dominus ait: *Qui habet aures audiendi audiat* (Luc. viii, 8). Unde et omnis populus videbat **252** vocem Dei (Exod. xx), proprie ad eos sermo fit Domini, qui sensu vident Deum, quos eduxit de terra Ægypti, et de potestate Pharaonis (ut nequaquam luto et paleis deservirent, exstruentes Ægyptias civitates), et quos ex omnibus tribubus terræ cognovit, dicente Apostolo: *Nunc autem cognoscentes Deum, magis autem cogniti a Deo* [Al. ab eo] (Gal. iv, 9). Et in alio loco: *Qui ignorat, ignorabitur* (I Cor. xiv, 58). Non ergo omnes cognoscit Deus, sed eos, qui ejus cognitione sunt digni, loquens in Evangelio: *Recedite a me, operarii iniquitatis, nescio vos* (Luc. xiii, 27). In eo enim quod operarii iniquitatis sunt, ignorantur a Deo: idcirco inquit: *Quia solos vos cognovi, et meos habui, visitabo super vos omnes iniquitates vestras, Quem diligit Dominus, corripit, et castigat omnem filium quem recipit* (Hebr. xii). Et pulchre dixit: *Visitabo, et non percutiam; quia plaga Dei visitatio est, atque curatio. Et omnes, inquit, iniquitates sive peccata vestra visitabo, ne quid impercussum remaneat, ne quid non recipiat sanitatem.*

(Vers. 3 seqq.) *Numquid ambulabunt duo pariter, nisi convenerit eis? Numquid rugiet leo in saltu, nisi habuerit prædam? Numquid dabit catulus leonem vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit? Numquid cadet avis in laqueum terræ, absque aucupe? Numquid auferetur laqueus de terra, antequam quid ceperit? Si clanget tuba in civitate, et populus non expavescet? Si erit malum in civitate, quod Dominus non fecit [Vulg. fecerit et fecit]; quia non faciet Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, et quis non prophetabit? LXX: Si ambulabunt duo simul omnino, nisi cognoverint se? Si ructabit leo de saltu suo, prædam non habens? Si dabit catulus leonis vocem suam de cubili suo omnino, nisi aliquid rapuerit? Si cadet aris super* textus auctoritatem, reposuerat, Martianeus nihilominus omiserat, nostri quoque mss. asserunt.

^a Vocem, suam, quam Victorius ex duodecim codicibus, post Vulgatæ editionis, Hebræici, Græcique

terram sine aucupe? Si deponatur laqueus super terram, nisi aliquid apprehenderit? Si clanget tuba in civitate, et populus non timebit? Si erit malitia in urbe quam Dominus non fecit [Al. fecerit]: quia non faciet Dominus Deus aliquid, nisi revelaverit eruditionem suam ad servos suos prophetas. Leo ruclabit, et quis non timebit? Dominus Deus locutus est, et quis non prophetabit? **253** Legi in cujusdam Commentariis, rem difficilem persuadere cupientis, octo sceleribus sive impietatibus atque peccatis: primum Damasci: secundo Gazæ, et cæteris urbibus Palæstinæ: tertio Tyri: quarto Idumææ, id est Edom: quinto filiorum Ammon: sexto Moab: septimo Judææ, hoc est, duabus tribubus: octavo, quod ultimum est, Israeli, id est, decem tribubus, totidem comminationes nunc redditas, et primam primæ, id est, Damasci, secundam secundæ, id est Gazæ, et reliquas reliquis respondere. Quod utrum verum sit, noverit ipse qui scripsit. Alius autem putat ^a sex exempla proposita, duorum pariter in via ambulantium, et leonis rugientis in saltu, et catulli leonis dantis vocem suam, cum aliquid apprehenderit, et avis captæ ab aucupe, et laquei qui in terra desigitur ad capiendam prædam, et tubæ in civitate clangentis, hisque exemplis redditam similitudinem, ut quomodo superiora causam habent, et non fiunt nisi illa præcesserint: sic nullum in civitate accidere malum, quod Domino præcipiente non factum sit. Sunt qui primum exemplum æstimant continere doctrinam, quia non possint duo pariter ambulare, nisi sibi ante consenserint in eum qui fecit utraque [Al. utrumque] unum, et medium parietem maceræ destruxit, et duos condidit in unum novum hominem (Ephes. II): fecitque inter eos pacem, et copulavit vinculo charitatis, ut cum fuerint simul duo, postulent a Patre, et impetrent quidquid rogaverint. Hæ sunt duæ virgæ quæ sibi in Ezechiele copulantur (Ezech. VII), et duo populi circumcissionis et gentium, de quibus ad Eliam loquitur Dominus: Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genu ante Baal (III Reg. XIX, 18). Et in alio loco Deus: Inventus sum, ait, his qui me non quærebant: apparui eis qui me non interrogabant (Isai. LXV, 1). Cum autem duo redacti fuerint in unum, adhærebunt Domino, et fiet unus spiritus: Qui enim adhæret Domino, unus est spiritus (I Cor. VI, 17). Isti ergo duo qui sibi consentiant, et in via Christi pariter ambulant, nullius adversariorum possunt impetum pertimescere. Quod si discordia separentur, statim eos leo rugiens invadet, de quo et Petrus Apostolus ait: **254** Adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit quærens quem devoret (I Pet. V, 8). Qui leo rugiens, non versatur in agris consitis, non in vineis, non in olivetis, nec inter ligna pomifera, quæ laudant Deum; sed ubi silvæ sunt et inculca humus, et bestię commorantur. Et non solum leonis patebunt morsibus, sed apprehendet eos catulus leonis, et ducet ad cubile suum, fugiens lucem, et

A pergens ad tenebras. Omnis enim qui peccat, amat tenebras et odit lucem (Joan. III), de quibus in psalmo legimus: Posuisti [Al. Posuit] tenebras, et facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestię [Al. feræ] silvarum. Catuli leonum [Al. leonis] rugientes, ut rapiant, et quærant a Deo escam sibi (Psal. CIII, 20). Quærit enim catulus leonis non eam prædam, quam possidet, quæ suæ est potestatis; sed ut de Ecclesia Christi rapiat, de quo in Abacuc scribitur: Escæ ejus electæ (Abac. I, 16). Tertia pœna est eorum quos discordia separavit, ut perdant alas, quibus prius sublimiter ferebantur, et de cœlis in terram corruant, et teneantur ab aucupe, qui melius dicitur ἄερος, eo quod hærent visco, aves liberas capiat, quæ propria voluntate ad terrena descendunt. De quibus in B Proverbiis scriptum est: Non injuste tenduntur retia avibus (Prov. I, 17, et XXI, 5). Justa enim ruina est peccatorum, qui cum habuerint alas columbæ, et per aerem volitare debuerint, pondere peccatorum ad terrena depressi sunt, et vitio suo adhæserunt visco. De quo in Apostolo legimus: Qui adhæret meretrici, unum cum ea corpus efficitur (I Cor. VI, 16). Quarta pœna est discordantium, ut capiantur laqueo, qui non in cœlo positus est, sed in terra: de quo quod evaserit, sanctus gloriatur, et dicit: Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus est, et nos liberati sumus (Ps. CXXIII, 7). Iste est contritus laqueus, de quo Apostolus loquitur ad credentes: Deus conteret satanam sub pedibus vestris velociter (Rom. XVI, 20). Rursumque in David legimus: Juxta semitam scandalum posuerunt mihi (Ps. CXXXVI, 6). Non enim possunt decipere simplices quosque credentium, nisi nomen Christi proposuerint, ut dum putamus nos Christum invenire, pergamus ad Antichristum. Quinta pœna est eorum qui reliquere pacem, quæ exsuperat omnem sensum (Philipp. IV), et quam Dominus pergens ad Patrem, Apostolus dereliquit, dicens: Pacem **255** meam do vobis, pacem meam relinquo vobis (Joan. XIV, 27), ut in civitate Domini constituti, tubæ sonitu terreantur. Quidquid enim in Scripturis sanctis dicitur, tuba comminans est, et grandi voce aures credentium penetrans. Si justus sumus, per tubam Christi ad beatitudinem provocamur: si peccatores, audimus quæ simus tormenta passuri. Malum autem quod Dominus D facit in civitate, non contrarium est virtuti, sed afflictio et cruciatus, de quo legimus: Sufficit diei malitia sua (Math. VI, 34), id est, tribulatio et angustia. Et in Propheta legimus: Ego Deus qui faci lucem et tenebras, qui facio pacem, et condo mala (Isai. XLV, 6, 7). Sicut enim tenebræ contrariæ sunt luci et diei: sic et paci bellum contrarium est, quod non per se malum est, sed malum videtur his esse, qui sustinent. Et ut sciamus in Scripturis sanctis malitiam interdum non contrariam virtuti accipi; sed afflictionem pœnasque et angustiam, unum adhuc de Jona sumamus exemplum: Et vidit Deus opera

^a Corrupte Martian., se exempla, pro sex, etc.

eorum, qui conversi essent a viis suis pessimis, et pœnituit eum super malitia, quam locutus est ut faceret eis (Jonæ III, 10). Malitia utique ibi subversio Ninivitarum est, quam per prophetam Deus fuerat comminatus, et non virtuti contraria, quæ ad peccatum pertinet, pro quo comminabatur tormenta peccantibus. Sequitur: *Non faciet Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum, sive correptionem suam servis suis prophetis*: non quo omnia Deus revelet prophetis, quæ in cælo faciat, vel ante jam fecerit; sed quæ facturus in terris sit. Revelavit Noe servo suo quod esset inducturus diluvium (Genes. vi). Revelavit Abraham et Lot servis suis quod arsurus esset Sodomam et Gomorrhæm, Adamam et Seboim (*Ibid.*, xviii). Revelavit Joseph interpretationem somnii septem annorum famis in Ægypto (*Ibid.*, xli), et Jonæ prophetæ subversionem Ninivæ (*Jon.* III) : ut qui audirent ventura supplicia, aut agerent pœnitentiam, et tormenta vitarent : aut contemnentem justius punirentur. Ita et nunc Dominus revelat per Amos servum suum et prophetam, quid facturus sit decem tribubus, ut si fuerint ad meliora conversæ, et idola deseruerint, de imminente periculo liberentur. Et nota quod clemens et benignus Deus semper futura prænuntiat, ne cogatur inferre supplicia. Et quod hæretici calumniantur **256** in Creatore, quasi severo et truculento, crudeli, et tantum iudice, eo quod nullum sit malum in civitate, quod ille non faciat : hoc nos referimus ad magnitudinem misericordiæ, quod non inferat pœnas, nisi ante prædixerit. Qui autem prædicat, non vult punire peccantes. Leo, inquit, rugiet, et quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit? *Quis* in hoc loco non pro impossibili, sed pro raro accipitur. Ille enim non timebit, et ille non prophetabit, qui propter duritiam suam Dominum audire contempserit. Et est sensus juxta historiam : si ad leonis vocem omnia contremiscunt, et cuncta animantium natura terretur, nos, jubente Deo ut loquamur et annuntiemus populo ventura supplicia, non prophetabimus? non loquemur? Scio quemdam in suis scriptum Commentariis reliquisse leonem rugientem diabolum intelligendum, et rugientem his qui perituri sunt : Deum autem, qui loquatur per Prophetas, referendum esse ad Dominum Salvatorem, ut quomodo illi in malam partem audiunt leonis rugitum, et capiuntur in mortem, sic sancti in bonam partem Dominum præcipientem audiant, et salventur.

(Vers. 9, 10.) *Auditum facite in ædibus Azoti, et in ædibus terræ Ægypti, et dicite : Congregamini super montes Samariæ, et videte insanias multas in medio ejus, calumnias [Vulg. calumniam] patientes in pene-*

^a Erat Latinis litteris scriptum *Abraxas*, et paulo post *Mythran*, atque adeo nulla horum inter se nominum conformitas, neque par numerorum constabat ratio : quem errorem errant, et qui *Μύθραν* cum *υ*, aut cum *ι* *Μίθραν* scribunt : aut enim per litteras hoc quoque nomen in numeros resolutum det 365 dierum totius anni summam, aut *Μεθρας*

atralibus ejus, et nescierunt facere rectum, dicit Dominus : thesaurizantes iniquitatem et rapinas, in ædibus suis. LXX : Annuntiate regionibus in Assyriis, et in regionibus terræ Ægypti, et dicite : Congregamini super montem Samariæ, et videte mirabilia multa in medio ejus, et oppressionem in ea, et ignoravit quæ futura sint coram [Al. in] ea, dicit Dominus, qui thesaurizant iniquitatem et miseriam in regionibus eorum. Supra diximus Amos prophetam specialiter, immo magnam voluminis partem ad decem tribus, quæ appellantur Israel et Ephraim, et Samaria, prophetare. Itaque etiam nunc jubetur ut annuntiet Azoto et terræ Ægypti quæ sequuntur. Pro Azoto nescio quid volentes Septuaginta *Assyrios* posuerunt, cum Azotus lingua Hebræorum appelletur *ESDOD*, et Assyrii, *ASSUR*. Pro ædibus quoque quæ dicuntur *ARMANOTH*, verterunt *regiones*, quæ vocantur *SADOTH* : et nihil **257** in verbosimilitudinis habent. Dicite, inquit, ut congregentur omnes gentes quæ in vicino sunt, et videant scelera Israel, ne iniquum putent Dei esse judicium. Quomodo si diceret : Prius videte quæ faciant, et tunc meam sententiam comprobate. Pulchreque intulit : *Super montes Samariæ, vel civitatis, quæ nunc Sebaste, tunc Samaria vocabatur, vel universæ provinciæ, quæ in montuosis sita est : et videte insanias multas in medio ejus, ut pro Deo adorent vitulos, et immolent filios suos : nec hoc scelere contenti, calumniantur pauperes in penetralibus suis, et omnino rectum facere nesciant, thesaurizantes sibi non aurum et pecunias, quæ interdum labore quæruntur, sed iniquitates et rapinas in ædibus suis : ut quia, deserto Dei cultu, adoraverunt idola, tradat eos Deus in reprobum sensum (Rom. I), ut faciant quæ non oportet. Et quia semel juxta leges tropologiæ, Samaria refertur ad hæreticos, qui custodes mandatorum Dei esse se mentiuntur, præcipit sermo divinus, ut in gentibus prædicent, quæ non habent notitiam Dei, in quarum doctrina ignis exurens est, et tribulatio et angustia : ut considerent falsam Samariam, et ascendant ad montes superbix ejus, et videant multas insanias in medio civitatis, dum unusquisque fingit quod voluerit, et adorat figmentum suum : ut Marcion bonum Deum et otiosum : ut Valentinus *αἰῶνας* triginta, et extremum Christum, quem appellat *ἐκ τρώμα*, id est, *abortivum* : ut Basilides, qui omnipotentem Deum portentoso nomine appellat *Ἄβραξας*, et eundem secundum Græcas litteras, et annui cursus numerum dicit in solis circulo contineri, quem ethnici sub eodem numero aliarum litterarum vocant *Μεθραν*. Et Iberæ ineptiæ in Balsamo Barbeloque mirantur. Nonne hæ insanix sunt, et multæ insanix, unoquoque fingente quod in animum ejus*

scribendum, aut *Μήθρας* est. *Ἰσοψηφίαν* litterarum alibi exhibemus. Confer librum contra Luciferianos, num. 23, ubi de Basilide, qui *summum Deum Abraxas cum trecentis sexaginta quinque editionibus commentus est*; Epistolam quoque 75, ad Theodoram, num 3; et 107, ad Lactam, num. 2; denique præfation. in Pentateuchum, ad Desiderium.

inciderit? Calumniam quoque patiuntur in penetra-
libus ejus, sive opprimuntur simplices quique cre-
dentium; dum sub nomine veritatis colunt menda-
cium, **258** et omnino rectum facere nesciunt, quia
perdidere tramitem veritatis, nec credunt in eo qui
dicit: *Ego sum veritas* (Joann. xiv, 6): et thesau-
rizant sibi dogmata iniquitatis, et rapiunt atque con-
cludunt in ædibus suis, quos potuerint falso errore
decipere. Sin autem placuerit ut legamus *Assyrios*
(quod tamen in Hebraico non habetur), dicamus hos
esse, de quibus scriptum est: *Inducam super sen-
sum magnum principem Assyriorum, qui dixit, Forti-
tudine mea faciam*, et cætera, ut capiantur hæretici
ab Assyrio et teneantur in terra Ægypti, de qua
jam venientes ad Ecclesiam liberati sunt.

(Vers. 11.) *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Tribulabitur et circumietur terra, et detrahetur ex te fortitudo tua, et diripientur ædes tue.* LXX: *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Tyrus et in circuitu terra tua deserta erit: et detrahet de te fortitudinem tuam, et diripientur regiones tue.* Pro Tyro, quæ in Hebraico duabus litteris scripta est, SADE (צ) et RES (ר); et appellatur soa (צר) quod et Aquila et Septuaginta similiter transtulerunt: Hebræus qui me in sanctis Scripturis erudit, tribulationem interpretatus est, nec tenuimus ejus sententiam: quia et Symmachus, qui non solet verborum παραφρασαι, sed intelligentiæ ordinem sequi, ait, *obsidio et circumdatio terræ.* Pro obsidione *, quæ ab eo dicitur πολιορκια, fortitudo a Theodotione posita est qui putavit non SAH (צח) et soa (צר), quod tribulatio, vel Tyrus dicitur, sed sua legendum: quod proprie refertur ad *petram durissimam*, quæ Græce appellatur ἀπότομος, et quam nos Latine *sificem* dicere possumus. Loquamur ergo de singulis, LXX dixerunt: *Tyrus et per circuitum terra tua.* Videbaturque pendere sententia: addidere ergo de suo, *deserta erit*: nec error interpretum est, ubi propter verbi ambiguitatem, et tribulatio et Tyrus dici potest. Et est sensus: Super montes Samariæ multas populus meus insanias perpetravit: calumniam faciens, et rectum penitus ignorans, et thesaurizans sibi iniquitatem et rapinas: **259** ideo tribulabitur, sive conteretur, et Assyrio exercitu terra circumdabitur eorum, et detrahetur, ait, ex te, o Samaria, o decem tribus, o quondam populus meus, *fortitudo tua*: et diripientur in ædibus tuis, quæ per calumniam ex miserorum lacrymis congregasti. Hæreticij quoque aut tribulabuntur in die judicii, et omnis eorum fortitudo attenuabitur, et diripientur quæ habuerant de rapinis, ut liberentur populi quos deceperant: aut certe quotidie per viros ecclesiasticos tribulabuntur, et circumdabuntur testimoniis Scripturarum, et detrahetur ex eis fortitudo syllogismorum, et verborum argutiæ quibus suum dogma firmave-

runt. Et ædes eorum diripientur: ut qui rapti fuerant de Ecclesia, ad Ecclesiam revertantur.

(Vers. 12, 13.) *Hæc dicit Dominus: Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: sic eruentur filii Israel qui habitant in Samaria in plaga lectuli et in Damasco grabato.* LXX: *Hæc dicit Dominus: Quomodo si avellat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: sic avellentur filii Israel qui habitant in Samaria contra tributum et in Damasco.* In principio Amos, ubi versiculus illos disseruimus: *Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam: et luxerunt speciosa pastorum, et exsiccatus est vertex Carmeli*, diximus illum artis suæ usum esse sermonibus: ut quia pastor gregum nihil terribilius leone cognoverat, iram homini leonibus compararet. Juxta hunc ergo sensum etiam nunc de eo quod sæpe viderat sumit exemplum, et sic decem tribuum parvas reliquias de Assyriorum narrat manibus eruendas: quomodo si pastor, devoratis omnibus membris, duo crura aut extremum auriculæ de leonis faucibus rapiat:positoque comparationis exemplo, ita, inquit, eruentur filii Israel, decem videlicet tribus quæ habitant in Samaria, in plaga lectuli et in Damasco grabato. Quod mihi sic explanandum videtur: legimus in Isaiâ Rasin regem Aram, id est, Syrorum, qui regnabat in Damasco, et Phacee filium Romeliæ regem Israel, invito fœdere, contra Judam venisse pugnantes (Isai. vii): de quibus Dominus præcipit Achaz regi Judæ et Jerusalem ne timeat duos semiustos torres: quando in signum plenæ libertatis, Virginis ei et conceptus et partus **260** ostenditur. Filii ergo Samariæ habitant in regione et plaga lectuli, requiescentes in Syrorum auxilio, et in Damasco grabato sibi victoriam pollicentes: ut quomodo qui fessus est, refocillatur in lectulo: sic illi fractas vires vicinæ gentis auxilio roborarent. Unde et in eadem Isaiâ per typum dicitur futurorum, quod nasciturus sit puer, qui priusquam sciât patrem et matrem vocare, accipiat spolia Samariæ et virtutem Damasci, quæ scilicet contra Jerusalem, junctis viribus, dimicabant (Ibid.). Pro plaga lectuli et Damasco grabato, Septuaginta transtulerunt *contra tributum et in Damasco*: ut juxta tropologiam referamus tributum ad Judam, et Damascum ad vocationem gentium: de quibus unus grex factus est Domini: cujus sæpe oves leonum feritas laniat: de quorum faucibus vix duo crura aut extremum auferuntur auriculæ. In crure via ostenditur doctrinarum, in aure sacramenta ditorum. Unde et apostoli absque calciamenis et ulla mortui animalis pellicula nudis pedibus jubentur [Al. jubebantur] incedere (Matth. x). Et ad credentes dicitur: *Qui habet aures audiendi audiat* (Luc. viii, 8). In Apocalypsi quoque Joannis legimus: *Qui habet aures audiat, quid spiritus dicat Ecclesiis* (Apoc.

* Amovimus hinc vocem *terræ*, quam pridem Victorius expunxerat ad septem Florentinorum codicum fidem, quibus et nostri omnes concinunt; vix-

que adduci possum ut credam, a Martiano, qui eam retinuit, in mss. potuisse inveniri.

ii, 7). Et manifestus per prophetam : *Ponite, inquit, sermones vestros in auribus cordis vestri. Hoc iter tam hæretici quam magistri eorum demones impedire festinant, et intexere retibus, ut in via quæ Christus est, corruamus. Sed si venerit vir ecclesiasticus et homo Dei, et Samson, qui interpretatur sol, leonem interficit : descendensque in inferni lacum, qui aquas refrigerat, tempore nivis, tempestatis, et hyemis, suffocat leonem : ut securo pede et tutis auribus Dominum sequi et verba ejus audire valeamus.*

(Vers. 14, 15.) *Audite et contestamini in domo Jacob, dicit Dominus Deus exercituum, quia in die cum visitare cæpero prævaricationes Israel super eum, visitabo et super altaria Bethel : et amputabuntur cornua altaris, et cadent in terram : et percutiam domum hyemalem cum domo æstiva, et peribunt domus eburnæ : et dissipabuntur ædes multæ, dicit Dominus. LXX : Sacerdotes, audite : contestamini domum Jacob, dicit Dominus Deus omnipotens : quia in die qua ulciscar iniquitates Israel super eum, ulciscar et super altaria Bethel : et suffodientur cornua altaris, et cadent super terram. 261 Confundam et percutiam domum pinnatam super domum æstivam, et peribunt domus eburnæ, et adjicientur domus aliæ multæ, dicit Dominus. Quod in principio capituli juxta Septuaginta positum est, sacerdotes, in Hebraico non habetur, sed pro hoc verbo legitur ARES (אֲרֵס), quod Aquila interpretatus est grabatum ; et puto Septuaginta ipsum verbum posuisse Hebraicum, quod quidam non intelligentes pro ARES legerunt ἱερείς, id est, sacerdotes. Præcipit autem sermo propheticus ut primum audiant, deinde contestentur in domo Jacob, id est, in decem tribubus quæ Dominus dixerit. Cum cæpero, inquit, visitare prævaricationes, vel impietates domus Israel, et ei reddere quæ meretur, et captivatis tempus advenerit : tunc destruentur altaria Bethel, ubi erant aurei vituli, et amputabuntur cornua altaris, quod, Jeroboam quoque manum extendente, disruptum est (III Reg. xiii) ; et ruent in terram, Assyrio vastante, contracta. Et percutiam,*

A inquit, domum hyemalem cum domo æstiva, quod simpliciter juxta litteram accipere possumus : tantarum eos fuisse opum, ut duplices haberent domos, hyemales et æstivas, quarum aliæ versæ essent ad Aquilonem, aliæ ad Austrum, ut pro varietate temporum, frigoris et caloris, cœlique temperiem, providerent. Possumus domum hyemalem appellare regnum Israel, in qua frigus erat religionis et cultus Dei, varique ventorum turbines, et sæva tempestas ; et domum æstivam, Judam et Jerusalem, in qua erat templum, et offerebantur holocausta mane et vesperi, et vigeat calor religionis. **Et peribunt, ait, domus eburnæ :** quod et juxta historiam stare potest. Legimus enim Achab regem Israel tantis fluxisse deliciis, ut domum sibi eburneam fecerit (III Reg. xxii). Pro eburneis, domos dentis, id est, elephantinas in Hebræo invenimus. De quibus et in quadragesimo quarto psalmo scriptum est : *A domibus eburneis : ex quibus delectaverunt te filiae regum in honore tuo.* Quando visitare cæperit Dominus prævaricationes Israel, qui prius Deum mente cernebat, visitabit et super altaria Bethel : non unum altare, quod habet Ecclesia, sed altaria hæreticorum plurima. Tot enim habent altaria, quot schismata. Amputabit et cornua altaris, quod per superbiam unum se habere jactant. Cadentque eorum cornua, id est, arrogantia in terram ; et percutiet domum hyemalem, eos hæreticos qui laborant continentia et jejuniis, xerophagiis, chamœniis, e quibus Tatianus est et Manichæus. Et domum æstivam, ut Nicolaitas et Eunomianos, et veteris hæreseos novos sectatores, qui propter ventris ingluviem, omnem recipiunt voluptatem. Et peribunt domus eburnæ, quæ artificii dente et rhetorici nitore splendore compositæ sunt. Et dissipabuntur ædes multæ, quæ in toto orbe dispersæ sunt. Una enim veritate surgente, multa mendaciæ destruentur. Pro domo hyemali, οἶκον τῶν περιπτερον, Septuaginta transtulerunt : quod nos interpretati sumus, pinnatam, eo quod ostiola habeat per fenestras, et quasi pinnas ad magnitudinem frigoris repellendam.

LIBER SECUNDUS.

263-264 Legi in quadam controversia : Imbecillitas corporis animi quoque vires secum trahit. E contrario * Paulus apostolus : *Quando infirmior, inquit, tunc fortior sum* (II Cor. xii, 10) ; et : *Virtus in infirmitate perficitur* (Ibid., 9). Spiritus enim contra carnem, et caro contra spiritum (Galat. v) ; hæc invicem sibi adversantur, ne quæ volumus, illa faciamus. Unde et in Evangelio dicitur : *Spiritus promptus est, caro autem infirma* (Matth. xxvi, 41). Senectus multa secum et bona affert et mala. Bona, quia nos ab impudentissimis dominis liberat voluptatibus, gule im-

* Mss. duo Paulus tacent, moxque fortis pro fortior legunt.

D ponit modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiam, dat maturiora consilia ; et frigescente corpore, dormit cum perpetua virgine Sunamite : luxuriamque contemnens cum Berzellai, delegat eam filio adolescenti Chamaam [Al. Maacha], et non vult transire Jordanem, atque in alienos fines de suis finibus, id est, regionibus exire (II Reg. xix). Quæ autem putantur senectutis mala, ista sunt : crebræ infirmitates, pituita molestissima, quam Græcorum alii κόρυζαν, alii φλέγμα nuncupant, caligantes oculi, acres cibi, tremens interdum ma-

^b Cisterciens. duoque Palatini codd., in alienos fines de suis exire regionibus.

nus, nudi gingivis dentes, et inter cibos cadentes. Ad hæc torminibus et aculeis stomachi, podagræque et chiragræ doloribus sæpe torquetur : ita ut ne stylum quidem aut calamum tenere queat ; ut [Al. et] suis pedibus non possit incedere magna parte vitæ videatur esse truncata, et multis membris præmortua. Cum hæc ita se habeant, in malorum comparatione tolerabilius sustinebo morbos, dummodo una et gravissima domina libidine caream. Patitur quidem et senectus nonnumquam incentiva vitiorum : nullusque juxta sanctum martyrem Cyprianum, diu tutus est periculo proximus. Sed aliud est titillari, aliud obrui voluptatibus. Ibi cum apostolo adolescentia loquitur, quæ novit virentis corporis necessitates : *Non enim quod volo bonum hoc ago, sed quod nolo malum illud facio* (Rom. vii, 15) ; et : *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (Ibid., 24) ? Hic autem raro inter emortuos cineresscintilla sublucens reviviscere nititur, et tamen incendia non potest suscitare. Quam ob rem, Pammachi, cano jam mecum capite, impetra mihi a Domino, ut comitem b mihi merear habere sapientiam, de qua scriptum est : *Ama illam, et servabit te : honora illam, et amplexabitur te* (Prov. iv, 8) : ut, ipsa adjuvante et socia, cœptum in Amos opus expleam, secundusque liber principium sumat a vaccis Basan : ut qui in Osee propheta de vaccis sive vitulis Bethaven pleno sermone tractavi : nunc quoque de vaccis c pinguissimis possim disserere.

(Cap. IV. — Vers. 1 seq.) **265** Audite verbum hoc, vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ : quæ calumniam facitis egenis, et confringitis pauperes : quæ dicitis dominis vestris, *Afferte et bibemus*. Juravit Dominus Deus in sancto suo : quia ecce dies venient super vos, et levabunt vos in contis, et reliquias vestras in ollis ferventibus : et per aperturas exhibitis altera contra alteram, et projiciemini in Armon, dicit Dominus. LXX : Audite verbum istud, vaccæ Basanitidis [Al. Basanitides], quæ estis in monte Samariæ, quæ opprimitis pauperes, et conculcatis egenos, quæ dicitis dominis vestris : *Date nobis ut bibamus*. Jurat Dominus per sanctos suos, quoniam ecce dies venient super vos, et tollent vos in armis, et eos qui vobiscum sunt in ollis, negotiatores pestilentes, et ejiciemini nudæ contra invicem, et projiciemini super montem Remmam, dicit Dominus d. Pro vaccis pinguibus, Septuaginta posuerunt *Basanitidis* : Aquila et Theodotio ipsum verbum Hebraicum BASAN (בָּסָן) ; nos Symmachi interpretationem secuti, qui ait, *ai βόες εὐτροφοί*, id est, *boves saginatae*, vaccas pingues interpretati sumus. Loquitur autem ad principes Israel et optimates

quosque decem tribuum, qui deliciis ac rapinis vacabant, ut audiant sermonem Dei, et non aratores boves, sed vaccas pingues de armento se esse noverint, sive quæ nutriantur in pascuis Basan, quæ sunt loca herbarum fertilissima : ac per hoc significat eos, non agriculturæ, sed immolationi et esui præparatos. Vos vaccæ pingues estis in monte Samariæ, et humiles quosque confringitis, et dicitis dominis vestris, id est, pastoribus, per quos reges intelligimus, *Date nobis, et bibemus*, id est, jubete tantum, et nos cuncta vastabimus. Ex eo autem quod posuit, *date nobis, et bibemus* : et non dixit, *date et comedemus*, ebrietatem earum significat in vino atque luxuria, quæ statum mentis evertunt. Juravit itaque Dominus Deus in sancto suo, vel in semetipso, vel in Filio, vel in Templo, vel in omni qui sanctus est et appellatur templum Dei, quod adventura sit dies non longe et post multa sæcula, sed jam imminens, dies captivitatis et angustiarum, in quo vaccæ leventur in contis, et reliquiarum earum in ollis ferventibus, pro quo et in Hebraico **266** et apud Aquilam scriptum est in *lebetibus pisciculorum*. Pro contis quoque qui Hebraice dicuntur סַנּוֹת (סָנוֹת), Aquila interpretatus est *clypeos* : Symmachus et LXX, *arma* ; solus Theodotio *δόρατα*, quem nos secuti, *contos* vel *hastas* interpretati sumus. Hoc autem significat, quod capiantur in prælio, et portentur atque auferantur jure victoriae : servans tamen cœptam vaccarum metaphoram, ut quas esse pingues dixerat vaccas, earum carnes narret in contis vel scutis esse portandas. Et sicut lebes ferventissimus minutos pisces pariter involvit : ita et vaccas Basan absque ullo ordine captivitatis miseriis opprimendas. Quodque sequitur : *Et per aperturas exhibitis altera contra alteram*, sic explanari potest : *Aperta vobis est captivitatis via, et cum lebetes vestri fuerint exusti, exhibitis altera contra alteram, secundam Hebræorum idioma, qui pro eo quod nos e mutuo vel vicissim, mulierem et mulierem, hoc est, alteram contra alteram vocant. Et projiciemini*, inquit, *in locis Armeniarum*, quæ vocantur *Armona* (אַרְמוֹנָה). Denique Symmachus ita interpretatus est : *Et projiciemini in Armenia*, pro quibus Septuaginta, *montem Remman*, Aquila *montem Armona*, Theodotio *montem Mona* : quinta autem editio, *excelsum montem*, transtulerunt. Verbum autem Domini quod vaccæ Basan jubentur audire, secundum cœptam tropologiam, hæreticis præcipit, qui ventri et gulae servientes, recte appellantur vaccæ pinguissimæ, sive vaccæ ignominiosæ : hoc enim interpretatur *Basan*, id est, *αἰσχρῶνα*, quam si confusionem dicere voluerimus, Babylonem magis quam Basan inter-

a Unus Palatin. : Cum hæc ita se habeant, utile mihi in malorum comparatione tolerabilius sustinere morbos.

b Alterum hoc mihi nostri ignorant mss.

c Palatin. de vaccis Basan tractem.

d Addit Cister. *Deus*, quemadmodum et Græca ferunt aliquot exemplaria, *κύριος ὁ θεός*. Pro *Basanitidis*, quam vocem ex mss. et Græco restituumus,

continuo erat supra atque infra *Basanitides*.

e Supplet Victorius, *dicimus*, ex septem Florentiæ codicibus.

f In libro tamen de Locis ad vocem *Remma*, aliter Aquila dicitur interpretatus : et ut quidem Eusebius notat, *ὄρος ἐν Ἑμμαῶν*, ut vero Hieronymus, *mons Emmona*.

pretabimur. Hæ vaccæ pingues, sive ignominiosæ et aridæ, nam Basan et hoc intelligitur, in monte Samariæ sunt, cui et in Osee dicitur : *Aufer vitulum tuum, Samaria*. Et rursus in eodem, *Quia seducens erat vitulus tuus, Samaria* (Ose. viii, 5, 6) : et ideo in monte Samariæ, quia semper eriguntur in superbiam, et sibi sublimitia repromittunt. Samaria quoque *custodia* dicitur, non quo custodiant sermones Domini : sed quia custodes præceptorum ejus esse se jactent. Quæ calumniam faciunt egenis, et confringunt pauperes. Egenum et pauperem **267** intellige ecclesiasticum virum, qui veritatis simplicitate contentus, hæreticorum suppellectilem, et eloquentiæ fulgorem, argumentorumque divitiis non requirit. Hæ vaccæ dicunt dominis suis : *Afferte, et bibemus*. Dominos earum vel principes perversorum dogmatum possumus appellare, Valentinum, et Marcionem, et Arium, et Eunomium : aut eos qui per multiplices libros ab aliis male inventa corroborant. Istis dicunt vaccæ Basanitidis : *Afferte nobis, et bibemus*. Nisi enim illi dederint, isti quod devorent non habent, immo quod bibant ut inebrientur. Ut autem sciamus aquas et pocula significare doctrinam, Dominus loquitur ad Samaritanam : *Omnis qui biberit [Al. bibi] ex aqua hac, sitiet iterum : qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum* (Joan. iv, 13). Ergo qui de Samaritanæ, id est, hæreticorum aquis biberint, semper sitient et ardorem faucium siccarum refrigerare non poterunt, Isaia de hoc eodem [Al. hac eadem] conclamante : *Sicut somniat qui sitit quasi bibat, et cum surrexerit, adhuc sitit, anima autem ejus frustra speravit : sic erunt omnes gentes quæ pugnant contra Jerusalem* (Isai. xxx, 8). Vere enim qui de hæreticorum aquis biberit, et pugnaverit contra Jerusalem Ecclesiam Dei, in somnis bibit, et anima ejus vanis imaginibus illuditur. Cumque æstimaverit se satiatum, tunc sitiendi habebit principium. Unde et ad virum ecclesiasticum dicitur : *Bibe aquas de vasis tuis, et de puteorum fontibus aquas tuas, et sint tibi soli* (Prov. v, 15). Et jurat Dominus Deus tuus in sancto suo contra vaccas saginæ et dapibus servientes, sive jurat in sanctis suis, quod venient dies super eas, dies iudicii atque poenarum, ut portent eas in armis suis, et eos qui cum ipsis sunt, mittant in lebetes, sive portent : et vel ipsæ vaccæ sint negotiatores pestilentes, vel ipsi qui veniunt ut portent eas, et ejiciantur nudæ invicem se videntes : projicianturque super montem Remman, dicit Dominus Deus. Debemus enim et juxta LXX dicere, ne frustra eos proposuisse videamur. Quando venerit contra hæreticos dies iudicii atque vindictæ, tunc auferentur in armis, hoc est, cum **268** armis suis, quibus adversus Ecclesiam dimicaverant : vel victi armatura Dei, et ab illius pugnatoribus superati, mittentur in lebe-

tes, ut exurantur et excoquantur qui fuerunt prius negotiatores pestilentes ; ad hoc enim negotiabantur [Al. negotiabantur], ut morti traderent quos deceperant. Isti sunt de quibus dicitur : *Filii Heli, filii pestilentiae* (I Reg. ii), qui in cathedra pestilentiae [Al. pestilentium] sederunt. Cumque excocti fuerint et exusti, egredientur nudi, nihil eorum habentes, quæ sibi antea præsumebant. Et videbunt ignominiam suam, et projicientur super montem Remman, qui interpretatur *sublimitas*, ut in superbia sua conterantur. Quidam Remman, *visionem alicujus*, id est, *ὄρασιν τινος*, interpretantur. Non enim omnia videre poterant ; sed sibi partis alicujus scientiam promittebant, ut projiciantur, eo [Al. in eo] quod se scire credebant. Possumus juxta litteram, quando venerint dies captivitatis super vaccas Samariæ, intelligere quod superent eas in prælio, et opprimant armis suis, et in congressione superatas compellant ad urbes munitas, quæ comparentur ollis ferventibus : ut quomodo Jerusalem habens clausos populos et obsessos, assimilatur ollæ ferventi et plenæ carniæ ; sic et urbes Samariæ ollis ferventibus comparentur, quæ fame et pestilentia clausos populos exire compellant, et ire in captivitatem mutuo se videntes, et transferri in Armon montes Armeniæ, qui Medis Persisque confines sunt.

(Vers. 4 seq.) *Venite ad Bethel, et impie agite : ad Galgalam, et multiplicare prævaricationem, et afferte mane victimas vestras, tribus diebus decimas vestras. Et sacrificate de fermento [Vulg. fermentato] laudem, et vocate voluntarias oblationes, et annuntiate. Sic enim voluistis, filii Israel, dicit Dominus Deus. Unde et ego dedi vobis stuporem dentium in cunctis urbibus vestris, et indigentiam panum in omnibus locis vestris : et non estis reversi ad me, dicit Dominus. LXX : Introistis in Bethel, et inique egistis, in Galgala multiplicastis impie agere : et intulistis mane hostias vestras, in die tertio decimas vestras. Et legerunt foris legem, et invocaverunt confessiones. Annuntiate quia hæc dilexerunt filii Israel, dicit Dominus Deus. Et ego **269** dabo vobis stuporem dentium in cunctis urbibus vestris, et indigentiam panum in omnibus locis vestris, et non estis reversi ad me, dicit Dominus. Primum historiæ fundamenta jaciamus : O Israel miserabilis, jam tibi vicina captivitas, jam Assyrius instat exercitus : fac quod libet, age impie : cum idolis libere fornicare, ut quanto tu fueris impudentior, tanto mea super tormentis tuis justior videatur sententia. *Venite*, inquit, *in Bethel*, in qua aureum posuistis vitulum, et impie agite in Deum. *Venite ad Galgalam locum idololatriæ, de qua per Osee locutus sum : Omnis malitia eorum in Galgalis* (Ose. ix, 15). Et rursus in eodem : *Frustra erant in Galgala bobus immolantes* (Ibid., xii, 11). Cumque veneritis ad Galgalam : *multiplicate prævaricationem*. Quidquid*

^a Victorius ait : Vox Hebræa אָפְרָתָה, *afferte* significat, quem sensum reddidere etiam LXX, dum interpretati sunt ἀφύραται, *attulistis*. Vulgata editio constanter in cunctis codicibus tam mss. quam im-

pressis legit, *offerte*. Hieronymus in Commentario utramque agnoscit lectionem. Libuit præmonuisse, quando a nobis nihil est immutatum. Sensus idem utraque in voce.

enim ibi egeritis, prævaricatio contra Deum est, cui idola præulistis. Et afferte mane victimas vestras, ne in scelere sit ulla dilatio. Tribus diebus decimas vestras: sive, ut interpretatus est Symmachus, *tertia die decimas vestras*. Cujus loci hæc nobis videtur explanatio: in Levitico lege præceptum est (*Levit. vii*), ne quædam hostiæ in alterum diem reseruentur, et ne aliæ in diem tertium remaneant: quod si remanserint, immundæ sint. Est igitur sensus: Immundas quotidie victimas cædite, et contaminata offerite sacrificia, et sacrificate de fermento laudem, quod juxta præcepta Moysi Deo penitus non offertur. Pro laude εὐχαριστίαν, id est, gratiarum actionem interpretatus est Aquila, quæ Hebraice dicitur תְּהוֹדָה (*tehadah*). Et vocate, inquit, voluntarias oblationes, quas Hebræi appellant נִדְבוֹת (*nidבות*), id est, spontaneas. Ultroneum [*Al. ultraneum*] autem sacrificium ad lætitiã pertinet: quod Latine *epulum* possumus appellare. Cumque hoc feceritis, impietatem vestram omnibus nuntiate: ut non solum fecisse, sed et alios docuisse videamini. Hæc autem præcipio, et imperativo modo loquor, ut vestræ satisfaciã voluntati, quia sic egistis et sic voluistis, filii Israel, dicit Dominus Deus. Quapropter et ego dedi vobis stuporem dentium, ut LXX transtulerunt, quos in hoc loco propter simplicitatem verbi secuti sumus: sive *munditiã dentium*, ut interpretati sunt **270** Aquila et Symmachus, ut per mundos dentes, famis magnitudinem demonstrarent. Et feci indigentiam panum, non in una urbe, sed in omnibus urbibus vestris; nec in uno loco, sed in omnibus locis vestris. Cumque hoc fecerim, non puniens, sed occasionem tribuens pœnitentiæ: nec sic quidem reversi estis ad me, dicit Dominus. Hæc juxta Hebraicam diximus: transeamus ad LXX interpretes, et quid nobis juxta anagogen videatur in singulis, breviter disseramus; neque enim si in utraque editione utrumque dicere voluerimus, librorum patitur magnitudo. Ingressi estis in Bethel, id est, in domum Dei, quod sentitur Ecclesia: et impie egistis in Dominum, illius præcepta calcantes. In *Gatgala* autem, quod interpretatur *revelatio*, sive *volutabrum*, impietates multiplicastis, sanctarum vobis Scripturarum scientiam vindicantes: et dum erigimini in superbiam, estis in cœni ultima devoluti. Intulistis quoque mane hostias vestras, die tertia decimas vestras, transfigurati in angelum lucis: et triplicem intelligentiam Scripturarum (de qua nobis præceptum est, ut describamus eam triplieiter in cordibus nostris) in unius diei sententiã coarctantes. Debemus enim Scripturam sanctam, primum secundum litteram intelligere, facientes in ethica quæcumque præcepta sunt. Secundo juxta allegoriam, id est, intelligentiam spiritualem. Tertio secundum futuro-

rum beatitudinem. Vos autem primam, inquit, et secundam contemnetes diem, spiritualia vobis quædam fragmenta componitis sine fundamento, et parietibus tectum desuper imponentes. Nec hoc sunt hæretici, de quibus, et ad quos dicitur, impietatis sine contenti: sed legerunt foris legem Dei de Ecclesia recedentes, et singulis dogmatibus suis, quæ perverso corde simularunt, confessiones et testimonio sociare conati sunt: sive sacrificaverunt de fermento, super quo in Evangelio dicitur: *Cædite vobis a fermento*, id est, *doctrina Phariseorum* (*Math. xvi, 6*). Et hæc fecerunt non errore, sed studio: non fortuita voluntate, sed majorum a charitate plenissima. Unde ultionem super his comminatur Dominus: **271** *Dabo*, inquit, *vobis stuporem dentium*, qui Græce γουφασμοδς dicitur. Si quis enim secundum Ezechiel (*Ezech. xviii*), uvam acerbam comederit, stupebunt dentes ejus: ut non bene Scripturarum sanctarum testimoniis abutentes, comedentesque ea immatura et absque sua dulcedine, perdant robur dentium: ne possint dura commolere, et in alvum toto corpori profutura transmittere. Hunc stuporem dentium ciborumque penuriam dabo et in cunctis urbibus, atque in omnibus locis vestris, ut patiamini famem sermonis Dei, et ejus panis qui de cœlo descendit (*Joun. vi*), et de quo in Psalmis scriptum est: *Panem angelorum manducavit homo* (*Ps. lxxvii, 15*). Quæ universa feci, non ob crudelitatem et sævitiam, ut hæretici calumniantur, truculent et tristis ^b iudicii, sed ut converteremini ad me, juxta illud quod scriptum est: *Frustra percussi filios vestros, disciplinam non recepistis* (*Jer. ii, 30*).

(Vers. 7 seq.) *Ego quoque prohibui a vobis imbrem: cum adhuc tres menses superessent usque ad messem. Et plui super civitatem unam: et super civitatem alteram non plui. Pars una compluta est: et pars una, super quam non plui, aruit. Et venerunt duæ et tres civitates ad civitatem unam, ut biberent aquam, et non sunt satiatae: et non redistis ad me, dicit Dominus. LXX: Et ego repressi a vobis pluriã ante tres menses vindemiæ: et pluam super civitatem unam, et super civitatem unam non pluam. Pars una irrigabitur; et pars super quam non pluerit, arefiet. Et congregabuntur duæ et tres civitates in civitatem unam, ut bibant aquam, et non satiabuntur: et non estis reversi ad me, dicit Dominus.* Non solum stuporem dedi dentium in cunctis urbibus vestris, et indigentiam panum in omnibus locis vestris; sed prohibui a vobis imbrem, cum adhuc superessent tres menses usque ad messem, quæ appellatur pluvia serotina, et agris Palestinæ arvisque sitientibus vel maxime necessariis est: ut quando herba turgeret in messem et triticum parturiret, nimia siccitate ^c areficeret. Significat

^a Denuo Victorius: Novo, inquit, dicendi genere malorum charitatem vocavit, pro malorum amorem, hoc est, affectum ad mala. Hoc autem fecit, ut LXX versioni, quam hic exponit, ad verbum responderet: Est autem illa: *Hæc, ἠγάπησαν, dilexerunt*

filii Israel, aut in Vulgata: *Sic enim voluistis, filii Israel.* Alioqui charitas non est nisi ad bonum.

^b Cisterciens. duoque Palatini mss., et *tristis iudicis, sed ut converterem vos ad me, etc.*

^c Tres idem mss., *marcesceret.*

autem vernum tempus extremi mensis Aprilis, a quo usque ad messem frumenti, tres menses supersunt. Maius, Junius, Julius. Pro messe, LXX, suo more, vindemiam transtulerunt, quod 272 si recipimus, omnino juxta Orientis omnes regiones et insolitum et impossibile est. Numquam enim in fine mensis Junii, sive in mense Julio, in his provinciis, maximeque in Judæa, pluvias vidimus. Denique in Regum libris pro signo magno atque portento diebus æstatis et messis, orante Samuele, pluviae concitatae sunt (I Reg. xii). Et superfluum erat nunc comminari mensis Julii siccitatem, in quo numquam pluvias dederat. Prohibuit autem imbrem, ut non solum indigentiam panum, sed et sitis ardorem et bibendi penuriam sustinerent. In his enim locis in quibus nunc degimus, præter parvos fontes, omnes B cisteruarum aquæ sunt, et si imbres divina ira suspenderit, majus sitis quam famis periculum est: quod et in diebus Eliæ prophetae tribus annis et sex mensibus factum Scriptura commemorat (III Reg. xvii). Et ne forsitan putarent hoc lege naturæ, et astrorum cursu, ac varietate temporum urbibus et populis accidisse, super unam urbem et agros ejus plueret se dicit, et ab altera imbrem suspendere: ut duæ et tres civitates pergant ad aliam civitatem, et tamen non satientur aquarum potibus. Cumque hæc fecerit, non in poenam, sed in medicinam, increpat in scelere permanentes: et nec sic quidem ad me redistis, dicit Dominus. Prohibet quoque sive reprimit ab hæreticis Dominus pluvias spirituales, et omnem rorem divinæ sapientiæ; et mandat nubibus suis, ne pluant super eos imbrem ante tres menses messis, sive vindemiæ, ut ad fructus mysterii Trinitatis pervenire non possint. Et quomodo sol iste, quem cernimus, annum cursum, donec ad pristinam metam redeat, duodecim explet mensibus, qui singuli tricenis voluntur diebus, et luna quæ Hebraice JARE (יָרֵךְ), Græce μῆνας dicitur, juxta utramque linguam ex suo nomine mensibus nomen dedit, et solis illustratur radiis ab ea parte qua ei vicina est, vel plus vel minus pro varietate temporum lumen accipiens: sic et Ecclesia, veri Solis splendore decorata, duodecim implet apostolorum numerum. Unde et duodecim in Israel appellantur tribus, et in testimonium æternæ memoriæ, de Jordanis 273 alveo duodecim lapides auferuntur, ut ponantur in loco secundæ circumcisionis (Jos. iv). Pluit autem Dominus super unam civitatem veræ confessionis Ecclesiam, et super alteram non pluit, quæ in hæreticorum conciliabulis est. Cumque illa imbrem recipiat sempiter-

num, ista jugi ariditate siccat: ut qui sitiunt, coacti penuria, veniant ad Domini civitatem, de qua egreditur fons largissimus, qui irrigat torrentem spinarum. Iste autem est fons qui dicit per Jeremiam: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi lacus contritos, qui aquas continere non possunt* (Jerem. ii, 13). Hic fons de uno fonte procedens, triplici unione decurrit: quos fontes Patris et Filii et Spiritus sancti in cervi sitiens modum Psalmista suspirat, dicens: *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te, Deus* (Ps. xli, 1). Cumque duæ et tres civitates ad unam perrexerint civitatem, in qua aquæ sunt abundantes, spel, fidei, charitatis, non satiabuntur, quia ad divinam gratiam requirendam, non voluntate, sed necessitate venerunt.

(Vers. 9.) *Percussi vos in vento urente, et in aurugine. Multitudinem hortorum vestrorum, et vinearum vestrarum, oliveta vestra et ficeta vestra comedit eruca, et non redistis ad me, dicit Dominus. LXX: Percussi vos in ardore et in aurugine. Multiplicastis hortos vestros, vineas vestras, et ficeta vestra, et oliveta vestra comedit eruca, et ne sic quidem conversi estis ad me, dicit Dominus.* Non solum a priora secl, ut vos corrigerem; sed quidquid superfluit siccitati, vento urente percussi et aurugine. Pro vento urente, ἀνομοθροπία Aquila et Symmachus et Theodotio interpretati sunt: Septuaginta πρόωσο, quam nos combustionem possumus dicere. Auruginem autem omnes ἔρπερον similiter transtulerunt, absque Theodotio, qui solus ἀρχίασιν, quæ pallorem significat, interpretatus est. Cumque adversam iram Domini multiplicarent hortos et vineas et ficeta et oliveta, omnia eruca consumpsit, de qua in Joel plenius dicitur (Joel. i). 274 Et ne plagis quidem ac malorum pondere ad Deum venire voverunt. Quo dieto, confundantur hæretici, qui disciplinam Creatoris, et, ut ita dicam, medicinam, crudelitatem interpretantur. Percutit autem spiritualiter hæreticos Dominus exustione ea de qua Paulus apostolus: *Melius est, inquit, nubere, quam urti* (I Cor. vii, 9). Et princeps apostolorum: *Charissimi, nolite peregrinari in ardore, qui ad tentationem vobis accidit* (I Pet. iv, 12): et aurugine quæ, felle diffuso, roborem sanguinis in pallorem [Al. pallore] commutat, et nihil D in corpore sani esse permittit, intantum ut etiam mella dulcissima amara videantur. Et qui dudum audiebant in Ecclesia: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus: ipsique dicebant: Quam dulcia gutturi meo eloquia tua super mel ori meo* (Ps. cxviii)!

^a Palatini codd. prior: e quibus, juncto Cisterciensi ac septem penes Victorium Florentinis, correximus paulo post, *quidquid superfluit siccitati, vento urente percussi*. Erat enim in Martianæi juxta Erasmus editione, *quidquid superfluit, siccitate, vento*, etc. Repositam nobis lectionem ipse probat S. Doctoris contextus, quem ad hunc modum Victorius exposuit. Loquitur, ait, supra quod siccitate cuncta Deus percusserit, pluens super unam civitatem, et super alteram non pluens: mox subdidit: *Percussi*

vos in vento urente, et in aurugine. Auruginem ἔρπερον, omnes interpretati hic sunt; qui morbus nihil aliud est nisi felle per corpus suffusio, regius ab apparatu regio, quo curatur, Celso dictus, et icterus ab ave ejusdem coloris, quam ranae nostrates reatini vocant: Theodotio ἀρχίασιν verbi, id est, pallorem. Dicitur autem aurugo, ab auro quod ejus coloris sit morbus: diversaque vox est ab arugo, quæ æris corruptionem significat.

voceantur *παρὰ πικραίνοντες*, et aquæ eorum et pluviam non stillent dulcedinem: nec sint de repromissionis terra, quam legimus lacte et melle manantem: sed appellentur *Mara*, id est, *amaritudo*. Isti multiplicaverunt sibi hortos, in quos ne sua vinea mutaretur, Naboth [Al. Nabutha] occumbere voluit (III Reg. xxi). Qui enim infirmus est, olera manducet (Rom. xiv). Et quia semper hæretici tumentes superbia, et incidentes in iudicium diaboli magna sibi promittunt, et bonorum fingunt imagines, ut melli venena commisceant: etiam vineas et oliveta et ficeta habere se jactant; sed vinea eorum vinea Sodomorum est; oliveta eorum non sunt de bonis olivis, sed oleastris, quos Apostolus radicibus bonarum olivarum præcipit inserendos (Rom. xi). Ficeta quoque talia habent, quæ calathum pessimarum impleant ficorum, quas Jeremias præ amaritudine comedi non posse testatur (Jerem. xxix). Ad quæ cum Dominus venerit, æterna eis ariditate maledicit (Marc. xi), ut numquam fructum afferant, ne virore foliorum decipiant transeuntes. Et ut intelligamus hortos hæreticorum et vineas et oliveta et ficeta ad malam partem referri, singulis sermonibus addidit, *vestra*: ut non Dei, sed hæreticorum ea esse monstraret: *hortos 275 vestros, vineas vestras, oliveta vestra, et ficeta vestra*: quæ omnia eruca populata est, extremum pœnarum omnium: quæ non avolat ut locusta, et hac illuc discurrens semina dimittit; sed permanet perituris frugibus, et tardo lapsu pigrisque morsibus universa consumit. Cumque hæc passi sunt, nec sic quidem ad Dominum redire voluerunt.

(Vers. 10.) *Misi in vos mortem in via Ægypti, percussus in gladio juvenes vestros usque ad captivitatem equorum vestrorum. Et ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras, et non redistis ad me, dicit Dominus. LXX: Emisi [Al. Misi] in vos mortem in via Ægypti, et occidi in gladio juvenes vestros cum captivitate equorum vestrorum. Et eduxi in igne castra vestra in ira mea, et ne sic quidem reversi estis ad me, dicit Dominus.* Per omnia flagella et tormenta eruditur Israel: unde et eo tempore quo ab Ægyptiis auxilia postulabant, mittitur in eos mors, et percuntur in gladio juvenes eorum, et equos quos sibi contra Dei præceptum multiplicaverant, captivitas sæva concludit, ut putredo castrorum et fœtor morientis exercitus, viventium nares impleat. Cumque et hæc fecerit, ut corripere delinquentes, et emendare errantes, nec sic quidem redierunt ad eum, dicit Dominus. Qui non solum illo tempore, sed quotidie mittit mortem in via Ægypti, ut qui Ægyptiam triverit semitam, audiat moriens docentem Apostolum: Quod enim mortuus sum, mortuus sum peccato; quod autem vivo, vivo Deo (Galat. ii). Et in alio loco: Si mortui sumus cum Christo, simul etiam vivemus cum eo (Rom. vi, 8). Et iterum: Semper mortificationem Jesu in corpore meo porto (II Cor. iv, 10). Et rursum: Vivo autem jam non ego, sed vivit in me Christus (Gal. ii, 20).

A Hac morte vivificare nos vult Dominus, ut morientes peccato, vivamus Deo. Morimur autem peccato, quando mortificamus membra nostra super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, idololatricam et reliqua. Legimus in Isaia, dumtaxat juxta Septuaginta interpretes: alioquin in Hebraico aliter continetur: *Misi mortem in Jacob, et venit super Israel (Isai. ix)*. Jacob, vocabulum est nascentis corporis; Israel, nomen benedictionis. Quia enim tota nocte luctavit et vicit in certamine (Genes. xxxii), et oriente lucifero **276** dicere potuit cum Apostolo: *Nox præcessit, dies appropinquavit (Rom. xiii, 12)*, propterea Israel, videntis Deum, sortitus est nomen. Mittitur ergo primum mors in Jacob, ut mortificationem membrorum corporalium, veniamus ad mortem Israelis, ut omnia perturbationum in nobis incentiva moriantur. Percutit Deus quidquid robustum in malis est, et perversa erigitur juvenia, ne ad senectutem usque perveniat, equosque tradit captivitati, ne per præcipitia labantur inferni: et ascendere facit putredinem castrorum in nares eorum, ut sua peccata cognoscant, et putere sentiant, dicantque cum David: *Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ (Ps. xxxvii, 6)*. Cumque hæc sanantis voto fecerit, nec sic quidem reversi sunt ad eum, dicit Dominus.

(Vers. 11.) *Subverti vos sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrhā, et facti estis sicut torris raptus de incendio, et non redistis ad me, dicit Dominus. LXX: Subverti vos sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrhā, et facti estis sicut torris erutus de igne, et ne sic quidem conversi estis ad me, dicit Dominus.* Extrema medicina est, et decem tribuum, et hæreticorum, et omnium peccatorum, ut postquam mortem miserit in via Ægypti, et percusserit juvenes eorum gladio, equosque consumpserit, et ascendere fecerit putredinem castrorum in nares eorum, et nec sic quidem ad eum reversi fuerint, subvertat eos sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrhā: et cum subversi fuerint, ob similitudinem criminum Sodomæ et Gomorrhæ, pessimaque in eis ædificia divinus ignis exusserit, ipsi liberentur quasi torris raptus de incendio. Et quomodo Lot, Sodoma pereunte, servatus est, amittens substantiam et partem corporis sui, quam intelligimus uxorem (Genes. xix): sic omnes isti Sodomorum divitias amittentes erant nudi, juxta illud quod in Apostolo legimus: *Si cujus opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet: si cujus autem opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem (I Cor. iii, 14, 15)*. Qui ergo salvatur per ignem, quasi torris de incendio rapitur. Et ad istiusmodi homines, quos in Evangelio Salvator arguens loquebatur: *Si filii essetis Abraham, opera Abraham faceretis (Joan. viii, 39)*, **277** Joannes Baptista dicit: *Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira (Matt. iii, 7, 8, 9)? facile ergo fructum dignum [Al. fructus dignus] penitentiæ,*

et ne velitis dicere intra vos, patrem habemus Abraham. **A** Dico enim vobis, quoniam [Al. quomodo] potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham? Igitur et Israel et cuncti hæretici, quia habebant opera Sodomæ et Gomorrhæ, subvertuntur ut Sodoma et Gomorra: ut quasi torris raptus de incendio liberentur. Et hoc est quod in propheta legimus: *Restituetur Sodoma in antiquum* (Ezech. xvi, 55): ut qui suo vitio Sodomites est, postquam in eo Sodomæ opera aserint, in antiquum restituaatur statum.

(Vers. 12, 13.) *Quapropter hæc faciam tibi, Israel: postquam autem hæc [Vulg. hoc] fecero tibi, præparare in occursum Dei tui, Israel, quia ecce formans montes, et creans ventum, et annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, et gradiens super excelsa terræ Dominus Deus exercituum nomen ejus.* **B** LXX: *Propterea sic faciam tibi, Israel: verumtamen quia sic faciam tibi, præparare ut invoces Deum tuum, Israel. Quia ecce firmans tonitruum, et creans spiritum, et annuntians in homines Christum suum, faciens mane, et nebulam, et ascendens super excelsa terræ: Dominus Deus omnipotens nomen ejus.* Pro eo quod nos interpretati sumus, postquam, in Hebraico scriptum est עָבַד (עָבַד), et Aquila interpretatus est ὑπάκουον, id est, postea, et Theodotio novissime, et Septuaginta verumtamen; in Hebraico sic legi potest: *Quapropter hæc faciam tibi, Israel, postea*, id est, multo post tempore, et in novissimis sæculis, ut rursus ab alio principio versus incipiat: *Cumque hoc facturum sim tibi, præparare in occursum Dei tui, Israel.* Rursumque in eo loco ubi Septuaginta transtulerunt, *præparare ut invoces Deum tuum*, et nos juxta Theodotionem posuimus, *præparare in occursum Dei tui*, Symmachus et Quinta Editio transtulerunt, *præparare ut adverseris Deo tuo*: quod Hebraice dicitur, הֶעֱחִין אֶלְעָרָתְהָ לְעוֹלָא (הֶעֱחִין לְקָרְתְּךָ לְעוֹלָא). Pro montibus quoque qui Hebraice dicuntur אַרְמִים (אַרְמִים), soli Septuaginta βροχτην, id est, tonitruum verterunt. Cur autem illi spiritum, et nos dixerimus ventum, qui Hebraice vocatur רוּחַ (רוּחַ), causa manifesta est, **278** quia hoc verbo et ventus et spiritus appellatur. Quodque sequitur, *annuntians homini eloquium suum*, cunctis ita ut nos vertimus interpretantibus, soli Septuaginta transtulerunt, *annuntians in homines Christum suum*: verbi similitudine et ambiguitate decepti. Si enim legamus *Christum suum*, quod Hebraice dicitur מֵשִׁיּוֹ (מֵשִׁיּוֹ), scribitur per has litteras מֵמ, SIN, IOD, HETH, et VAV, quod LXX putaverunt. Sin autem ut in Hebræo est, juxta Aquilam τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ: juxta Symmachum τὸ φῶνημα αὐτοῦ: juxta Theodotionem, τὸν λόγον αὐτοῦ: juxta quintam editionem τὴν ἀδόλεσχίαν αὐτοῦ, quæ omnia interpretantur, quod sit *eloquium ejus*, his litteris scribetur, מֵמ,

^a Hodierna Hebraica exemplaria הָכֵן cum vau pro iod.

^b Insinuat Cisterciensis ms. lectio isthæc, τίς ὁμιλία αὐτοῦ, vel ἱκανοῦ, ut in aliis est libris, rectissime posse Aquilæ interpretationem ita restitui τίς ἡ ὁμιλία αὐτοῦ, vel ἱκανοῦ, quæ conversatio tua? Et vero

PATROL. XXV.

A HE, quod dicitur MA (מָה), hoc est, quod, vel quid. Deinde SIN, IOD, HETH, quod legimus SIA (שִׂיא), id est, eloquium. O autem, quod scribitur per solam litteram VAV, αὐτοῦ, id est, ejus, significat, simulque commixtum legitur MASIO (מָשִׁיּוֹ), a superiori verbo HE secundam litteram plus habens. De varietate interpretationis diximus, quæ molesta erit negligentibus, studiosis grata: nunc ad sensum eorum, quæ scripta sunt, transeamus. Dedi stuporem dentibus vestris, et non redistis ad me, dicit Dominus. Prohibui a vobis imbrem, et plui super civitatem unam, et super alteram non plui, et venerunt duæ et tres civitates ad unam ut biberent aquas, et non sunt satiatæ: et nec sic redistis ad me, dicit Dominus. Percussi vos in vento urente, et aurgine hortos vestros et vineas et oliveta atque ficeta, et non redistis ad me, dicit Dominus. Misi in vos mortem in via Ægypti, et percussi in gladio juvenes vestros, et ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in nâres vestras, et non redistis ad me, dicit Dominus. Subverti vos sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrhæ, et facti estis quasi torris raptus de incendio, et non redistis ad me, dicit Dominus. Idcirco hæc faciam tibi, o Israel, ut qui præterita contempsisti, saltem ad ea quæ illaturus sum, corrigaris. Cumque dixerit, *hæc faciam tibi*, quid facturum sit tacet, ^c ut dum ad singula pœnarum genera Israel pendet incertus (quæ **279** ideo terribiliora sunt, quia omnia suspicantur), agat pœnitentiam: ne Deus inferat quæ minatur. Postquam autem fecero tibi quæ me facturum esse contestor, *præparare ad invocandum Dominum Deum tuum*. Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit (Joel. ii). Sive præparare in occursum Dei tui, ut venientem ad te Dominum, tota aviditate suscipias. Iste est qui firmat tonitruum, sive montes ^d confirmat, ad cujus vocem cœlorum cardines et terræ fundamenta quatuntur (Eccl. xvi). Iste qui creat spiritum, quem in hoc loco non Spiritum sanctum, ut hæretici suspicantur; sed ventum intelligimus, sive spiritum hominis: quia nemo scit quæ sunt in homine, nisi spiritus qui est in eo; et ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus ineffabilibus (Rom. viii). Vel certe spiritum, animam debemus accipere, secundum illud quod scriptum est: *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur* (Ps. ciii, 19). Et: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, et hoc dicens exspiravit* (Luc. xxiii, 46). Cumque creaverit spiritum, annuntiat hominibus eloquium suum, sive annuntiat homini eloquium ejus, qui cogitationum secreta cognoscit, et quid latens animus tacito sermone tractet, intelligit, juxta illud quod in Jeremia secundum Hebraicum legimus:

Romana τῶν LXX editio sic melius quam apud Hieronymum, Aquilæ verba ipsa recitat.

^c Confer eum, qui Rufinus audit, et S. Patris expositionem suggillat.

^d Interserunt hic duo mss. argue.

*Parvum est cor hominis [Al. omnium et hominum] et inscrutabile, quis cognoscat illud? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes (Jer. xvii, 9, 10). Quod et in centesimo tricesimo octavo psalmo Scriptura testatur: Imperfectum meum viderunt oculi tui. Et est scemus: Antequam conderer, priusquam deformeret in membra, dum adhuc in semine continuerer, viderant me oculi tui. Et Jeremias audit a Domino: Priusquam te formarem in utero, novi te, et antequam esires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus posui te (Jerem. 1, 5). Et evangelista: Videns, ait, Dominus cogitationes eorum (Luc. xi, 17). Sin autem legerimus, annuntians homini eloquium suum, juxta superioris dictum accipiendum, in quo ait: Non faciet Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum tuum servis suis prophete (Supra, iii, 7). Qui autem annuntiat cogitationes hominis, et eloquium ejus, sive suum, ipse est qui facit auroram et dilu-
culum, et complet nubibus omnia, et graditur super excelsa terrarum; cujus nomen est Dominus Deus omnipotens. Pro quo in ^a Septuaginta legitur: Annuntians in homines Christum suum: sub qua occasione heretici, Spiritum sanctum creatum volunt ordine sequente: creans spiritum, et annuntians in homines Christum suum: et ille creatus est, hic annuntietur in populis. Quibus respondebimus juxta sensum eorum, et Vulgatam editionem: Qui creator est omnium, et firmat contrarium, sive fingit montes, consequenter educit ventos de thesauris suis, et quasi universitatis conditor, Filium suum Christum hominibus repromittit. Postquam autem Christus fuerit nuntiat, tunc nobis veritatis lumen aperitur, non ad perfectum; quia nunc ex parte videmus, et ex parte cognoscimus, et per speculum et imaginem ea quae ventura sunt, contemplamur (I Cor. xiii). Unde sequitur: *faciens mane et nebulam, et ascendens super excelsa terrarum. Excelsus enim in excelsis est Dominus, et non habitat in humilibus, qui excelsus est; sed creator montium ascendit in montes, in his qui municipatum habent in caelestibus, et in carne ambulantes non vivunt secundum carnem, sed secundum spiritum. Quod si juxta Symmachum et Aquilam legerimus: haec faciam tibi, Israel, postea, et cum haec fecero tibi, ^b prepara te adversari Deo tuo, sic intelligendum est: Feci ut te corrigerem, quae praeteritus sermo descripsit, et quia voluisti reverti ad me, faciam tibi, quae meo continentur arcane. Occidisti servos, quos ad te miseram: mitam novissime Filium meum: tu autem juxta consuetudinem tuam, qua semper voluntati Domini restitisti, prepara te ut contradicas et adverseris Deo tuo: juxta illud quod scriptum est: Ecce hic positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum, et in signum cui contradicetur (Luc. ii, 34). Et hoc dicit, non quo praecipiat quid facere debeat; sed ante praedicit quid sponte facturus sit, quasi inrepans et arguens, ut saltem correptus non faciat quod praedictum est.**

^a Pro in Septuaginta, praerunt mss. in Ecclesia.

(Cap. V. — Vers 1, 2). *Audite verbum istud, quod [Al. quo] ego levo super vos planctum. Domus Israel cecidit: non adjiciet ut resurgat. Virgo Israel projecta est in terram suam, non est qui suscitet eam. LXX: Audite verbum istud, quod ego assumam super vos planctum. Domus Israel cecidit, non adjiciet amplius ut resurgat. Virgo Israel projecta est super terram suam, non est qui suscitet eam.* Quantum ad ordinem litterarum pertinet et coeptam historiae veritatem, decem tribus, quae appellantur Israel, ductae in captivitatem, nequaquam in terram suam postea sunt reversae. Virgo autem appellatur populus Israel: non quia in virginitatis permanserit puritate, sed quia quondam instar virginis sit Domino copulatus. Unde et planctum super eum propheta jubetur assumere, quod nequaquam in antiquum restitatur gradum. Quantum vero ad intelligentiam spiritua-
lem: planctum super omnem Israel, qui Deum mente cernebat, et postea ei servire desivit, assumit propheta, secundum illud quod Ezechieli praecipitur (Ezech. ii), ut devoret librum, in quo et intus et foris scriptum erat lamentatio, et carmen, et vae. Intus intellige Salomonis canticum sequens, qui ait: *Introduxit me rex in cubiculum suum (Cant. 1, 3). Et quadragesimum quartum psalmum, in quo scriptum est: Omnis gloria filiae regis intrinsecus. Foris autem est quidquid in littera legitur, et videtur in cortice, et in medulla spiritus non tenetur. Itaque et juxta litteram, et juxta tropologiam, in omnibus prophetarum libris scriptus est planctus super eos qui post peccata agunt poenitentiam: Carmen super illos qui nulla peccatorum sorde maculati, cantico et laude sunt digni: Vae super eos qui non agunt poenitentiam; sed juxta duritiam cordis sui thesaurizant sibi iram in die irae. Si autem, ut diximus, planctus est saper eos qui agunt poenitentiam; et poenitentia reddit vulneris sanitatem: quomodo juxta Septuaginta dicitur, *Domus Israel cecidit, amplius non resurget. Virgo Israel erravit in terra sua, non est qui suscitet eam?* Quod sic solvi potest: Postquam domus Israel sua voluntate corruerit, nequaquam pristinam recipiet dignitatem: postquam virgo Israel erraverit in terra sua, ultra invenire non poterit suscitantem. Et considera verborum proprietates. Qui ²⁸² domus est, et numeratur in turba, cadere dicitur. Qui autem de numero virginum, si erraverit, ob leve quoque [F. quodque] peccatum non poterit suscitari: non quo non suscitetur, sed nequaquam suscitetur virgo Israel, et nequaquam resurgat Dominus Israel. Non est enim eadem gloria ejus qui semper secutus est Dominum, et ejus qui aberraverit a grege, et postea boni pastoris reportatus est humeris (Luc. xv). Unde et per alium prophetam Dominus ait: *Malo poenitentiam peccatoris, quam mortem (Ezech. xvii, 33). Poenitentia non sanctitati purissimae et Ecclesiae Christi (quae non habet rugam neque maculam), sed**

^b Chierciensis., *preparare*: nam Palatium adversanti pro adversari.

mord et inferis comparata sit melior. Hæc dicimus, non quo juxta Novatum tollamus spem pœnitentiæ, sed quo timidiore faciamus eos, et idcirco sollicitos, qui aperta janua pœnitentiæ, dum sperant futura, perdunt præsentia, et qui absque vulnere poterant permanere, incauti vulnus accipiunt, ut postea dolore crucientur. Multæ mansiones sunt apud Patrem memm (*Joan. xiv*), et stella a stella differt in claritate: ita et resurrectio mortuorum (*I Cor. xv*): sanctis splendidibus sicut sol et luna, vesper et lucifer. Qui autem post peccatum egerint pœnitentiam, pro diversitate meritorum stellis aliis æquabuntur.

(Vers. 3.) *Quia hæc dicit Dominus Deus: Urbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum, et de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israel.* ^b LXX similiter. Causas quibus domus Israel corruens non resurgat, et virgo Israel errans, vel projecta in terram, non habeat suscitantem, reddit sermo divinus: *Urbs, inquit, de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum: et de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israel: ut ubi quondam fuerat multitudo, propter nimiam vastitatem, vix decima remaneat pars. Et ne omnino hærentes litteræ, sacramenta numerorum relinquamus intacta: septenarium numerum esse sanctum, etiam sabbatum probat, in quo requievit Deus ab omnibus operibus suis (*Genes. ii*). Et jubet ne quid in eo operis servitio fiat, nisi ea tantum quæ ad animam pertinent: et ne in eo onera portemus (*Num. xv*). Unde ^c 283 et in solitudine qui die sabbati ligna collegerat, quæ arsura sunt, sententia Domini condemnatur. Et septem hebdomades complent numerum sanctæ Pentecostes: et Jubilæus annus remissionis tubarumque octingentim hoc numero textitur. In septimo quoque mense aguntur tabernacula, et Hebræus, cum sex annis servierit, anno septimo ^e fiburabitur. Movit et hoc sæcularis philosophia, et medicorum libri, quorum Galenus disertissimus atque doctissimus scripsit termos libros ^d *ἑπταετηρίων καὶ τῶν ἀποκαταστάσεων ἀποκατάστασις*, in quibus septenarii numeri ostendunt potentiam, ardentissimas febres septimo die solvit die: aut et tanta humoris nulli et pituitæ ferocis magnitudo, ut primæ hebdomadis nequaquam fervore consumpta sit, secundæ hebdomadis ultimæ expectatur dies, id est, quartus decimus. Quod si hunc, et juxta Hippocratem loquar, *ὄστρος* viserit, transeat ad vicissimam primam diem, hoc est, ad finem tertie hebdomadis: ita ab initio morbi diebus conditis, et omnes labores et moles-*

tiæ septimo numero conquiescant. Denique et captivitas populi Israel, templique subversio, septuagesimo anno desolationis impleta est, et septem astra juxta numerum dierum dicuntur ^e errantia. De ejus numeri sacramentis in Scipionis somnio plenus narrat Tullius: et obscurissimus Platonis Timæus ^f liber est, qui ne Ciceronis quidem aureo ore ^g sit planior. Sicut igitur Septenarius numerus habet sacramentum suum, sic sanctificatus atque perfectus, et ut ita dicam, verus est numerus, qui unione retinetur, et unius Dei majestate concluditur [*Al. recluditur*]. Unde dicit Filius: *Ego in Patre, et Pater in me (*Joann. xiv, 11*)*: volensque omnes unum esse cum Patre, loquitur ad eum: *Pater, da, ut sicut ego et tu unum sumus, sic et facti in nobis unum sint (*Ibid. xvii, 21*)*. Prima ergo beatitudo est esse in primo numero, qui unus et verus est; secunda, in secundo, id est, in decade: tertia, in tertio, id est, in hecatontade. Sicut enim decas decima unione completur, sic hecatontas ex decem decadibus struitur. Quartus numerus, ²⁸⁴ qui millenario continetur, de decem constat hecatontadibus. Cum igitur quis egerit pœnitentiam, de millenario et quarto numero vix revertitur ad centenarium et tertium numerum. Rursum qui in centenario est, vix redit ad secundum primæ decadis numerum, atque ita fit ut domus Israel quæ corruerat, non possit resurgere, et virgo Israel quæ erraverat, in terrâ non habeat suscitantem: quæ qui semel ab unione discesserit, et illam purissimæ virginittatis perdidit gloriam (de qua Apostolus dicit: *Zelo enim vos zelo Dei, et statim vos uni viro virginem castam exhibere Christo (*II Cor. xi*)*, in qua non est macula neque ruga), pristinum statum et unionis beatitudinem recipere non valebit: et vix ei concedetur, ut de mille revertatur ad centum, et de centum ad decem redeat. Hæc breviter sum locutus, ne omnino in hoc capitulo propter numerorum difficultatem fugisse viderer tropologiam.

(Vers. 4, 5.) *Quia hæc dicit Dominus domui Israel: quærite me, et vivetis, et nolite quærere Bethel, et in Galgala nolite intrare, et in Bersabee ne transieritis: quoniam [Vulg. non transibitis, quia] Galgala captiva ducetur, et Bethel erit inutilis. LXX: Quia hæc dicit Dominus ad domum Israel: quærite me, et vivetis, et nolite quærere Bethel, et in Galgala ne ingrediamini, et super puteum juramenti non transeat, quia Galgala captiva ducetur, et Bethel erit quasi non sit. Moris [Al. mos] est Scripturarum semper adversis læta subjungere, et postquam tristia Deus*

^a Duo Palatini mss. quemadmodum et in uno S. Martini a campis. Martianæus invenit, pro diversitate *Nazarethorum*.

^b Verba, *LXX similiter*, quæ in vulgatis deerant, nostri sufficiunt.

^c Victorius ad Florentinos codd. maluit liberatur.

^d Victorius præpositenda præposito *περι*, ut et Victorii editio, et ipse præfert ejus libri titulus. Cæterum pro *ἑπταετηρίων* in aliis libris est *ἑπταετηρίων*.

^e Petrus Petitus in libris Miscellanearum observationum lib. iii, cap. 3, legendum hic contendit

hebdomada pro errantia. §

^f Idem sic legi vult, et obscurissimus Platonis Timæus, qui liber ne Ciceronis quidem, etc.

^g Sic Præfat. in libr. xii in Isaiam, Denique, inquit, Timæum de Mundi harmonia, astrorumque cursu et numeris disputantem, ipse qui interpretatus est Tullius, se non intelligere confitetur. Quin ipse etiam Cicero, vii ad Attic. 13: *Enigma Oppiorum ex Veliâ non plane intellexi; est enim numero Platonis obscurior.*

fuert comminatus, ad poenitentiam eos quos ter-
ruit, provocat, juxta illud quod in Isaia legimus :
*Væ, gens peccatrix, populus plenus delictis, semen pes-
simum, filii iniqui (Isai. 1, 4). Cumque dixisset, terra vestra deserta, civitates vestrae igne consumptæ, regiones vestras coram vobis [Al. in conspectu vestro] alieni comedent, loquitur ad eos meliora promittens : Lavamini, mundi estote : auferte malitias vestras ab animis vestris. Discite benefacere [Al. bonum facere] : quærite judicium, judicate pupillo, justificare viduam : et venite, disputemus, dicit Dominus (Ibid. xvi, 17). Quomodo ergo in Isaia, quos severa voce terruerat, blanda oratione sustentat : ita et 285 in hoc propheta, quibus dixerat : Domus Israel cecidit, non adjiciet ut resurgat : virgo Israel erravit in terra, non est qui suscitaret eam. Non loquitur ad eos, et dicit :^a Domus Israel, id est, decem tribus, quærite me et vivetis : quoniam in eo quod me non quæritis, estis mortui. Cumque quæsieritis, invenietis : et cum inveneritis, vivetis. Et nolite quærere Bethel, in qua erat vitulus aureus, et Galgalam locum idololatriæ, de quo et supra dixi : Omnis malitia eorum in Galgalis (Osee ix, 15). Et in Bersabee non transibitis. Pulchre in Bersabee, inquit, hoc est ad puteum juramenti, non transibitis : ubi si quando errabat tribus Juda, idola adorare consueverat. Intantum autem simulacrorum cultu furebat Israel, ut nequam contentus idolis suis, ad aliena transiret. Denique Galgala, inquit, captiva ducetur, et Bethel erit inutilis, sive penitus non subsistens, cum idola in ea victura fuerint. De Bersabee omnino tacuit ; quia victus decem tribubus, urbs nomine Bersabee, quæ erat in tribu Juda illo tempore, nec capta nec destructa est. Simulque animadvertendum, quod Septuaginta interpretes in præsentī loco nomen Bersabee interpretati sint, dicentes, puteum juramenti, et in posterioribus ipsum nomen posuerunt : Vivit Deus tuus Dan : et vivit via Bersabee. Viam autem Bersabee posuerunt, quod de Israel longo itinere pergebant ad ultimos terminos Judæ, qui erant in Geraris, et Ægyptiæ solitudini jungentur, ut idola colerent. Est autem locus in quo habitavit Abraham : et ex eo quod cum Abimelech, datus septem ovis, in sœdus mutuum juraverunt, appellatus est puteus juramenti, sive puteus septimi, propter numerum septem ovium (Genes. xv) : Sabe (שבע) enim utrumque significat. Præcipit autem secundum leges allegoriæ domui Israel, id est, his qui sibi notitiam Dei pollicentur, ut non quærant Bethel, et non introeant in Galgalam, et non transeant, vel ascendant ad puteum juramenti ; sed magis quærant Deum, et vivant in eo. Quærunt autem Bethel, quod interpretatur domus Dei, qui dicunt : Templum Domini, templum Domini : et confidunt in ædificiis, de quibus Dominus ad discipulos loquebatur : Venient 286 dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruat (Luc. xxi, 6). Et ingrediuntur in Gal-*

galis, qui post adventum Christi rursus cupiunt circumcidi. In Galgalis enim secundo populus circumciscus est. Unde et ipse locus nomen accepit : eo quod abstulerit Dominus opprobrium Ægypti ab eis (Jos. v). Et in Bersabee, inquit, sive ad puteum juramenti non transibitis : ne illos puteis terminos Judæ, quos olim secundum litteram Scriptura promiserat a Dan usque Bersabee : nec dicatis ultra cum propheta : Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus (Psal. lxxv, 1) ; sed audite cum apostolis : In omnem terram exivit sonus eorum : et in fines orbis terræ verba eorum (Psal. xviii, 4) : quia Galgala, id est, carnis circumcisio, captiva ducetur a vera circumcissione cordis : et Bethel, quam putatis domum Dei, non subsistet, sive, ut melius arbitror, erit inutilis, id est, AVEN (אֵוֶן) : ut nequam appelletur domus Dei, sed vocetur domus inutilis, sive idoli. Aliter : Quærit Bethel, qui tantum litteram sequitur occidentem, nec sensum, qui Deus est, quærit in verbis : et intrat in Galgala, qui ad majores enititur revelationes, supernorum sibi scientiam repromittens, transitque, sive ascendit ad puteum, de quo Samaritana haurire cupiens aquas, quæ sitim satiare non possent, ignorabat eum, de cujus ventre procedunt flumina salientis aquæ in vitam æternam (Joann. iv).

(Vers 6.) Quærite Dominum, et vivite : ne forte comburatur ut ignis domus Joseph : et devorabit, et non sit [Vulg. erit] qui exstinguat Bethel. LXX : Quærite Dominum, et vivite : ne forte succendatur ut ignis domus Joseph : et devoret eam, et non sit qui exstinguat domum Israel. Quomodo ex persona Dei dicitur : Quærite me, et vivetis, ita propheta de Domino loquitur, ut quærant eum, et vivant. In eo enim quod quærunt Dominum, vivere incipiunt : sin autem non quæsierint eum, et idcirco non vixerint, statim succendetur ut ignis domus Joseph, quam propter Jeroboam, qui de tribu Ephraim et de domo Joseph fuit, decem tribus sentire debemus, quæ appellabantur Israel, et ex majore populi parte nomen pristinum possidebant. Duæ autem tribus quæ regabantur a stirpe David, qui de tribu Juda 287 fuit, vocatæ sunt Judas, et possidebant Jerusalem, in qua erat templum Dei. Cumque succensa fuerit domus Joseph, devorabit atque consumet Bethel, de qua superius dixi : Nolite quærere Bethel, et non erit qui exstinguat, cum a regibus suis fuerit incensa. Pro Bethel in LXX legitur domus Israel, sensum magis quam verbum interpretantibus, ut, succedente rege Jeroboam, et cunctis deinceps regibus qui ei imperio successerunt, ardeant decem tribus, quæ appellantur Israel. Iste est ignis qui succenditur, sive resplendet et inflammat domum Joseph, ut consumatur Bethel, de quo alibi dicitur : Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma quam succendistis (Isai. l, 11). Et quia crebro domum Joseph (propter Jeroboam, qui a stirpe David populum Dei separavit,

^a Tres mss. Domui Israel, id est, decem tribubus.

et vaccas fecit aureas in Dan et in Bethel, et dixit, *Non est pars nobis in David, neque hæreditas in filio Jesse* [I Reg. xxii, 36] ad personam hæreticorum retulimus, qui sermone composito, decora atque formosa, et ut ita dicam, aurea simulacra slexerunt, et adorant opera manuum suarum, et agriculturæ sub vaccarum specie sibi imaginem repromittunt, dicitur ad eos : *Quærite Dominum, et vivite, eum qui dicit : Ego sum via, veritas et vita* (Joan. xiv, 16) : ut postquam ambulaverint in eo et invenerint veritatem, tunc incipiant vivere qui prius mortui erant. Et nisi hoc fecerint, diaboli comburentur ardoribus : nullusque poterit inveniri de principibus eorum qui et ipsi hæretico igni succenssi sunt, qui possit vorantem cuncta flammam restinguere, et præcipue Bethel, quæ falsum sibi domus Dei nomen assumit.

(Vers. 8 seq.) *Qui convertitis in absinthium iudicium, et justitiam in terra relinquitis, facientem Arcturum et Orionem, et convertentem in mane tenebras, et diem nocte* [Vulg. noctem] *mutantem. Qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terræ : Dominus nomen ejus. Qui subridet vastitatem super robustum, et depopulationem super potentem affert. LXX : Qui facit in excelso iudicium et justitiam in terra possit : qui facit omnia, et transformat et convertit in mane umbram mortis, et diem nocte contenebrat* [Al. contenebrans]. *Qui vocat aquam maris, 288 et effundit eam super faciem terræ : Dominus Deus omnipotens nomen ejus. Qui dividit contritionem super fortitudinem, et miseriam super munitionem adducit.* Multum in hoc loco ab Hebraica veritate editio Vulgata discordat, sicut absque commonitione nostra ex his quæ proposuimus, prudens statim lector intelligit. Itaque exponamus primum juxta Hebræos, et postea quid nobis videatur in translatione LXX, Christo si meruimus pendente, dicamus domus Joseph, id est, domus Ephraim, ac per hoc regia, et Bethel, sive sicut LXX transtulerunt, *domus Israel*, id est, et reges et populi, et cultores et idola pariter subvertentur, qui iniquo iudicio Deum ad iracundiam provocaverunt. Et converterunt dulcedinem iudicii in absinthii amaritudinem, quod genus est herbæ amarissimæ, assumentes iniquitatem, et justitiam relinquentes. Quæ sit autem ista justitia, sequens versus ostendit : *Facientem Arcturum et Orionem, et convertentem in mane tenebras, et diem nocte mutantem.* De quo supra dixerat : *Formans montes, et creans ventum, et annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, et gradiens super excelsa terræ :*

A *Dominus Deus exercituum nomen ejus*, ipse est Creator Arcturi qui Hebraice CHIMA (כִּימָה) dicitur, et a Symmacho et Theodotione, εἰς πᾶσιδά vertitur, quem vulgo *Bootem* vocant : quodque sequitur, *Oriona*, qui Hebraice dicitur CHASIL (כַּסִּיל), Symmachus absolute *stellas*, Theodotio interpretatus est *vesperum* : Hebræus autem, qui nos in Scripturis sanctis erudit, CHASIL interpretari putat *splendorem*, et significare generaliter *astra fulgentia*. Quando autem audimus *Arcturum et Orionem*, non debemus sequi fabulas poetarum, et ridicula ac portentosa mendacia, quibus etiam cælum infamare conantur, et mercedem stupri inter sidera collocare, dicentes (*Æneid. lib. I et III*) :

Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones :
Armatumque auro circumspicit Oriona :

B Sed scire Hebræa nomina, quæ apud eos aliter appellantur, vocabulis fabularum gentilium in linguam nostram esse translata, qui non possumus intelligere quod dicitur, nisi per ea vocabula quæ usu didicimus et errore combibimus. Unde et in Regum volumine RAPHAÏM (רַפְּאִים) Hebræum, Græcitanas transtulerunt : quæ apud ethnicos celeberrima fabula est, ex qua in laudes deorum scribunt γυγαντομαχίας, et tela Typhoea, et impositum Encelado Ætnam montem, de cuius motu [Al. ad motum] Trinacria contremiscat. Iste autem Deus creator omnium, qui facit Arcturum et Orionem, noctem in diem et diem in noctem commutat, et aquas maris amarissimas æthereo calore suspensas excolat, et eliquat in dulcem pluviarum saporem, instar medicinalis cucurbitæ, quæ calore superioris gyri, humorem et sanguinem sursum trahit : ex quo discimus unde sint pluvix. Quodque sequitur : *Qui subridet vastitatem super robustum*, ad præsens tempus revertitur, et est ordo : Qui Creator est omnium, comminatur etiam captivitatem super Samariam, et depopulationem super potentem adfert : quoniam convertit in absinthium iudicium, et justitiam relinquit in terra. Ubi nos diximus, *qui subridet*, Aquila interpretatus est, ὁ μιδίων. Proprie autem μιδίαμα dicitur, quod nos *subrisionem* possumus appellare, quando quis irascitur, et apertis paululum labiis subridere se simulat, ut iræ ostendat magnitudinem. Dicamus et juxta LXX. Deus in excelso facit iudicium, quando iudicat veritatem, et reddit unicuique secundum opus suum : et omnis qui imitator et filius ejus esse desiderat, et esse perfectus, sicut Pater ejus perfectus est, qui moratur in cælo (Matt. v), facit in excelso iudicium, et non imitatur eum

^a Voces *Dominus omnipotens*, in Cisterciensi ms. non sunt, et in Græcis quoque nonnullis exemplaribus, Romano præsertim, desiderantur. Mox verba *super fortitudinem*, quæ in hactenus vulgatis libris omnibus deerant, ex eodem Cisterciensi ms. utpote genuina ac necessaria suffecimus : sunt enim et in Græco textu, nullo quod sciam, codice dissentiente : ὁ διαρῶν συντριμμὸν ἐπὶ ἰσχυρῶν, καὶ ταλαπωρίαν ἐπὶ ὀχυρώμα ἰσχυρῶν.

^b Post Victorium suffecimus hic verbum *scire*, quod illi Brixiani codices subministrarunt, et cujus

defectu mancus erat atque imperfectus sensus.

^c Claudianus de Gigantomachia opus reliquit, quod imperfectum ad nos pervenit. Vide Macrobius lib. I Saturnal. cap. 20. MART. — Hoc inscripsit titulo suum poema Claudianus, cujus pars bona desideratur. Eum Hieronymus in commentariis in cap. Isaïæ xxvii laudat : *Pulchre quidam poeta in Gigantomachia de Encelado lusit* :

Quo fugis, Encelade ? quascumque accesseris oras,
Sub Jove semper eris.

judicem, qui Deum non timebat, et hominem non verebatur, et perversitate iudicii, sententiam suam non levabat ad cœlum, sed ad humilia detrahebat (Luc. xviii). Quodque sequitur : *et iustitiam in terra posuit*, iuxta illud debemus accipere, quod dederit nobis Christum iustitiam suam, et non projecit eam : sed deposuerit in terram, ut, omni iniquitate superata, nos de terrenis cœlestes faceret. Ego puta ex hoc loco etiam gentilem poetam furatum **290** fuisse, qui de rusticorum simplicitate et beatitudine edisserens, intulit :

Extrema per illos
Iustitia, excedens terris, vestigia fecit.

Quod autem dicunt, *facians omnia atque transformans*, uno verbo Arcturum et Orionem comprehendunt, negligentes proprietatem nominum in Græcæ trans-ferre sermonem. Transformat autem Deus omnia, quando facit de terrenis cœlestia, et homines Angelorum donat similitudine : quando luna solis fulgore rutilabit, et sol habebit lumen septuplum, quando animalis, et infirmus et corruptibilis homo transformatur in spiritualem et robustum et in incorruptum, mutans gloriam, non naturam : quando intelligentes quædã sicut splendor firmamenti, et implebitur quod scriptum est : *Alia gloria solis, alia gloria lunæ, alia gloria stellarum. Stella enim a stella differt in claritate : sicut et resurrectio mortuorum* (I Cor. xv, 44). Quando omnis creatura liberabitur de servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Iste Deus qui cuncta transformat, etiam umbram mortis mutat in lucem (Luc. i) : quando hi qui sedebant in tenebris et umbra mortis, viderunt lucem magnam, et qui erant filii noctis et tenebrarum, facti sunt filii lucis, et filii diei. Iste est Deus qui etiam diem vertit in tenebras : eorum diem qui dixerunt : *Crucifige, crucifige eum* (Joan. xix, 6), aulor de terra talem : quando ab hora sexta in typum Judaicæ cæcitatæ dies in noctem versus est. Et non solum secundum litteram, sed etiam secundum altiorẽ intelligentiam, lux quæ eis oriebatur in Lege et prophetis, versa est in tenebras, ignorantibus, quid legant, quid audiant, ut impleatur de illis quod scriptum est : *Obscurentur oculi eorum ne videant : et dorsum eorum semper incurva* (Psal. lxxviii, 24). Iste Deus vocat ad se aquam maris, et effundit eam super faciem terræ, de peccatoribus justos faciens. Ad quod exponendum, unum tantum studio brevitatæ ponamus exemplum. Paulus apostolus quasi turbo violentus et sæva tempestas, et tumentis [Al. tumentes] maris gurges persequabatur, et opprimere nitebatur Ecclesiam Dei. Qui vocatus a Domina, affluens est super **291** faciem univarsæ terræ, et prædicaret Evangelium de Jerosolymis usque ad Myricum, et edificaret non super alterius fundamentum, ubi jam fuerat prædicatum (Rom. xv) ; sed usque ad Hispanias tenderet, et a mari Rubro, tumo ab Oceano us-

que ad Oceanum curreret, imitans Dominum suum et solem iustitiæ, de quo legitur : *A summitate cœli egressio ejus, et occurrus ejus usque ad summum ejus* (Ps. xviii, 7), ut ante eum terra desiceret, quam studium prædicandi, iste Deus et contritionem dividit super fortitudinem, ut eos qui male fortes sunt, imbecilles faciat, et imitari possint Apostolum dicentem : *Quando infirmus eum, tunc festior eum* (II Cor. xii). Nam et filii hujus sæculi prudentiores sunt filiis lucis in generatione sua (Luc. xvi). Fortitudo corporis, imbecillitas animæ est : et rursus animæ fortitudo, imbecillitas corporis est. Igitur Dominus qui omnia ratione dispensat, et vero facit cuncta iudicio, dividit contritionem super robustum inimicum, ut inducat miseriam super munitionem, quæ se erigit contra scientiam Dei. De qua et in Proverbiis legitur : *Civitates robustas ingressus est sapiens, et destruxit munitionem, in qua confidebant impii* (Prov. xxi, 22). Hoc et ad omnem quidem fortitudinem sæcularem ; sed proprio contra hæreticos facit, qui argumentis et sophismatibus, et arte dialectica, dogmatum falsitatem roborare conantur. Sed destruit eam sapiens vir, et Dei adjutus auxilio, omnem munitionem ostendit esse vanissimam, ut indicat super eam miseriam, et, inclinata superbia, possit cum Apostolo dicere : *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* (Rom. vii, 24) ?

(Vers. 10.) *Odio habuerunt in porta corripientem, et loquentem perfectæ abominati sunt. LXX : Odio habuerunt in portis arguentem, et verbum sanctum abominati sunt.* Hi super quos Deus subridet vastitatem, et affert in eos populationem, qui in male robusti sunt, et ad opprimendum potentes, odio habuerunt in porta, id est, in iudicio corripientem ; vel nos, vel alios prophetas, qui ad eos misit suos, et loquentem perfectæ, sive verbum immaculatum, ut interpretatus est **292** Symmachus, aut sermonem sanctum, ut Theodotio et LXX translulerunt. In porta autem, juxta veterem Judaicæ morem, populi fuisse iudicia, et sæpe legitur, et crebro interpretati sumus, ut nos agricola ad causam veniens, frequentia civitatis et nove terrarum aspectu, neque urbis habitator longe ab urbe properaret, et subvectionem quæreret jumentorum. Hoc juxta litteram dixerimus. Ceterum grande peccatum est odiare corripientem, maxime si te non odio, sed amore corripiat, si solus ad solum, si assumpto fratre altaro, si postea præsentis Ecclesie, et non studio detrahendi, sed emendationis tue videatur crimen ingerere (Math. xviii). Duplice portas, mortis et vitæ, vitiorum atque virtutum, sæpe in Scripturis legitur, ut illud in Psalmis : *Qui exaltas me de portis mortis, ut annunticem omnes laudationes tuas in portis filię Sion* (Isai. ix, 16) ; haud dubium quin Ecclesiam significet excelsus mons Sion, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multitudinem angelorum : et Ecclesiam

^a Ita ad Brixianos codices Victorius restituit, cum tamen et nostri mss. et libri alii in accusandi casu præferant *excelsum montem*.

primitivorum, qui scripti sunt in caelis. Qui in portis Sion fuerit exaltatus, portas mortis transire non poterit, de quibus Petro Dominus loquebatur: *Super hanc petram edificabo Ecclesiam meam: et portae inferi non prevalebunt adversum eam* (Mat. xvi, 18). Portas virtutis manifesto in alio psalmo discimus: *Aperite mihi portas justitiarum: ingressus in eas confitebor Domino. Haec porta Domini: iusti intrabunt in eas* (Ps. xvii, 19). Denique et Sapia in portis civilis ^b confidens dixit: *Quanto tempore innocentes obtinuerint justitiam, non confundentur* (Sapient. vi, 11). Ego portas civitatis, hoc est, animae credentis in Christum, puto esse virtutes, per quas ad credentes Christus ingreditur. Et quia non est scriptum in quibus portis oderint corripientem, utrum in malis, an in bonis, nos ad utrumque referamus. In vitiorum portis stantes peccatores arguit propheta, et idcirco detestationi habetur ab eis. Aut certe ipse propheta stat in portis iustitiae virtutum, et odio habetur ab his, quos corripit, nec sufficit peccatoribus odium in portis arguantem, sive corripientem, ^c nisi verbum sanctum abominentur quod de ejus ore profertur. Qui enim non recipit prophetam, non recipit eum qui misit illum (Mat. x). Sin autem verbum sanctum, vel qui perfecte loquebatur, abominati sunt (porro verbum sanctum Dominus est Jesus, de quo dicitur: *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem* (Ps. xv, 10)), omnes Judaei dicentes anathema Jesu, verbum Dei abominantur, quod et perfectum et sanctum et immaculatum est. Abominatio enim peccatori est pietas. Quidquid autem de Judaeis diximus, tam ad ethnicos quam ad haereticos referri potest, quorum alii omnes Scripturas sanctas abominantur, in quibus verbum Dei est: alii dum perverse intelligunt quod legunt, abominationem ponunt in Domo Dei.

(Vers. 11 seqq.) Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperem, et praedam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide edificabitis, et non habitabitis in eis. Vineas amantissimas plantabitis, et non bibetis vinum earum; quia cognovi multa scelera vestra, et fortia peccata vestra, hostes iusti, accipientes ^e munera, et pauperes in porta deprimentes; ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est. LXX: *Propterea quia ^d pugno percutebatis pauperes, et munera electa accipiebatis ab eis, domos dolatis lapidibus edificastis, et non habitabitis in eis. Vineas desiderabiles plantastis, et non bibetis vinum earum; quia ego cognovi multas impietates vestras, et fortia peccata vestra: concutiantes justum, accipientes commutationes, et*

*A pauperes in porta deprimentes; ideo qui intelligit, in tempore isto silebit, quia tempus malum est. Ne forsitan putaret Israel quod propter solam idolatriam hostilibus traderetur ad poenam, jungit et caetera, quae, amissa veritatis religione, commiserit. Diripiebatis, inquit, pauperem ut ab eo tolleretis, qui [Al. quae] victui necessaria vix habebat, et quidquid pretiosum videbatis et pulchrum, vestris usibus tradebatis. Unde et ex pretio eorum, quae rapiebatis et tollebatis a paupere, domos quadro lapide edificastis, ut spoliantes homines, ²⁹⁴ parietes marmoribus vestiretis, quae quia edificastis de rapinis, et non solum mansioni et tecto, quod exigit humana fragilitas, sed pulchritudini et deliciis praeparastis, repentina captivitate, vel morte subtrahiti, non habitabitis in eis. Viveas quoque amantissimas futuris potibus providentes plantastis, et non bibetis ex eis vinum, quia ego universa scelera vestra et peccata cognovi, et peccata fortia, quae meam iracundiam provocarunt, Qui estis hostes justitiae, sive omnis iusti, et accipitis munera, et pauperes in iudicio deprimitis. Ideo qui pauper et prudens est, cum ^e redemptum iudicem viderit, tacebit in tempore illo, quia tempus malum est. Vel certe ita intelligendum: quid prodest nunc vicina captivitate vestra enumerare peccata, cum jam nullum remedium sit, et muros urbium vestrarum hostilis cingat exercitus? Possumus hoc ipsum et de haereticis dicere, qui diripiunt pauperem, sive stricta manu percutiunt caput ejus, hoc enim Graece significat *καταγονδύλζον*, juxta illud quod supra legimus, *percutientes in capite pauperem*. Non enim percutiunt haeretici nisi pauperem, qui sustinere non potest commutationem: nec in aliis membris, sed in principali cordis et in fidei veritate. Pauperes reor qui simplici contenti fide, haereticorum malitiae non valent respondere, Sed et quidquid boni operis in Dei munera praepararunt, nisi adversarii resisterint, perdent [Al. perderent] tempore pugnae atque certaminis: qui adversarii compositione structuraque verborum edificent sibi domos, ut tuti maneant et securi. Sed non habitabunt in eis, cum ab ecclesiasticis viris destructae fuerint atque inversae. Et non solum domos edificent, verum etiam amantissimas quoque et desiderabiles plantant vineas, ut Christi mysteria mentiantur; sed non bibent ex eis vinum, nisi quod est furor draconum insanabilis. Exspectavit enim Dominus, ut istae vineae afferrent fructus, et non attulerunt uvam, sed spinas vel labruscam: nec iudicium, sed clamorem, quo contra Deum*

^a Non spernenda Cisterciens. ms. lectio mortis, pro inferi; nam et de portis mortis superior est sermo, et quod in Graeco est *αἶθρον* vocabulum, pro morte Graecis poetis aliquando sumi, non ignoramus.

^b Martiani., *considerans*, refragantibus mss. et Graeco *ἀρροῦσα*.

^c Victor. minori numero, *munus*, ad Vulgatum edit. ipsumque Hieronymum ubi ait, *Nos munus diximus*.

^d Hic quoque vocem *pugno* ms. Cisterciens. laetel.

^e Pro *redemptum*, quod ex mss. Palatino ac Cisterciensi reposuimus, Martianæ retinuit *furentem*. Notatum vero pridem fuerat Victorio, exponi illa verba: *Hostes iusti accipientes munera*: Verum, inquit, quia iudex munus accipiens redemptus dicitur, pro *furentem*, *redemptum* nos emendavimus, septem Florentiae codicum ope, quam emendationem germanam esse constat ex ipsomet Hieronymo, qui inferius ita scribit: *Pauperes quoque opproperant, ut contra iudicium veritatem, pretio sententiam venderent*.

suum insano **295** ore blasphemant. Ideo autem non habitabunt in domibus suis, et non bibent vinum earum quas plantaverant, vinearum, quia cognovit Dominus multas impietates eorum. Hic cognitio, non juxta illud intelligenda est quod alibi legimus : *Cognovit Dominus eos qui ejus sunt* (II Tim. II, 19), sed quod nihil Deum lateat, et omnia peccantium secreta cognoscat. *Cognovi*, inquit, *multas impietates* : quæ non solum multæ, sed et fortes sunt, et opprimentes, sive conculcantes a ipsam justitiam, vel eum qui justus est. *Et accipitis*, inquit, *commutationem* : b pro qua omnes similiter ἔξλασμα, id est, propitiationem transtulerunt : nos munus diximus ; c ἀλλάγμα autem juxta idioma Scripturarum pretium dicitur, quod in Evangelio quoque legimus : *At quam dabit homo commutationem pro anima sua* (Matt. xvi, 26) ? Pauperes quoque in portis declinaverunt : sive ut Symmachus interpretatus est, *oppresserunt*, ut contra judicii veritatem pretio sententiam venderent, incurrentes in illud quod scriptum est : *Munera excæcant oculos etiam sapientium* (Deut. xvi, 19). Quæ accipiunt hæretici, ut austeritatem Scripturarum, quæ peccatoribus tormenta denuntiant, vertant in beatitudinem : et cum divitibus prospera quæque promittant, tantum apud pauperes truculenti sunt et severi. Quando igitur vir ecclesiasticus et prudens atque intelligens multas impietates in ea, quæ vocatur domus Dei, esse cognoverit, et non solum multas, sed et fortes, et quæ opprimere possint justitiam, et intantum doctorum rabiem processisse, ut accipiant pretium in judicio, et omnia pro muneribus faciant, pauperes quoque devitent in portis, et audire contemnant : taceat in illo tempore, ne det sanctum canibus, et mittat margaritas ante porcos (Matt. vii), qui conversi conculcent eas, et imitentur Jeremiam dicentem : *Solus sedebam : quia amaritudine repletus sum* (Jer. xv, 17). Et illud in Psalmis : *Singularis sum ego donec transeam* (Is. cxl, 10).

a Tres mss., *conculcantes justum, vel ipsam justitiam*.

b Hanc Hieronymi sententiam imperitissime depravarunt Erasmus et Marianus legentes, contra fidem mss. codicum, *pro qua commutatione omnes similiter ἀλλάγματα*, id est, propitiationem transtulerunt, etc., et impingentes S. Doctori imperitiam linguæ Græcæ, quasi nescivisset ἀλλάγματα significare pretia et commutationes, non propitiationem quæ ἔξλασμα dicitur, ut optime noverat, juxta omnium exemplarium manuscriptorum lectionem, quam ego restitui. MART.

c Sic vertunt LXX, verum ipsum tacet Græcum verbum alter Palatin. mss. legitque munus diximus, quod juxta idioma, etc. 1

d Addunt duo Palatini mss. *id est pietatem*, quæ duo verba in suis quoque exemplaribus cunctis Victorius reperit : factumque adeo, ut præcedens vox Græca ἐπιεικής, quæ pietatem, probitatemque significat, tametsi parum in usu est, hic obtinuerit præ alia, ἐπιτακόν, quam nos in Cisterciensi, ille in Brixiano uno legit ms. Præterea, inquit, videtur Hieronymus, seipsum explicare in primam sententiam, et in eam de pietate magis tueri, dum statim infert : *Odit malum, qui non solum vo-*

286 (Vers. 14, 15.) *Quærite bonum, et non malum, ut vivatis, et erit Dominus Deus exercituum vobiscum sicut dixistis : Odite malum, et diligite bonum, et constituite in portis judicium, si forte miseretur Dominus Deus exercituum reliquit Joseph. LXX : Quærite bonum, et non malum, ut vivatis, et erit sic Dominus Deus omnipotens vobiscum, sicut dixistis : Odio habuimus mala, et dileximus bona, et reddite in portis judicium, ut miseretur Dominus Deus his qui reliqui sunt de Joseph. Dicitis Deum esse vobiscum, quia sitis filii Abraham ; audite quod sequitur : Si filii estis Abraham, opera patris vestri facite* (Joan. vii, 39). Quæ sunt opera patris vestri Abraham ? *Diligite bonum, et non malum*. Grande peccatum est, non solum facere malum, sed et diligere. Multi peccant, et expleto voluptatis ardore, mordentur conscientia sua, et pœnitent eos peccati sui. Qui autem non solum non dolet se fecisse quod malum est, sed in suo scelere gloriatur, iste implet illud quod scriptum est : *Peccator cum venerit in profundum impietatis, contemnit* (Prov. xviii, 3). Quærite ergo bonum, et non malum. Si enim quæsieritis bonum, in eo quod quæritis bonum, statim repellitis malum. Numquam autem quæreretis bonum, nisi prius repelleretis malum, implentes verba Psalmistæ dicentis : *Declina a malo, et fac bonum* (Ps. xxxvi, 27). Cumque quæsieritis bonum, et vitaveritis malum, tunc vivetis in eo qui dicit : *Ego sum vita* (Joan. xiv, 6). Bonum quærit, qui credit in eum qui in Evangelio loquitur : *Ego sum pastor bonus* (Ibid., x, 11). Repellit malum, qui fugit eum de quo scriptum est : *Mundus in maligno positus est* (I Joan. v, 16). Et in oratione Dominica dicit : *Libera nos a malo* (Matt. vi, 13). Cumque quæsieritis, inquit, bonum, et non malum, et vixeritis, tunc erit Dominus Deus exercituum vobiscum, sicut dixeratis ideo eum esse vobiscum quia nati essetis de Abraham. Nec sufficit bonum quærere, malumque non quærere, nisi ἐπιεικῶς d habeatis in **297** utroque, ut primum ode-

luptate non vincitur, sed odit opera voluptatis. Et diligit bonum qui non invitus, aut necessitate, aut metu legum facit quod bonum est ; sed idcirco quia bonum est. Nobis nihilosecius ἐπιεικῶς magis placet, quæ vox accessionem, sive additamentum significat, eaque utitur persæpe Hieronymus, ut incrementum in agendo atque intentionem notet. Sic in comment. in Ezechiel. cap. xviii, de decima quinta sententia : *Judicium verum fecerit inter virum et virum, sive proximum suum. Quod, inquit, videtur idem sonare quod primum, ubi scriptum est : Si fuerit justus, et fecerit judicium ; sed addita veritate judicii, quod facit inter virum et virum, sive proximum suum, ἐπιεικῶς cernitur habere virtutum. Id genus alia passim occurrunt loca. Fortio sensus longe concinnior, ac verior. Non sufficit bonum quærere, malumque non quærere, nisi ἐπιεικῶς habeamus in utroque, id est ordinem atque incrementum ad utriusque respectum, ut primum oderimus malum (odisse enim plus est quam non quærere), deinde diligamus bonum. Hæc profecto est quam ἐπιεικῶς vocat, nullisque dubito hunc præ illo sensum lectoribus probatum iri. Unum interim in textu mutamus ad mss. auctoritatem, oderitis pro odiatis.*

ritis malum, deinde diligatis bonum. Odit malum, qui non solum voluptate non vincitur, sed odit opera voluptatis : et diligit bonum, qui non invitus, aut necessitate, aut metu legum facit quod bonum est; sed idcirco quia bonum est, ut mercedem boni operis habeat conscientiam suam [Al. conscientia sua], et dilectionem quam erga bonum possidet. Unde et apostolus : *Hilarem, inquit, datorem diligit Deus* (II Cor. ix). Non enim omnis elemosyna placet Deo, nisi quæ cum hilaritate profertur. Cumque oderitis malum, et dilexeritis bonum, constituite in portis iudicium, de quo supra dictum est, ut, iniquitate expulsa, veritas redeat. Et si feceritis hoc, forsitan miserebitur Dominus Deus omnipotens residuis Joseph a de tribu Ephraim et de decem tribubus, et captivitatem evadere poterunt. Quæ omnia possunt et hæreticis coaptari, ut deserto errore, quem finxerunt, redeant ad Ecclesiam, et oderint priora dogmata, diligantque in Ecclesia Domini veritatem, et iudicium verum exercent in portis vitiorum et virtutum, relinquentes illas, et ad has transeunt, et sperent misericordiam qui ex faucibus diaboli evadere quiverint. Juxta LXX autem ordine commutato, sic manifestior lectio præsentis capituli reddi potest : Quomodo dixistis, odio habuimus mala, et dileximus bona, sic quærite bonum et non malum, ut vivatis, et sicut Dominus Deus omnipotens vobiscum, et reddite in portis iudicium, ut misereatur Dominus Deus omnipotens reliquiis Joseph.

(Vers. 16, 17.) *Propterea hæc dicit Dominus Deus exercituum dominator : In omnibus plateis planctus, et in cunctis quæ foris sunt dicetur væ, væ. Et vocabunt agricolam ad luctum, et ad planctum eos qui sciunt plangere. Et in omnibus vineis erit planctus : quia pertransibo in medio tui, dicit Dominus. LXX : Ideo hæc dicit Dominus Deus omnipotens : In cunctis plateis planctus : et in omnibus viis dicetur væ, væ. Vocabitur agricola ad luctum, et ad planctum hi qui sciunt lamentationem, 298 et in omnibus viis planctus : quia pertransibo per medium tui, dicit Dominus. Præcepi ut quæreretis bonum, et non malum, ut viveretis, essetque Dominus vobiscum. Et iterum intuli (ne semel tantum vos monitos diceretis) : Odio habete malum, et diligit bonum et restituite iudicium in portis, qui odio habuistis in porta corripientem, ut misereatur Dominus reliquiis Joseph : et quia facere nolulistis, mea præcepta calcantes, et vertistis ad me scapulam recedentem : ideo hæc dicit Dominus Deus omnipotens, qui est exercituum Dominus : ubique planctus, ubique mæstitia. Agricola vocabuntur ad luctum, et qui sciunt more provincie præcinere ad concitandas lacrymas vocabuntur, ut nequaquam in omnibus plateis, sicut supra dictum est, sed in vineis sit planctus atque luctus; ubi quondam fuit materia lætitiæ, sit origo lacrymarum. Et hæc omnia*

flent, quia pertransibo, inquit, in medio tui. Verbum Hebraicum, *pertransibo*, quo eorum lingua dicitur *KEBOR* (כָּבַר), quoties in Scripturis sanctis ex persona Dei ponitur, pro pœna accipiendum, ut nequaquam apud eos maneat; sed pertranseat ac relinquat. Unde et in aliis locis secundum interpretationem Aquilæ, quando irascitur Deus, furorem suum et iram *ἀντιπρόσειαν* b vocat, quæ omnia referri possunt ad hæreticos, ut quia illa et illa quæ justa sunt, facere noluerunt, sit in omnibus plateis eorum luctus. Lata enim et spatiosa via quæ ducit ad mortem (*Matth. vii*) : singulique hæreticorum et gentilium in sabulis suis atque figmentis habent plateas, quibus consequenter inferitur : *Et in cunctis quæ foris sunt dicitur, væ, væ*. Qui enim in Ecclesia fuerint, non audient væ, quod pœnarum ultimum est; sed si forte peccaverint, sumetur super eos lamentum. Ideo autem foris sive in omnibus viis dicitur, *væ, væ* : quia non habent unam viam quæ ducit ad vitam, et quæ via regia est, sed pravas atque perversas, et declinantes ad dexteram ac sinistram, dum 299 non audiunt Dominum dicentem : *Ne sis justus multum*. Et : *Perversæ sunt viæ, quæ a sinistris sunt*. Incurruntque in duplex væ, carnis et spiritus, præsentis sæculi atque futuri. Cum econtrario ecclesiastici audiant : *Gaudete, iterum dico, gaudete* (*Philip. iv, 4*). Sed et agricola vocatur ad luctum (habent enim hæretici agricolas suos, in quorum arvis tribuli nascuntur et spinæ), et ad planctum vocantur qui norunt plangere, vel sua, vel aliena peccata; quanquam et hæc in bonam partem possimus accipere, ut vir ecclesiasticus et potens ad pœnitentiam provocare, imitetur Dominum suum dicentem : *Lamentati sumus, et non planxistis* (*Luc. vii, 32*), et plangat hæreticos [Al. hæreticum], sicut Saulem regem Israel planxit quondam Samuel (*I Reg. xv*). Et Apostolus lugere se dicit super eos qui non egerunt pœnitentiam (*II Cor. xii*). In omnibus quoque vineis erit planctus, quia vineæ Sodomorum vineæ eorum. Et pro vino lætitiæ, quod lætificat cor hominis, attulerunt vinum draconum et furorem aspidum insanabilem. Et hæc universa patientur; quia pertransibit per medium eorum Dominus, ut non habitet inter eos, nec dicat : *Habitabo in eis, et inambulabo. Et : Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (*Matth. xxviii, 20*).

(Vers. 18-20.) *Væ desiderantibus diem Domini, ut [vulg. ad] quid eam vobis? Dies Domini iste tenebræ, et non lux : quomodo si fugiat vir a facie leonis, et occurrat ei ursus, et ingrediatur domum, et innitatur manu sua super parietem, et mordeat eum coluber. Numquid non tenebræ dies Domini, et non lux? caligo, et non splendor in ea? LXX : Væ desiderantibus diem Domini, ut quid hanc vobis diem Domini? Et ea est tenebræ, et non lux. Quomodo si fugiat homo a facie leonis, et incidat in eum ursus, et introeat in domum*

a Cisterciens. juncto altero Palatin. ms. : *Joseph, qui de tribu, etc.*; et mox, *potuerint*; al., *poterint*.

b Victorius ait, id est, *dilationem* : respondetque

hæc significatio verbo *כָּבַר, transibo*, quod pœnam significat, eo quod ira Dei non permaneat in eo quem tangit, sed pertranseat, ac derelinquat.

et iniuratur manibus suis super parietem, et mordeat eum coluber. Nonne tenebræ dies Domini, et non lux? et caligo, et non habet splendorem. Ne da tribu Juda Thecutes propheta omnino homines tribus sæe negligere videretur, et ad decem tantum tribus conferre sermonem, ad utrumque regnum; hoc est, Judam et Israel nunc dirigit sermonem vaticinii, quod ex multis 300 quidem aliis, sed præcipue ex ea quod sequitur: *Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ*, intelligi potest; *Væ* igitur Judæ Israelique dicentibus: Veniat dies, veniat prædicta captivitas, dummodo quod promittitur per prophetas, etiam restitutionis tempus consequatur. Non est enim tantum mali in captivitatis injuria, quantum boni in his quæ post captivitatem Dominus pollicetur: quibus propheta respondit, frustra eos quod longo tempore post futurum est, in adventu Filii Dei post septuaginta annos captivitatis Babyloniæ præstolari, quos vastitas atque pauperies et innumerales miseriæ consequentur. Fugientibus enim, inquit, a facie Nabuchodonosor leonis, occurret Assuerus ^b sub quo Esther narratur historia, sive, destructo Assyriorum et Chaldæorum imperio, Medi, Persæque consurgent, Cumque, regnante Cyro, fueritis reversi, et præcipiente Dario, cœperitis ædificare domum Domini, et omnem fiduciam habueritis in templo: ita ut requiescatis in eo, et lassas manus super parietes inclinetis: tunc veniet Alexander rex Macedonum, sive Antiochus cognomento Epiphanes, qui moretur in templo, et vos instar colubri mordeat, nequaquam foris in Babylone, et in Susia, sed intra terminos terræ sanctæ [Al. vestræ]. Quibus rebus probatur, diem quam concupiscitis, non esse lucis et gaudii, sed tenebrarum atque tristitiæ. Hæc juxta historiam breviter diximus, ne penitus Judæorum opinionem relinqueremus intactam. Cæterum nulli dubium est, omnes nostros diem tenebrarum, diem intelligere judicii, de qua scribit et Sophonias; *Juxta est dies Domini magnus, et juxta est et velox nimis: vox diei Domini amara et dura* (Sophon. i, 14). Et Isaias: *Ecce dies Domini insanabilis venit, furoris et iræ, ponere orbem terrarum desertum, et peccatores perdere ex eo* (Isai. xiii, 9). Simulque decantatur confidentia superbiorum, qui, ut apud homines justi appareant, solent diem expectare judicii, et dicere; *Utinam veniat Dominus, utinam nobis liceat dissolvi et esse cum Christo* (Philip. i), imitantes Pharisæum qui in Evangelio loquebatur (Luc. xviii, 41, 42): *Deus, ago gratias tibi, quia non sum sicut cæteri homines, 301 raptiores, injusti, adulteri, et sicut hic publicanus. Jejuno bis in sabbato: decimas do omnium*

quæ possideo, Ex hoc enim ipso quod diem Domini desiderant, et non pertimescunt, digni supplicio judicantur, quia nullus hominum absque peccato est, et pasta immunda sunt coram eo (Job. xxxv). Et conclusit omnia sub peccato, ut omnium miseretur [Al. misereatur] (Galat. iii). Cum igitur nosse possit de Dei judicare judicio, et de otioso quoque verbo reddiduri simus [Al. sumus] rationem (Matt. vii); et Job quotidie pro filiis suis obtulerit hostias, ne quid luctu perversum contra Dominum cogitaret (Job. i), quæ temeritas est audire eam Corinthiis; *Sine nobis regnatis* [Al. regnatis]: *atque utinam regnaretis, ut et nos vobiscum regnaremus* (I Cor. iv, 8). Certe si eos etiam propria conscientia non remorderet, debuissent imitari Paulum dicentem: *Quis scandalizatur, et ego non uror* (II Cor. u, 29)? et pro omnibus esse solliciti, ne, quasi amatores sui, et ipsi regnent, aliorum tormenta desiderarent [Al. desiderent]; quomodo si quis velit capi patriam suam urbemque subverti, ut solus amicitia victorum perfruat. Solemus in angustiis et tribulationibus dicere: *utinam mihi liceat exire de corpore, et speculi hujus mœneris liberari, nescientes quia quamdiu in hac carne versauerim, habemus locum penitentiae: si autem recesserimus, audiemus illud Propheta: In inferno autem quis confitebitur tibi* (Ps. vi, 6)? Ista est sæculi tristitia, quæ ducit ad mortem, quæ Apostolus non vult perire eum qui cum uxore patri suarum fornicatus (I Cor. v), quæ et Judas perijt infelix, qui abundantiori absorptus tristitia, proditori homicidium copulavit (Matt. xxvii), et homicidium omnibus pejus homicidiis: ut ubi putabat remedium, et mortem suspendii finem malorum, ibi leonem et ursum et colubrum reperiret. Quibus nominibus videntur mihi significari vel diversa supplicia, vel ipse diabolus, qui recte et leo et ursus et coluber appellatur. Cumque nos putaverimus Isaiam audire dicentem: *Vade, populus meus, intra cubicula tua: claudere ostium, abscondere pusillum donec transeat ira Domini* (Isai. xvi, 20), et esse quasi in domo nostra, quasi in inferno requiescere: tunc mordebit nos coluber qui in præsentia loco Nabas, in Job appellatur Leviathan. ^c De cujus 302 natura et terrore multiplex plenius in ipso volumine ^d discimus. In caligine autem et tenebris quæ contraria sunt luci et splendori, tormentorum diversitas explicatur.

(Vers. 21, 22.) *Odi et projeci festivitates vestras, et non capiam odorem cætinum vestrorum. Quod si attuleritis [Vulg. obtuleritis] mihi holocaustum et munera vestra, non accipiam, et pola pinguium vestro-*

^a Tres mss., *dirigit vaticinium, quod, etc.*, et paulo post, *etiam restitutio consequatur*.

^b Interserit Victorius vocem *ursus*, quam hic necessarium vult esse, cum exponat ea prophetæ verba: *Quomodo fugiat vir a facie leonis, et occurrit ei ursus*. Brixiani mss. eam illi subministrarunt: nostri non ita.

^c Una littera tantum fecit errorem Mariano, ut putaverit Hieronymum edidisse Commentarios in

Job, quia hic legebat, *plenius in ipso volumine discimus*. Vide admonitionem nostram in expositionem libri Job, tom. III in appendice. Nos autem e duobus antiquis codicibus nos. restitimus genuinum lationem discimus, quæ argumenta nostra roborat adversus Marianum Victorium. MAUR.

^d Vide Admonitionem, quam interlineari in Jobum Expositioni præfiximus in Appendice tom. III, pag. 825.

rum non respiciam. LXX : *Odio habui et repuli festiuitates* [A]. *solemnitates* vestras, nec odorabor in conventionibus vestris. Et si obtuleritis mihi holocausta et sacrificia, non suscipiam, et salute presentiam vestram non respiciam : Proprio hoc contra tribum Juda dicitur, et eos qui ex Israel ad Dei caeremonias commigrant, et nihilominus non recedebant de excelsis, colebantque idola, et peccatorum magnitudine Dei sacrificia polluebant. Numquam enim reor quod de oblationibus vitulorum, quas offerrebant in Dan et Bethel, dixerit : *si obtuleritis mihi holocaustomata et munera vestra, non suscipiam*. Odit autem Deus et non solum odit; sed et projecit festiuitates eorum, qui fugiunt leonem et incurrunt in ursum, et ingrediuntur domum, et a serpente mordentur, quia non celebrant festiuitates Dei, sed festiuitates suas, dicente Domino : *Odi et proieci festiuitates vestras*. Et huiuscemodi hominum conventum odoremque non suscipit, nec habet in odorem bonae fragrantiae, et omnia eorum munera detestatur, et pinguisima vota non respicit. Quod quidem non solum illius temporis hominibus, sed et nobis accidit, si similia delinquamus, et de rapinis et perjuriis sceleribusque quaesita, Deo nos putamus offerre, et nostra peccata redimere, cum legerimus Zachariam quidquid raperat in quadruplum reddidisse, et de his quae bene quaesierat, mediam obtulisse substantiam (Luc. xiv). Neque enim quod male quaesitum erat in Dei donaria poterat offerre, nisi prius dominis suis redderet, et postea impleret quod scriptum est : *Honora Dominum de justis tuis laboribus* (Prov. iii, 9) ; et : *Redemptio animae viri propriae divitiae* (Prov. xiii, 8) : de mercede enim meretricis Deus vota non suscipit (Dent. xxiii). Contrario justus dicere potest : *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo* (Psal. cxl, 2). Quae oratio Judae proditori versa est 303 in peccatum : non enim habebat bonum odorem; sed opere loquebatur : *Putraverunt, et corrupta sunt cicatrices meae, a facie insipientiae meae* (Psal. xxxvii, 6). Quae omnia et de haereticis dicere possumus, qui dum fugiunt leonem, incurrunt in ursum, et ingressi domum, quam putant Ecclesiam Dei, inuituntur parietibus, quos ipsi fecerunt, et a serpente mordentur, quorum lucem et diem tenebrae eripiunt et caligo, ita ut palpabiles tenebrae sint, et interficiantur primitiva eorum. Horum Deus odit sacrificia, et a se projicit, et quotiescumque sub nomine Domini fuerint congregati, detestatur foetorem eorum, et claudit nares suas. Qdisse autem, et proficere, et non odorari, humana loquitur similitudine, ut nos affectum Dei, nostris sermonibus cognoscamus. Et si obtulerint holocausta, aut videantur jejunare, dare eleemosynas, pudicitiam polliceri, quae holocausta sunt vera, non ea suscipit Dominus, nec dignatur aspicere pinguisimas hostias eorum. Non enim sacrificiorum magnitudinem, sed offerentium merita causasque diiudicat. Unde

^a Victorius ad Brixian, codd. Martiani. reliquit ut videantur, etc.

A et vidua, quam in Evangelio (Luc. xxi) in corbonam duo minuta miserat, omnibus a Salvatore praesertur, qui vota pinguisima et hostias medullatas ea offerre credebant, de multa dantes parum : cum illa totum quod habuit, obtulisset. Manifestius et verius haec post adventum Domini dicuntur populo Iudaeorum, qui destructio templo et altari, hostias offerre se credunt : quorum Deus odit et projicit festiuitates, et non capis odorem caetus eorum, quando congregati dicunt : *Crucifige, crucifige talem* (Joan. xix, 6) ; et : *Sanguis ejus super nos et super filias nostras* (Matth. xxvii, 25). Et si obtulerint holocausta in synagogis, et munera in conciliis satanae, et vota pinguisima, non ea respicit Dominus, sicut non respexit munera Cain (Genes. iv). Qui bene quidem unum Deum colunt, et recte offerunt; sed in eo non respiciuntur, quia non dividunt in Patrem, et Filium et Spiritum sanctum confessionem. Nostra autem munera, id est, Ecclesiae, quae offerimus de primitiviis nostris, respicit Deus, sicut respexit quondam sacrificia Abel,

304 (Vers. 25.) *Aufer a me tumultum carminum tuorum, et cantica lyrae tuae non audiam*. LXX : *Transfer a me sonitum carminum tuorum, et psalium organorum tuorum non audiam*. Pulchra cantica Levitarum, quibus laudabant Deum, tumultum vocat, sonitumque confusum; quia non est pulchra laudatio in ore peccatoris, et haec eadem idolis offerri quoque consueverant (Eccles. xv). Iudaeorum quoque oratio et psalmi, quos in synagogis canunt, et haereticorum composita laudatio tumultus est Domino, et ut ita dicam, grunnitus suis, et clamor asinorum, quorum magis cantibus Israelis opera comparantur. Psalmum autem et carmina, lyram et organa, vel juxta litteram accipe in populo Israel, quae olim fiebant in imagine futurorum, vel juxta spiritum in nobis et in haereticis, quae si bonis operibus dirigamus, audiuntur a Domino : si male, concludit aures suas, impiorum cantica non dignatur audire.

(Vers. 24.) *Et revelabitur quasi aqua iudicium, et justitia quasi torrens fortis*. LXX : *Et velvetur sicut aqua iudicium, et justitia sicut torrens impius*. Sicut aqua si labatur in praevium, quod prius texit, nudat, et patere facit omnium oculis : sic iudicium Dei atque justitia, quae de suo quondam populo iudicavit, patebit omnibus, et seruetur instar torrentis fortissimi. ^b Quidquid arripuerit, secum trahit, et sibi obsistere non patitur. Juxta Septuaginta autem volvitur quasi aqua iudicium pessimorum; quia non stat in sua sententia; sed circumfertur omni vento doctrinae, quod probaverat improban, et quod prius laudaverat, putans esse nihili. Justificationes eorum non fluminibus et purissimis fontibus, sed turbidis coenosisque torrentibus comparantur, qui suas aquas non habent; sed de saxis rupibusque et vepribus collectas. Quas qui transire voluerit, sta-

^b Victor. *torrentis fortissimi, qui quidquid arripuerit, etc.*

tim rapietur in præceps, et subversis pedibus, dicere non poterit: *Statuit supra petram pedes meos* (Ps. cxxii, 5): calcet enim super arenas, quæ non habent fundamentum, et cum periclitatus fuerit, loquetur juxta Hebræos: *Torrentis transiit super animam meam* (Ps. xxxix, 3). Econtrario de justis legimus, quorum **305** non volvitur sicut aqua judicium, et justitia non fertur quasi torrentis inuius: *Cogitationes justorum judicia* (Prov. xii, 5).

(Vers. 25, seqq.) *Numquid hostias et sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Israel? Et portastis tabernaculum Moloch vestro, et imaginem idolorum vestrorum, sidus dei vestri, quæ fecistis vobis. Et migrare vos faciam trans Damascum, dixit [Vulg. dicit] Dominus: Deus exercituum nomen ejus. LXX: Numquid hostias et victimas obtulistis mihi^a in eremo quadraginta annis, domus Israel, et assumpsistis tabernaculum Melchom, et sidus Dei vestri Rephan, figuras eorum quas fecistis vobis. Et transferam vos trans Damascum, dicit Dominus: Deus omnipotens nomen ejus. Ex hoc loco discimus, omnes^b hostias et sacrificia quæ in deserto obtulit Israel, non Deo obtulisse, sed Moloch regi suo, cujus portaverunt tabernacula, et imaginem idolorum suorum statuarumque venerati sunt. Et quæ sit ipsa imago vel idolum, sequenti sermone demonstrat: Sidus dei vestri, quod Hebraice dicitur חסראב, כרכב id est, *Luciferi*, quem Sarraceni^c hucusque venerantur. Quam ob causam migrare eos fecit Dominus trans Damascum, id est, in Assyrios atque Chaldaeos: cujus omnipotentia ex eo quod Dominus^c Deus exercituum est, demonstratur. Quærimus quomodo hostias et sacrificium non Deo obtulerint in deserto; sed regi suo, quem Luciferum nuncupant? Ex eo tempore quo aurum in caput vituli transformerant, dicentes: *Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti* (Exod. iii, 24), omnia quæ fecerunt, non Deo, sed idolis fecisse monstrantur. Et quod postea quædam Domino eos legimus obtulisse, non voluntate, sed pœnarum fecerunt metu, et eorum interfectione, qui propter idola corruerunt: Dominus autem non ea quæ offeruntur, sed voluntatem respicit offerentium. Denique ubicumque occasio **306** fuit, semper corde reversi [Al. versati]*

^a Voces in eremo, quemadmodum et in Græco quædam exemplaria, Cisterciens. ms. ignorat. Cætera ad hunc modum recitat: *tabernaculum Molchon, Rephan figurat eorum, et sidus dei vestri, quas fecistis, etc.*

^b Minus recte Martian. *omnes bestias*: certe contra mss. fidem.

^c Al. *nunc usque*. Et in Vita S. Hilarionis, Tom. II, col. 27: *Luciferi cultui Sarracenorum nationem dedicatam esse Hieronymus docuit. Vide quæ in eum locum observamus de Abdala Sarracenorum Imperatore, qui Molochi templa, et Luciferi culturam augere satagebat. Vide singularem Millii dissert.*

^d Totum huncce locum curiose ac religiose restitimus adjuti multis perantiquis exemplaribus manuscriptis, quia in antiquis editionibus multa invenimus omissa, multa falso posita. Conferat utraque qui voluerit, et statim percipiet in editione LXX interpretum lectum fuisse *Melchom* et *Rephan*, vel

A sunt in Ægyptum, desiderantes allia et cepe, et cucumeres et carnes Ægyptias, et manna quod de cælo datum est, contemnentes (Num. xi). Quod ut sic intelligamus, Stephanus primus martyr Evangelii, dignus nomine suo, in Apostolorum narrat historia: *Et vitulum fecerunt in illis diebus, et obtulerunt hostiam simulacro, et lætabantur in operibus manuum suarum. Convertit autem Deus, et tradidit eos servire militiæ cæli, sicut scriptum est in libro Prophetarum: Numquid victimas aut hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel? Et suscepistis tabernaculum Moloch, et sidus dei vestri Rhemphan, figuras quas fecistis adorare eas, et transferam vos trans Babylonem* (Act. vii, 41 seqq.). Nec putandus est primus martyr errasse, qui [Al. quia] pro eo quod

B in propheta scriptum est: *trans Damascum, dixerit, trans Babylonem*. Magis enim intelligentiam quam verbum posuit, quia trans Damascum ducti sunt in Babylonem, sive trans Babylonem. In eo autem loco ubi Lucas posuit *μολόχ*, et in Hebraico scriptum^d est *MELCHECHEM* (מלככח): Aquila et LXX verterunt *μολχόν*: Symmachus et Theodotio, *regis vestri*. Pro eo quoque quod in Septuaginta legitur *Rephan*: Aquila et Symmachus ipsum Hebraicum transferentes, posuerunt *חיון* (כיון), Theodotio *ἀμαύρωσις*, id est, *obscuritatem*. Rursum pro *σοκροτι* (σσοκ), Aquila *συσκισμοὺς*, id est, *tabernacula*: Symmachus et Septuaginta, *tabernaculum*: Theodotio translulit, *visionem*. Et hoc in omnibus^e Scripturis sacris observandum est, apostolos et apostolicos viros in ponendis testimoniis de veteri Testamento, non verba considerare, sed sensum: nec eadem sermonum calcare vestigia, dummodo a sententiis non recedant. Quidquid autem juxta litteram dicitur contra populum Judæorum, hoc omne refer ad eos qui sub nomine Christi venerantur **307** idola, et prava sibi dogmata confluentes, portant tabernaculum regis sui diaboli, et imaginem statuarum et idolorum suorum. Non enim unum colunt idolum; sed pro varietate doctrinæ diversos adorant deos, et sidus dei sui (II Cor. xi). Qui cum sit angelus satanæ, transfiguratur in angelum lucis, et cadit de cælo quasi fulgur (Luc. x), et imitatur Christum Antichristus. Pulchreque intulit, *quæ fecistis re-*

D *Rephan*, non *μολόχ* et *ῥαυφόν*, juxta falsam editionem Erasmi et Mariani. MART. — Quæ vero supersunt exemplaria τῶν LXX, *μολόχ*: Aquilæ aut *μολχόν*, aut *μολχόν* legunt: fortasse adeo verius Septuaginta Victorius hic non nominat. Cisterciens. Latine præfert *Molchon* et *Rephan*.

^e Rectius videtur, quod et Victor. præfert, *umbricula*. At mss. non suffragantur.

^f Indicio sunt de multis hæc pauca, quæ suis quæque locis Hieron. notat: Marci i et Matthæi xi: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit faciem tuam ante te, quod habetur Malach. ii juxta Hebr. et Græcum: Ecce mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam*. Sic Matth. xxvi et Marc. xiv: *Percutiam Pastorem*. Ex Zachar. xiii, juxta Hebr. et Græc., *percutit*. Et I ad Corinth. ii: *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, etc.* Ex Isaiæ lxiv: *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te, etc.*

bis. Non enim ea a Deo acceperunt; sed de propria mente finxerunt. Unde migrare eos faciet Dominus trans Damascum, ut non bibant sanguinem Domini; sed transeant in Babylonem, et audiant per prophetam: *Calix aureus Babylon, inebrians omnes gentes* (Jer. LI, 7). Damascus enim, ut crebro diximus, interpretatur sanguinem bibens, sive sanguis cilicii, ut per poenitentiam ad bibendum Domini sanguinem provochemur.

(Cap. VI.—Vers. 1.) *Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ, optimates, capita populorum, ingredientis pompaticæ domum Israel.* LXX: *Væ qui despiciunt Sion, et confidunt in monte Samariæ: vindemiarunt primitias gentium, et ingressi sunt sibi*^a. Ad Sion, ut supra diximus, et ad montem Samariæ, id est, ad duas tribus, quæ appellabantur Juda, et ad decem, quæ Israelis nomine vocabantur, prophetæ sermo confertur, maxime ad eos, qui in utroque populo optimates sunt^b et principes, et vacant deliciis in exemplum illius divitis purpurati, qui lætabatur **308** in convivio, et in tantam erigebatur superbiam, ut Lazarum ante ostium suum plenum ulceribus indignaretur aspicere, et ne hoc quidem ei tribueret, quod periturum esset ex mensa (*Luc.*

^a Verba domus Israel, quæ subsequenti Hieron. aptat versiculo, continuo hic subdit Cisterc. ms.

^b Copulam et suffecimus, tum vacant legimus pro

A XVI). Isti sunt capita populorum, qui confidunt in divitiis, et opulenti sunt in Sion, et habent fiduciam in monte Samariæ, et ingrediuntur pompaticæ domum Israel, ut tumorem animi corpus ostendat, et pomparum ferculis similes esse videantur. Juxta leges autem tropologiæ et Septuaginta interpretes, Sion refertur ad Ecclesiam, de qua scriptum legimus: *Qui exaltat me de porta mortis, ut annuntiem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion* (*Psal. IX, 15*). Mons vero Samariæ, propter superbiam et jactantiam custodiæ mandatorum Dei, intelligitur super hæreticis, qui despiciunt Ecclesiam; quia infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia, et stulta, ut perdat sapientiam sapientium, et intelligentiam prudentium reprobet (*I Cor. I*). Isti vindemiaverunt primitias gentium, ut sub nomine Christiano introducerent eos in torcularia sua, ubi non calcatur uva, sed perditur: ubi non mustum exprimitur, sed venenum. *Et ingressi sunt sibi.* Pulchre dixit, *sibi*: non enim ingressi sunt Deo, sed sibi ingressi sunt. Alioquin Deo magis egressi sunt, dum recedunt de Ecclesia. Quodque sequitur, *Domus Israel*, juxta Septuaginta, in principio capituli sequentis legendum est; juxta Hebræos, in fine hujus, quod exposuimus.

vacabant, ad mss. fidem. Persæpe vero id genus levia menda taciti castigamus.

LIBER TERTIUS.

309-310 Præpostero ordine atque confuso duodecim prophetarum opus et cœpimus, et Christo adjuvante, complebimus. Non enim a primo usque ad novissimum, juxta ordinem quo leguntur, sed ut potuimus, et ut rogati sumus, ita eos disseruimus. Naum, Michæam, Sophoniam, et Aggæum, primo *φιλοπονιάταις* Paulæ ejusque filiæ Eustochio *προσφώνησα*: secundo in Abacuc duos libros Chromatio Aquileiensi episcopo delegavi: tertio post longi temporis^a silentium, Abdiam et Jonam tibi (*Pammachio*) imperanti edisserui: præsentis anno, qui^b sexti consulatus Arcadii Augusti, et Anitii Probi fastis nomen imposuit, Exsuperio Tolosane Ecclesiæ pontifici Zachariam, et ejusdem urbis Minervio et Alexandro monachis Malachiam prophetam interpretatus sum. Statimque recurrans ad principium D volaminis, Osee et Joel, et Amos, tibi negare non potui. Et post gravissimam corporis ægrotationem, dictandi celeritate ostendi temeritatem meam: ut quod alii stylum sæpe vertendo non audent scribere, ego committerem casui, qui semper^c dictantes se-

quitur, et de ingenio atque doctrina, audaciæ periculum facit: quoniam, ut sæpe testatus sum, laborem propria scribendi manu ferre non valeo, in explanatione sanctarum Scripturarum, non verba composita, et oratoriis floribus adornata, sed eruditio et simplicitas quæritur veritatis.

(Vers. 2 seqq.) *Transite in Chalane, et videte: et inde ite in Emath magnam, et descendite in Geth Palæstinorum: ad optima quæque regna horum, si latior terminus eorum termino vestro est. Qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis. Qui dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti: qui canitis ad vocem psalterii. Sicut David putaverunt se habere vasa cantici, bibentes in phialis vinum, et optimo unguento delibuti sunt, et nihil patiebantur super contritione Joseph. LXX: Domus Israel, transite omnes, et videte^d in Chalane, et pertransite inde in Emath Rabba, et descendite in Geth alienigenarum optimas ex omnibus regnis*

^a Triennii scilicet, quo ab explicandis Scripturis abstinuit, ut ex præfatione Commentar. in Jonam compertum est.

^b Fallitur Martianæus, ipseque antea Victorius qui hunc consulatum anno illigant Christi 408, quem constat ex fastorum serie, ac priscis monumentis, ad 406 esse referendum.

^c Pal. mss. qui prædictam sequitur: puta, temeritatem.

^d Voces in Chalane in Cisterciens. ms. non sunt. Absunt quoque a Græco textu, si unum aut alterum exemplar excipias. Legendi tamen e Græcis Patribus Theodoritus atque Justinus.

his, si ampliores sunt termini eorum terminis vestris, qui venitis in diem malum, ^a qui appropinquatis et langitis sabbata mendacia. Qui dormitis in lectis eburneis, et affluitis deliciis in stratis vestris, et comeditis hædos de gregibus, et lactentes vitulos de medio armentorum, qui concrepatis ad vocem organorum: quasi stantia putaverunt, et non quasi fugientia; qui bibitis vinum defæcatum, et primis unguentis unguimini, et nihil patiebamini super contritione Joseph. Transite omnes in Chalfane, quæ nunc appellatur Ciesiphon, et transite omnes. Qui sunt isti omnes? utriusque illi de quibus supra dixerat: *Optimates, capita 311* populorum, et qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariæ. Vos igitur transite in Persidis civitatem, et diligenter attendite, et inde pergite in Emath magnam, quæ nunc ^b Antiochia nominatur. Magnam autem vocal, ad distinctionem minoris Emath, quæ appellatur Epiphania. Unde usque hodie pergentibus Mesopotamiam prima mansio vocatur *Emmas*, corrupto quidem vocabulo; sed pristini nominis vestigia retinens, cujus regio appellatur *Robatha*, in qua præsertim Nabuchodonosor, regis Judææ (*Al. Judæ*) Sederchiæ interfecti sunt filii, et oculi illius excæcati. *Et descendite*, inquit, *in Geth Palæstinorum* (*IV Reg. 25*). Vos qui habitatis in monte Sion, et in monte Samariæ, descendite ad Palæstinos, qui morantur in campestribus, et ad optima quæque regna horum, quæ diversis civitatibus subjacent, Gazæ et Ascaloni, Azoto, Accaron, et Geth, et videte si latior terminus eorum termino vestro sit, utrum vos, an illi, majores obtineatis provincias: vos, inquam, vos de populo Israel, qui separati estis in diem malum, in diem videlicet captivitatis, et appropinquatis solo iniquitatis, ad iniquum judicem pergentes regem Babyloniam. Qui cum hæc passuri sitis, nunc dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis mollioribus, ut somno libidinem copuletis. Qui comeditis non ad repellendam famem, et ad sustentandum corpus humanum; sed ad delicias atque luxuriam, ut quidquid in gregibus et in armentis tenerum atque pingue est, vestræ gule paratis: quibus non sufficit libido penis, et gusturis, et ^c æstuantis cibus aqualiculis, nisi et tiliarum et psalterii et tyre cantibus aures vestras maleoculis, ut quod David fecit in cultum Dei (*1 Par. xxi-xvi*), Levitarum ordines, et organorum reperiens varietates, vos ad voluptatem et luxuriam conferatis. Et bibitis in phialis vinum, non ad satiandam sitim, sed ad opprimendum animum. Et unguimini, non ad labores **312** cor-

^a Deerat qui relativum, quod et mss. præferunt, et Græcus textus.

^b Vereor, ne dictandi festinatione hic erret S. Doctor. Nam Antiochia quæ conditoribus suis Syriæ reges agnoscit, immane quantum Amoso recentior est. Ea vero Emath, quæ ob amplitudinem *Magna*, sive *Emath-Rabba* dicebatur, non Antiochiam, sed *Emesam* esse docet Theodoretus in Jeron. xxxix, celebrem nempe Syriæ urbem ad Oreatem Libano proximam. Convenit et corruptum nomen *Emas*, quod mox Hieronymus notat, adeoque et ipsum *Emath*; t enim et s ex Orientalium linguarum

A poris mitigandos, oleo purissimo, sed unguentis pretiosissimis. Cumque his affluatis, si quos videritis perire de populo, nulla misericordia super interfectione eorum fluctuamini, sed contemnitis quasi bruta animalia, et in suo bestias errore percutatis. Hunc eundem sensum etiam Ezechiel propheta sub pastorem ponit exemplo: *Qui comedunt lac de ovibus, et vestiuntur lanis, et quidquid primum est derorant, et vulnerata non sanant, contracta non solidant, percussa non requirunt* (*Ezech. xxxiv, 3, 4*). Cuncta quæ juxta historiam diximus veritatem, secundum Septuaginta interpretes, ad allegoriæ ambitum transferemus. Domus Israel, quæ a me recessio, quæ confidit in monte Samariæ, quæ vindemisti primitias nationum, transi, et vide, et perge ad muros phoricos, hoc enim interpretatur Emath Rabba: atque inde clementer descende in torcular eorum, qui cadunt ibentes: Geth enim et Philistini hoc resonant. Et omnino contemplare, præcipueque optima (*Al. omnia*) regna, vel optimas civitates de omnibus regnis: et considera si plures sint termini eorum quam vestri. Si enim volerimus mente tractare, et universarum gentium discutere philosophiam, *Ægyptiorum*, *Indorum*, atque *Persarum*, reperiemus angustiores earum terminos sanctarum terminis Scripturarum: *In omnem enim terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ* (*Al. terrarum*) *terribis eorum* (*Ps. xviii*). Isti quibus supra dixerat: *Domus Israel, transite omnes, et videte*, a quolibet vitis ad meliora transire jubentur, sequens sermo describit: *Qui veniunt in diem malum*, parantes sibi vitio suo diem malum: non quo dies ullus sit malus; sed quo unusquisque parat sibi malum, juxta illud quod in *Eccl. vii, 14*) legitur: *No dixeris, dies priores meliores erant mihi quam isti: quoniam non in sapientia interrogas super hoc* (*Eccl. vii, 14*) : stultum est enim referre ad tempora, cum in nostra sit potestate, vel bonum diem nobis facere, vel malum. Isti ^d sunt qui appropinquant **313** atque contingunt sabbata mendacia. Quomodo enim circumcisio carnis, et circumcisio cordis appellatur, et sunt in manifesto Judæi, et in occulto, quorum alterum abjicitur, et alterum comprobatur: ita sunt sabbata Domini sancta, et veritate subnixta, et alia non sancta atque mendacia, quæ occidentis litteræ sequantur olium. Quodque sequitur: *qui dormitis super lectos eburneos*, sic interpretari possumus: *Qui athleta est Domini, et exercetur ad lætam, et præparat se contra adversarias potestates, dormit in nodis huius imitans Ja-*

ingeno facile commutantur. Ad hæc et *Robatha*, quam tertio loco nominat, in ejus erat regione constituta, ut aliis Scripturæ locis docemur. *Atheram Emath*, sive *Minorem*, novit etiam Josephus Antiquit. lib. i, cap. 7, qui eandem esse atque Epiphaniæ, ut et Hieronymus, tradit. Confer *Quæst. Hebraic. in Genesim, cap. 10*.

^c Tres mss., *æstuantis cibus aqualiculis*.

^d Nostri mss.: *Isti appropinquant, atque contingunt sabbata facere mendacia: quomodo enim circumcisio carnis, etc.*

eob (*Gen. xxviii*); et ponit sibi lapidem ad caput, quem reprobaverunt ædificantes, et factus est in caput anguli (*Ps. cxvii, et Act. iv*). Qui vero deliciis vacant atque luxuriæ, et omnia causa ventris faciunt, dormiunt in lectis eburneis mortui animalis, et immundis hærent ossibus; et quia pulchra videntur vitia, et præsentî nitore delectant, requiescunt in eorum lectulis, et sopora gravissimo deprimuntur. Isti non comedant solidum cibum et athletædam, de quo roborantur vires lutantium, sed mollem, et teneram et sinistrarum partium: quales sunt hædi de gregibus et vituli saginati, et tenelli, immo adhuc lacte nutriti: hoc enim significat *μοσχάρια γαλαθινά*. Concrepant quoque manibus ad vocem organorum et sonitum, ut omnia opera eorum exspectent voluptatem: nihilque faciunt nisi quod ventri procurant et libidini. Nec statim nobis illud prudens lector opponat, et quomodo scriptum est: *Flumina concrepant manibus* (*Ps. xcvi, 8*). Et: *Omnes gentes, plaudite manibus* (*Ps. xlvi, 1*). Et: *Jubilate Deo adjutori nostro* (*Ps. lxxx, 1*). Ibi enim non ad organorum sonitum dicuntur concrepare; sed in laude Dei habere unum consensum. Post organorum vocem intulit: *quasi stantia putaverunt, et non quasi fugientia*. Res enim sæculi, et omnia corpora, secundum Epicurum, per momenta fluunt et abeunt, et nihil in suo consistit statu, sed vel crescunt omnia, vel decrescunt, et aquarum more torrentium labuntur in præceps. Unde et in sæculari literatura legimus (*Virgil. iii Georg.*):

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Et in alio loco (*Horat. ii Carm., od. 14*):

*Eheu fugaces, Posthume, Posthume,
Labantur anni.*

Nihil enim fugacius sæculo rebusque sæculi. Quam dum tenemus amittimus, **314** et per infantiam, pueritiam, juventutem, ac virilem et ingravescentem ac maturam ætatem, annosque ultimos senectutis, in quæ septem spatia Philo vitam describit humanam, metamur, et curramus, et noscimus ad mortis terminos pervenimus. Quodque sequitur: *Qui bibunt defæcatum vinum, proprie referri ad hæreticos potest, qui quasdam scripturas probant, quasdam reprobant, defæcata cupientes vina potare*: cum in sanctis Scripturis nihil turbidum atque coniosum sit, sed totum de superiori unda purissimum. Isti primis angenter angentis, qui non habentes artem unguentariam, absque ulla scientia Scripturaram, et traditionibus atque doctrina apostolorum, vindicant sibi sacerdotii dignitatem, et amotes Domini dicunt se esse: oleumque purissimum sensus sui fæco contaminant. Quæque hæc faciunt in interfectionem eorum quæ cooperant, nolle dolore creantur; sed gaudent in alienis mortibus, et miserorum sanguine delectantur. Sensus iste pulcherrimus in quo dicitur: *quasi stantia putaverunt, et non quasi fugientia*, in Hebraico non habetur; sed pro eo scriptum est: *dicit*

A David putaverunt se habere vasa cantici. Unde videtur mihi ab Interpretibus additum, qui in descriptione luxuriæ, contra vitia et voluptates hujusmodi sententiam protulerunt, ut non verterent quod scriptum erat, sed de suo, quod sibi videretur, adderent, immo mutarent.

(Vers. 7 seqq.) *Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantium, et auferetur factio lascivientium. Juravit Dominus Deus in anima sua, dicit Dominus Deus exercituum: Delector ego superbiam Jacob, et domos ejus odi, et tradam civitatem cum habitatoribus suis: quod si reliqui fuerint decem viri in domo una, et ipsi morientur; et tollet eum propinquus suus, et comburet eum, ut efferat ossa de domo; et dicet ei qui in penetralibus domus est: Numquid adhuc apud te est? et respondebit, finis est; et dicet ei: Tace, et non recorderis nominis Domini. LXX: Propterea nunc captivi erunt ab initio fortium, et auferetur hinnitus equorum ex Ephraim; quia juravit Dominus per semetipsam, dicit Dominus Deus virtutum: quia ego abominabor omnem contumeliam Jacob, et regiones ejus odi, et auferam civitatem cum omnibus habitatoribus suis.*

315 *Et erit, si remanserint decem viri in domo una, et mortui fuerint; et tollent domestici ejus, et comburentur ut auferant ossa eorum de domo; et dicent his qui præsent domui: Si adhuc est apud te? et dicet, nequaquam; et dicet, Tace, nec nomines nomen Domini. Propter superiores causas quas propheticus sermo describit (eorum qui dormiunt in lectis eburneis, et lascivium in stratis, et comedunt agnos de grege, et*

C *vitulos de medio armenti, et canunt ad vocem psalterii et bibunt in phials, et optimo unguento delibuti sunt, et insuper nihil patiuntur super contritione populi ejus, qui de Joseph stirpe generatus est), nunc Dominus comminatur, et dicit: Quia ista et ista fecerunt, nunc migrabunt in capite transmigrantium. Et est sensus: Nequaquam in futurum poena differtur, nec de longis post sæculis prophætatur: quod nunc ingruit, nunc venturum est, meus sermo prædicit, eos ituros esse in principio transmigrantium, principes videlicet et potentes, quibus supra dixerat: *Audite verbum hoc, vacce pingues, quæ estis in monte Samariæ* (*Supra, iv, 1*). Et rursus: *Vae qui opulenti estis in Ston, et confiditis in monte Samariæ: optimates, capita populorum, ingredientiæ pompaticæ domum Israel. Vos qui primi estis divitiis, primi captivitatis sustinebitis jugum, secundum illud quod in Ezechiele scriptum est: A sanctuario meo incipite* (*Ezech. ix, 6*). Non a sanctis, ut plerique æstimant; sed a subversione templi, quod sanctum fuit. Potentes enim potenter tormenta patientur (*Sapient. vi*), et cui plus creditor, plus exigetur ab eo (*Luc. xii*). Et auferetur, inquit, factio lascivientium, qui in capiendis voluptatibus unum habere consensum, et comestiones exercuere ac symbola: hi pariter auferentur, ut quorum nra fuit luxuria, una sit poena.*

Pro quo **LXX** interpretati sunt, *auferetur hinnitus equi de Ephraim*: quod in Hebraico non habetur, et

* Victor. equorum, quod et plurium numero in Græco sit, *ἵππων*.

ex superfluo disserteretur a nobis, cum tropologiam A texere cœperimus. *Juravit Dominus in semetipso*, sive ut in Hebræo legimus, *in anima sua*, juxta illud quod in Isaia scriptum est: *Neomenias et sabbata vestra, et dies festos odit anima mea (Isa. 1, 13)*: non quo Deus animam habeat, sed quo humanis loquatur affectibus.

316 Nec mirum si animam habere dicatur, cum etiam membra cætera, quæ viliora sunt anima, pedes, manus, et ventrem, et artus cæteros se habere testetur. Quod si opposuerint nobis hi, qui Christum negant humanam habuisse animam; sed in humano corpore Deum fuisse pro anima, audiant in Christo substantiam animæ demonstrari: quomodo et membra corporis ejus habuere substantiam. In Deo autem Patre ^a caput et pedes et cætera, quæ dicuntur, non sunt membra, sed per eorum vocabula efficientiarum diversitas indicatur: sic et animam non esse substantialem, sed affectum mentis internæ, et cogitationum locum, per quem Deus suam indicet voluntatem. *Juravit ergo Dominus, Deus exercituum*, id est, *Sabaoth* (pro quo, *virtutum Septuaginta transtulerunt*), se detestari superbiam Jacob, et domos ejus odisse. Hic Jacob secundum superius capitulum, ubi scriptum est: *Et nihil patiebantur super contritione Joseph*, aut decem tribus accipe, aut certe universam domum duodecim tribuum. Et traditurum civitatem cum habitatoribus suis; vel Samariam, vel certe Jerusalem, vel in communi utramque. Quod ad tempus Domini Salvatoris referre possumus; post cujus adventum et passionem detestatus est Deus omnem superbiam, vel injuriam Jacob, qua [Al. quia] illum fabri filium et Samaritanum, et habentem dæmonium conclamabant (*Matth. xiii; Joan. viii*): idcirco Jerusalem tradita est cum habitatoribus suis Romanis exercitibus. Et intantum contra eos Dei ira desævit, ut etiamsi remanserint decem viri in domo una, ipsi quoque moriantur, et propinquus, sive vicinus comburat cadavera mortuorum, ut efferat ossa de domo sua; quia præ morientium turbis, integra corpora efferri non valeant. Cumque jam lassus fuerit asportando, interroget eum qui in penetralibus domus est, utrum supersint quos sibi tradere debeat, et ille respondeat: *Finis est, jam non habeo quem tibi tradam ad sepeliendum; et antequam non habere se juret, ille, qui interrogaverat, et foris erat, et non esse cognoverat, imperat ei, et dicit: Tace, et non recorderis nominis Domini.* Hoc autem **317** idcirco commemorat, ut ostendat, nec malorum quidem pondere et necessitate compulsos velle nomen Domini confiteri, et in tantam apud Israel oblivionem, Dei venisse vocabulum, ut ne in simplici quidem juramento nomen ejus dignetur audire. Tenues historiæ lines duximus, nunc allegoriæ imprimamus manum. Principes hæreticorum, qui propter delicias suas meum populum devorabant, et nihil patiebantur super contritione Joseph, primi du-

^a Fortasse rectius Cisterciens. ms., *In Deo autem Patre, ut cætera quæ dicuntur, etc.*

centur ad pœnas, et auferetur hinnitus equi ex Ephraim: qui in Scripturis sanctis dupliciter accipitur, aut in superbiam potentiamque eorum, qui hinniunt, aut in libidinis magnitudinem. In superbiam malorumque consensum, ut ibi: *Hi in carribus, et hi in equis (Ps. xix, 8)*. Et: *Fallax equus ad salutem (Ps. xxxii, 17)*. Et regibus Israel præcipitur, ne sibi multiplicent equos (*Deut. xvii*). Et in libro Job, vox equi clangori tubæ comparatur (*Job. xxxix*). In Zacharia quoque legimus, quod Evangelii testimonio comprobatur, et refertur ad præsentiam Salvatoris. *Gaude nimis, filia Sion: prædica, filia Jerusalem. Ecce rex tuus venit tibi justus et Salvator: ipse mansuetus, et ascendens super asinam et pullum asine: et disperdet quadrigas ex Ephraim, et equos de Jerusalem (Zach. ix, 9)*. In libidinis vero magnitudinem, et effrenatum coitus desiderium, ut in Jeremia, qui luxuriosos adulterosque describens, intulit: *Unusquisque super uxorem proximi sui hinniebat (Jer. v, 8)*. Tales equos, Christi adventus, et Dei ira subvertat. Et jurat Dominus per semetipsum (quia majorem per quem juret non habet) se detestari omnes hæreticorum contumelias, et universas regiones eorum odisse (*Hebr. vi*). Quidquid enim loquuntur injuria est, et dignum Dei odio. Et ablaturum civitatem et conciliabula eorum cum his qui habitant, et populum videlicet, et magistros, etiam si reliqui fuerint decem viri (qui si fuissent in Sodomis et Gomorrhis (*Genes. xix*), nequaquam super eas descendisset incendium), omnes esse morituros ea morte, que ducit ad tartarum, de qua Ezechiel scribit: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur (Ezech. xviii)*. Istorum ossa sepeliunt propinqui et domestici eorum, de quibus dicitur: *Sine, 318 mortui sepeliant mortuos suos (Luc. ix, 60)*. Et ille qui foris est, et domum non ingreditur mortuorum; sed magis mortuos foras ejicit, imperat ei qui comburit mortuos, et dissolvit in cineres, et eorum ossa comminuit, ut taceat: et purissimum Dei nomen mortuo ore non maculet. Peccatori enim dicit Deus: *Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum (Ps. xlix)?* Unde et nos providere debemus, ne mortui sepeliamus mortuos; sed ut magis viventes, eos qui sunt mortui, ^b producamus ad vitam. Quod si non fecerimus, imperatur nobis et dicitur: *Tace, quia indigni Dei nomine judicamur.*

(Vers. 42 seqq.) *Quia ecce Dominus mandabit, et percutiet domum majorem ruinis, et domum minorem scissionibus: numquid currere queunt in patris equi, aut arari potest in bubalis? Quoniam convertitis in amaritudinem judicium, et fructum justitiæ in absinthium. Qui lætamini in nihili, qui dicitis: Numquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornu? Ecce enim suscitabo super vos, domus Israel, dicit Dominus Deus exercituum, gentem, et conteret vos ab introitu Emath, usque ad torrentem deserti. LXX: Propterea ecce Dominus mandabit, et percutiet domum*

^b Maluit Victor. *perducamus.*

magnam ruinis, et domum parvam scissionibus. Si A vos, o domus magna, et domus minor, quæ ferien-
persequentur in petris equi : si reicebunt ad feminas? dae estis ruinis et scissionibus, id est, o domus Is-
quoniam convertistis in furorem iudicium, et fructum rael et omnes duodecim tribus, gentem sævissimam
iustitiæ in amaritudinem. Qui lætamini super nullo Assyriorum et Chaldæorum, quæ vos conterat at-
verbo a bono, qui dicit : Nonne in fortitudine nostra que subvertat a principio usque ad finem, a capite
habuimus cornua? Quia ecce ego suscitabo super vos, usque ad caudam, a terminis terræ vestræ, qui so-
domus Israel, ait Dominus Deus b virtutum, gentem, et lem respiciunt, usque ad torrentem deserti, sive
conterent vos : non ut introeat in Emath, et usque Occidentis, ut LXX transtulerunt, id est, ab Emath,
ad torrentem Occidentis. Quia in tantam rabiem pro- usque ad Rhinocoruram, inter quam et Pelusium ri-
siliistis, ut etiam mortis tempore, et imminentibus vus 320 Nili, sive torrens de eremo veniens, mare
malis, nolueritis nomen Domini nominare : ideo ingreditur. Emath supra Epiphaniam diximus, quæ
mandabit Dominus, et percutiet domum majorem ab Antiocho cui cognomentum Ἐπιφανίης fuit, no-
ruinis, et domum minorem scissionibus. Si mandat, men sortita est. Qui autem putant quod hic domus
quomodo percutit? Si percussit, quomodo mandat? Israel decem tribus significet, explanare non poter-
Sed in eo quod mandat et jubet ministris, videtur unt, quomodo in comminatione dicatur adversus
ipse percutere. Quomodo in iubente Patre et faciente B decem tribus, quod conterendæ sint ab Epiplania
Filio, facit ipse qui iussit, impleto illo versiculo : usque ad terminos Ægypti : quibus terminis, non
Ipse dixit, et facta sunt : ipse mandavit et creata sunt utique decem tribus, sed omnes duodecim conclu-
(Ps. cxlviii, 5). Omnia enim 319 per ipsum facta duntur, in quibus fuit etiam Judas et Benjamin. Qui-
sunt, et sine ipso factum est nihil, c quod factum dam juxta anagogen, domum magnam et domum mi-
est (Joan 1). Et in Ægypto, ubi primogenita quæ ab norem, Judaicum populum significari putant, et de
exterminatore cæsa referuntur, se Dominus interfe- gentibus Ecclesiam congregatam. Illi enim magni
cisse testatur (Exod. xii). Sic et in præsentī loco propter patres vocantur, et legem, et prophetas :
mandat Dominus, et ipse percutit per ministros do- nos minores, quia absque Testamento fuimus et
mum majorem ruinis, id est, decem tribus, quæ mandatis Dei, de quibus et in Cantico legimus : So-
appellabantur Israel, et domum minorem scissioni- ror mea parvula est, et ubera non habet (Cant. viii, 8).
bus, duas tribus, quæ regebantur a stirpe domus Quæ domus magna et parva, in unam Dei familiam
David. Et nota singulorum proprietates. Israel, quia congregata, si non habuerit disciplinam, et Dei
majora peccaverat, feritur ruinis, et in æternam mandata non fecerit, percutietur ruinis et scissioni-
traditur captivitatem. Domus autem Juda, in qua bus. Quotiescumque ergo vel in persecutionibus,
erat templum, et quæ ex parte peccaverat, LXX C vel in hæresibus et schismatibus domus Dei, quæ
annorum captivitate retinetur, et non percutitur rui- est Ecclesia, corruiat atque laceratur, Dei percutien-
nis, sed scissionibus. Scissa enim domus sarciri pos- tis ostendit manum : quam si volumus effugere,
test : ruinæ non tam instaurationem, quam ædifi- comparationis audiamus et faciamus exemplum. In
cationem desiderant. Cujus utriusque domus ruinas, petris equi persequi non valent. Petra Christus est
scissiones, equis et bubalis comparat, quorum prio- (I Cor. x), qui donavit apostolis suis, ut ipsi quoque
res in petris currere nequeunt, posteriores tam in- petræ vocentur : Tu es Petrus, et super hanc petram
domiti sunt, ut jugum cervicibus non recipiant, et ædificabo Ecclesiam meam (Mat. xvi, 18). Qui in
cum silvestres boves sint, propter feritatem nolint istis petris fuerit, adversariæ potestates, quæ appel-
terram vomere scindere. Vos autem cum equi et lantur equi, de quibus supra diximus, persequi eum
bubali naturam suam mutare non possint, mutastis non poterunt, cursibus præpeditis, et per singulas
naturam Dei, ut dulcem amarum faceretis, et fructum petras corruentibus. Veniamus et ad aliam similitudi-
iustitiæ ejus in absinthium veteretis, quæ est herba nem, juxta consuetudinem nostram, editionem LXX
amarissima. Qui lætamini in nihili, vel idolis vitu- interpretum disserentes, ne si hæreamus omnino
lisque aureis, qui nihil sunt, dicente Esther ad D de editione Vulgata, frustra eam proposuisse videam-
Dominum : Ne tradas sceptrum tuum his, qui non sunt mur. Aut reticebunt, inquit, in d feminis, haud du-
(Esther xiv, 11), vel in nihili atque mendacio. Qui bium quin equos significet, de quibus supra dixerat.
propria fortitudine putatis assumpsisse vos cornua Si persequentur in petris equi. Isti equi, id est, contra-
et reges et potentiam, quibus ventilaretis inimicos. rariæ 321 fortitudines, qui insaniunt ad feminas,

^a Additum bono Cisterc. ms. reticet, neque est in Græco textu, exceptis Barberino atque Aldino codicibus.

^b Reponimus ex Cisterc. ms. virtutum : quæ propria est τῶν LXX interpretatio δυνάμεων : antea erat exercituum. Tum maluit Victor. ut non introeat, pro non ut, etc.

^c Recole quæ in cap. Ezechiel xxxvii, col. 432 et seq. annotamus. Mox habent mss. nostri, Et in Ægypto primogenita, absque intermedio ubi.

^d Supra ubi textum proposuit, ad feminas legit : et quamquam, inquit Victor. Græco legitur ἐν θη-
λειαῖς, in feminis : clarior tamen sensus, ad feminas : quem ipse quoque D. Hieron. sequitur, dum statim subdit : Isti equi, id est, contrariæ fortitudines, qui insaniunt ad feminas, etc. Non reticere autem ad feminas, significat se ad aspectum feminarum continere non posse, cujusmodi est illud Jeremiæ : Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat.

quando virilem viderint animum, et Dei fortitudine roboratum, non audent accedere. Quando vero effeminatam mentem, et unguentis et deliciis eneruatam, et in muliebrem versam molliem, statim insaniunt, et se tenere non possunt; et gestiunt ad libidinem. Sequitur: *Quia convertistis in furore iudicium*. Convertit in furorem iudicium, qui iratus iudicat, et dicente Domino: *Non accipies personam in iudicio* (*Deut. xvi, 19*). Et in alio loco: *Non misereberis pauperis in iudicio; quia Dei iudicium est* (*Exod. xxiii, 3*): ille irata ad iudicandum mente descendit, immo cum causam nesciat, nec iudicii novorit veritatem, ante præiudicat qualem debeat ferre sententiam: fructum quoque iustitiæ, qui dulcissimus est, vertit in amaritudinem. Quod de una virtute diximus, intelligamus et de reliquis, prudentia, fortitudine, temperantia, quarum qui iratus fuerit, fructus capere non poterit, et cum ceperit, amari erunt. Unde dicitur in Isaia: *Væ qui dicunt dulce amarum, et amarum dulce* (*Isai. v, 20*). Hoc autem illi dicunt, qui non causas in iudicando, sed personas considerant, et fructum Christi iustitiæ, qui est dulcissimus, vertunt in amaritudinem. Quicumque igitur aut consanguinitate, aut amicitia; et e contrario, vel hostili odio, vel inimicitia in iudicando ducitur, pervertit iudicium Christi, qui est iustitia; et fructum illius vertit in amaritudinem. Qui hoc faciunt, lætantur in nullo verbo bono, sive frustra, ut Symmachus transtulit, id est, ἀλόγως, et erecti in superbiam dicunt: *Nonne in fortitudine nostra habuimus cornua?* cum e regione iustus in Domino gloriatur, et dicat: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*. Et in alio [*Al. eodem*] loco: *Non enim in arcu meo sperabo, et gladius meus non salvabit me* (*Psal. xliii, 6, 7*). Unde et in Exodo juxta Hebraicum, et Aquilæ editionem, legimus: *Et Moyses nesciebat, quia cornuta erat species* [*Al. facies*] *vultus ejus* (*Exod. xxxiv, 29*), qui vere dicere poterat: *In te inimicos meos cornu ventillo*. Legimus et in alio loco: *Et exaltabit cornu populi sui*: Et: *Exaltabit cornu Christi sui* (*Ps. cxlviii, 14, et I Reg. ii, 10*), et cornu altaris, et **322** munda animalia atque cornuta, quæ sola offeruntur Deo, quorum interpretatio non hujus est temporis. Ob hæc tanta peccata et extremam superbiam, quæ iniquitatem loquitur contra Deum, et ponit in excelso os suum, gentem sævissimam Dominus Deus omnipotens se suscitaturum esse dicit, quæ conterat, et tribulet eos, immo prohibeat ingredi in Emath, et usque ad torrentem Occidentis. *Emath* interpretatur murus, aut murata.

* Haud equidem opinor Arabiæ, sed Araba, Græce τῆς Ἀραβίας, versum a Theodotione, quæ solemnitas est illi vocis usurpatio ad planitiem significandam. Diximus hæc de re sæpius ad librum Nominum: dicendumque erit non semel infra.

^b Falsa hic lectionem obtrudunt Erasmus et Marianus, nempe: *Quibus verbis ostenditur nequaquam in eis a murata civitate exclusis muniri posse peccata, etc.*, quod quid significet scire non possum. MART.—Duo Palatin. mss. muniri, pro mori, quemadmodum et veteres editiones Erasmi ac Victorii,

A Velabuntur itaque ab hac gente sævissima, cui supplicia delegata sunt, confugere ad civitatem munitam, quæ est cœlestis Jerusalem, ne introeant et salventur: in modum illius capituli quod in Genesi legimus, ubi posuit Deus Cherubim et flammeam rompheam (*Genes. ii*), quæ vertitur ad custodiendam viam ligni vitæ, ut qui ejectus fuerat de paradiso, nequaquam illuc ingrederetur indignus. Quodque sequitur: *Usque ad torrentem Occidentis*, de sexagesimo septimo Psalmo interpretabimur, in quo scriptum est: *Cantate Domino, psalmum dicite nomini ejus: iter facite ei qui ascendit super occasum: Dominus nomen illi* (*Psal. lxxvii, 5*). Nisi enim mala opera in nobis occiderint, Christus non ascendet super nos. Cumque illa occiderint, et Christum habuerimus aurigam: tunc nobis proficientibus et ad meliora pergentibus in eodem psalmo imperabitur: *Cantate Deo, psallite Domino qui ascendit super caelum cœli ad Orientem* (*Psal. lxxvii, 33, 34*). Unde et in mysteriis, primum renuntiamus ei qui in Occidente est, nobisque moritur cum peccatis, et sic versi ad Orientem, pactum inimus cum sole iustitiæ, et ei servituros nos esse promittimus. Pro torrente Occidentis, Symmachus interpretatus est, *vallem campestris*: Theodotus, *torrentem Arabiæ*: Aquila, *torrentem qui est in planitie*. Quibus verbis ostenditur nequaquam in eis a murata civitate exclusis, ^b mori posse peccata, nec pervenire illos ad torrentem campestris et planum sive deserti, qui torrens dicitur voluptatis, juxta illud quod legimus: *De torrente voluptatis tuæ potabis eos* (*Psal. xxxv, 9*).

^c (Cap. VII. — Vers. 1-3.) *Hæc ostendit mihi Dominus Deus: Et ecce e fctor locustæ in principio germinantium* **323** *serotini imbris, et ecce post serotinum tonsor (sive tonsura) regis. Et factum est cum consummasset comedere herbam terræ, et dixi: Domine Deus, propitius esto, obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est? Misertus est Dominus super hoc: non erit, dixit Dominus. LXX: Sic ostendit mihi Dominus: Et ecce fetus locustarum veniebat matutinus: et ecce bruchus unus Gog rex. Et erit si compleverit, ut devoret fenum terræ, et dixi: Domine Deus, propitius esto: quis suscitabit Jacob, quoniam modicus est. Pæniteat te, Domine, super hoc: et hoc non erit, dicit Dominus.* Non solum ea quæ multa post sæcula futura sunt prophetice sermo prædicit, sed et vicina, et quæ statim vaticinium consequantur. Solem enim homines multo plus de nobis, quam de posteris cogitare, dicente Ezechia: *Fiat pax in diebus meis* (*IV Reg. xx*). Ut qui viderint re-

quæ præterea addunt contra peccata.

^c Mendose retinuit Marian. victor, quod et Victorius pridem, et mss. omnes, resque demum ipsa clamat emendandum fctor.

^d Unus Cisterciens. ms. ferme ad Hebraic. ac Vulgatam editionem: *Et ecce serotinus post tonsorem (sive tonsuram) regis*. Impressam lectionem probat magis Hieronymi subnexa expositio.

^e Idem ms. in pro unus: et quidem pro αἵ, Græca Complutens. editio sic præfert.

bus expleta quæ ante nuntiata sunt, convertantur ad cultum Dei, in cuius prophetis divinationis est veritas. Ostendit igitur Dominus Sennacherib regem Assyriorum cum infinita exercitus multitudine, instar locustæ universa tondenti, esse venturum in principio imbris serotini, quando extrema Dei omnipotentis misericordia indigebat Israel: hujus autem locustæ fictor et creator est Dominus. Quæ locusta venit in principio imbris serotini, quando cuncta virent et parturit omnis ager, et diversarum arborum flores in sui generis poma rumpuntur. Et ut uno sermone indicem quod volo, cunctarum abundantiam rerum, flores arborum, atque herbæ segetum pollicentur. Has autem locustas, quæ primo verè volitabant, bruchus innumerabilis sequebatur, qui veniebat post imbrem serotinum, et appellabatur tonsor vel tonsura regis, eo quod universa vastaverit, et nihil penitus reliquerit herbæ virantis in terra. Hunc tonsorem, sive tonsuram, Isaias acutam novaculam vocat (*Isai. vii*), quæ pilos omnes et capillos Israelitici corporis raserit. Cumque, ait, dubitarem, quæ esset ista novacula, statim intulit, regem Assyriorum. Novacula igitur et tonsor **324** regis, exercitus Chædæorum est, qui in modum bruchi universa populatus est, et non solum fruges, sed ligna, fenum, stipulamque consumpsit. Factum est autem cum consummasset bruchus qui venerat post locustam comedere herbam terræ, et propheta intelligeret quod videbat, ad preces vertitur, et ait: *Domine Deus, propitius esto, obsecro.* Nolo in subversione populi mei in ea verba compleri: nolo me ad hoc electum de pastorum numero, ut ruinam decem tribuum nuntiem. Quis enim poterit suscitare Jacob, nisi tu solus? quo allidente, nullus est qui suscitet. Parvulus est Jacob, et crebra hostium incursione deletus. Cumque ille precaretur, et interioris hominis lacrymas funderet, misertus est Dominus super hoc, et respondit: Non perdam omne genus Israel, reliquæ salvæ erunt. Aut certe sic accipiendum: duo pariter futura conspexit. Primum locustam, deinde bruchum. Pro utroque Dominum deprecatus est, et in uno tantum exauditur, ut bruchus usque ad interfectionem cuncta non vastet. Locusta autem volitans quædam devoret, quædam integra derelinquat. Videntur mihi LXX interpretes, verbum Hebraicum GOZI (גוזי), quod interpretatur tonsor, sive tonsura, intellexisse a GOG, ZAI litteram VAU arbitantes, et bruchi innumerabile multitudinem Gog genti sævissimæ comparasse, quæ terram Judæam vastatura describitur. Quid autem voluerit Aquila dicere: *Ecce serotinus post Gazæ regem*, cum Gaza verbo Hebraico אַזַּא (אֲזַא) appelletur, non satis intelligo, nisi forte ipsum sermonem GOZI (גוזי)

posuit, et paulatim in *Gazam* errore corruptus est. Dicamus et spiritualiter: qui post opera justitiæ (de quibus in propheta dicitur: *Seminate vobis in justitia, et innovate vobis novalia: et ne seminetis super spinas* (*Osee x*, et *Jer. iv*)) gravia peccata commiserint, inducitur super eos fetus, vel generatio locustarum veniens matutina, quando transeuntibus noctis tenebris incipiunt sua peccata cognoscere, et quia non egerant pœnitentiam **325** adducitur bruchus, qui appellatur Gog rex: *Gog* autem in linguam nostram vertitur ^b *tectum*, superba quædam et arrogans fortitudo. Cumque terræ nostræ fenum stipulamque consumpserit, quicumque sancti in populo fuerint, veniam precabuntur, et dicent: *Domine Deus, propitius esto.* Quis enim alius suscitare poterit Jacob (*Isa. x*)? quis medicorum sanare *αἰμορροῦσάν*, nisi tu solus, ad cuius tactum Ambriciæ, statim sanitas redit (*Luc. viii*)? Parvulus est enim Jacob, sive modici numeri, quia nulla in eis vel pauca virtutum remansere vestigia. Pœniteat te, Domine, super hoc, quod te facturum tuo populo comminatus es. Pœnitentiam autem Dei in Scripturis sic debemus accipere, quomodo somnum et iram: non quod Deum pœniteat, aut mutet sententiam, qui loquitur per prophetam: *Ego Deus, et non mutor* (*Mal. iii*, 6). Et cui nos dicimus: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (*Ps. ci*, 28); sed quod, nobis ad meliora conversis, et ipsum pœniteat sententiæ suæ, ut nec justo reddat præmia quæ promisit, si declinaverit ad iniquitatem, nec peccatori pœnas, quas comminatus est, si conversus fuerit ad salutem. Dicitur ad eum qui acturus est pœnitentiam: *Ne dederis somnum oculis tuis, neque dormitionem palpebris tuis, ut libereris quasi damula de cassibus, et sicut avis ex laqueis* (*Prov. vi*, 4, 5). Qui si Domini primum mandata contempserit, et postea in angustiis constitutus evigilare cœperit, suscitatur Dominum dormientem sibi, et dicit: *Exsurge, quare obdormis, Domine* (*Ps. xliii*, 23)? E contrario, qui thesaurizaverit sibi iram in die iræ, Deum iratum sentiet (*Rom. ii*). Quod si egerit pœnitentiam, ira vertetur in misericordiam, et cum perturbationibus nostris atque virtutibus in utramque partem pœnarum atque clementiæ Dominus commutabitur.

(Vers. 4 seqq.) *Hæc ostendit mihi Dominus Deus, et ecce* ^c *vocavit iudicium ad ignem Dominus Deus: et devoravit abyssum multam et comedit simul partem. Et dixi: Domine Deus: quiesce, obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est? Misertus est Dominus super hoc: sed et istud non erit, dixit Dominus Deus. LXX: Sic ostendit mihi Dominus Deus, et ecce vocavit **326** iudicium in igne Dominus Deus, et devoravit abyssum*

legerint, ad Gog significandum illud retulisse poterunt.

^b Duo mss., vertitur δῶμα, id est, tectum.

^c Sic Palatia. mss. quibus fere cominit et Cisterc. Vulgata, *vocabat*. Antea erat, *vocabit*. Mox quoque pro *comedit*, unus Cisterc., juxta Vulgat., *comedit*.

^a Iterum idem ms. GOI pro GOG. quod quidem verius videatur, si quod ait Hieron. duntaxat in *γ* *vau* commutarentur *γ* *zai* perquam similem litteram. Verum legisse eos liquet *γ* *gog*. Quamobrem Victorius, si, inquit, LXX quod Hebraice est *גוזי* *Gozai*, interpretati sunt *גוזי* *Gog*, necesse est ut pro *γ* *zain* non *γ* *vau*, sed *ג* *gimel* acceperint. At vero cum *Goi*

multam, et comedit partem, et dixi: Domine Deus, desine, quis suscitabit Jacob, quoniam parvulus est? Pœniteat te, Domine, super hoc, et hoc non fiet, dicit Dominus Deus. Primum Dominus ostendit prophetæ fictorem locustarum in principio germinantium serotini imbris, et post imbrem serotinum, tonsorem regem, sive regis, et ut verbum exprimamus e verbo, tonsuram regis Sennacherib, qua cuncta decem tributum totonderit atque vastaverit. Nunc idem Dominus ostendit Nabuchodonosor, immo vocat et venire præcipit contra Judam et Jerusalem. Vocat autem, ut templum et Jerusalem igne succendat, et faciat in igne iudicium, de eo qui quondam fuit populus suus. Cumque venisset ignis ad iudicium, ut impleret Domini iussionem, devoravit abyssum multam, et comedit simul partem, cunctas urbes Judææ, et partem Domini quæ vocabatur templum ejus. Cumque hoc propheta vidisset, dixit ad Dominum, non ut supra, *propitius esto, obsecro: sed quiesce, vel desine; ut quem cœpisse jam viderat, cessare precibus impetraret: præsertim cum nullus sit alius qui jacentem et parvulum et humiliatum Jacob valeat suscitare, nisi Dominus qui potest captos in Chaldæamque translatos reducere in terram Judam.* Quia vero semel juxta Osee prophetam et Psalmistam dicentem: *Filii Ephraim intendentes et mittentes arcum, conversi sunt in die belli (Ps. LXXVII, 9),* decem tribus ad hæreticorum personam retulimus, quæ appellabantur Israel, et duas, quibus Judas præerat, ad Ecclesiam et Ecclesiæ peccatores, qui constituentur quidem rectam fidem, sed propter vitiorum sordes purgantibus se indigent flammis: idcirco nunc Dominus ad ignem iudicium vocare se monstrat: ut uniuscujusque opus quale sit ignis probeat (I Cor. III), et impleatur illud quod scriptum est: *Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma quam succendistis (Isai. I, 11).* Unde et ad Babylonem dicitur: *Habes carbonem ignis, sedebis super eos; hi erunt tibi in adiutorium (Isai. XLVII, 14, sec. LXX).* Et in psalmo, *Lingua dolosa et plena mendacii, igne carbonum dicitur esse purganda: 327 Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatoriis (Ps. CXIX, 3, 4).* De his altaris carbonibus desolator carbo duorum Testamentorum forcipe prenditur, et Isaiaë labia purgat immunda, ut possit verbum Domini prophetare (Isai. VI). Vocatus autem ignis ad iudicium, devorat primum abyssum, id est, omnia genera peccatorum, ligna, fenum, stipulam, et postea comedit simul partem, hoc est, ad sanctos illius pervenit, qui in peculium Domini et in ejus parte reputantur; tempus enim est ut incipiat iudicium a domo Domini. Et in Ezechiele præcipitur his qui pœnas illaturi sunt: A

A sanctis meis incipite (Ezech. IX). Et in Apostolo legimus: *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem salvus erit: sic tamen quasi per ignem (I Cor. III).* Cumque omnes fuerimus in peccato, et jacuerimus ad sententiæ veritatem, miserebitur Dominus nostri, et quia parvuli sumus, resurrectionis nos tempore suscitabit, sive suscitabit per virtutes qui in vitiis jacebamus, hoc Domino promittente, atque dicente: *Sed et istud non erit.* Pulchre autem dixit, *sed et:* quia jam supra dixerat: *hoc non erit.* Non enim in finem irascetur, neque in æternum comminabitur (Ps. CII). Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Quantum distat ortus ad occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras. Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se.

(Vers. 7 seqq.) *Hæc ostendit mihi: Et ecce Dominus stabat [Vulg. stans] super murum litum, et in manu ejus trulla cæmentarii. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Trullam cæmentarii. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israel. Non adjiciam ultra superinducere eum, et demolientur excelsa idoli, et sanctificationes Israel desolabuntur, et consurgam super domum Jeroboam in gladio. LXX: Sic ostendit mihi Dominus: Et ecce vir stabat super murum adamantinum, et in manu ejus adamantem. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Adamantem. Et 328 dixit Dominus ad me: Ecce ego injiciam adamantem in medio populi mei Israel. Nequaquam ultra addam ut transeam eum, et dissipabuntur aræ risus, et sacrificia Israel desolabuntur, et consurgam super domum Jeroboam in gladio.* Priusquam de adamante disseramus, quem Symmachus et LXX, pro eo quod in Hebraico ENACH (עֲנַח) scriptum est, transtulerunt, dicendum est breviter, quod hoc verbum ^a Aquila γάνωσις, Theodotio τρυβόμενον interpretati sunt: quorum alterum stannaturam, alterum tabescentem significat; ut illa sartago (quam legimus in Ezechiele (Cap. IV), in qua populi obsidione vallati, fritura significatur [Al. signetur]), etiam in decem tribubus, et in regno Jeroboam (qui nepos erat Jehu, sub quo propheta hæc cernitur) (IV Reg. I) per stannaturæ vocabulum demonstratur. Dominus itaque cernitur stans supra murum stannatum sive litum, et in manu ejus stannatio sive trulla cæmentarii, qua solent superinduci parietes, et non solum pulchritudinem accipere, sed et fortitudinem contra injuriam imbrium et creberimas tempestates. Legimus in Ezechiele (Cap. XII), Dominum comminantem, quod tempestate et gradine consurgente, nequaquam linat nec vestiat parietem Israel, sed dimittat eam pluviis dissipari.

^a More suo mutant hanc lectionem Græcam Erasmus et Marianus, fictam aliam ponentes, ἀλείψωσιν scilicet, quæ causa erroris fuit lexicographis, præsertim medico Constantino, qui hanc vocem ex Hieronymo sumptam Amos cap. VII interpretatur in hunc modum: ἀλείψωσις-ωσις, ἡ, stagnatura: sic Hieronymus in cap. IX Amos prophetæ. Porro γάνωσις, genuina vox Aquilæ et lectio Hieronymi, interpretatur a nobis splendor, et illustratio sive illustramentum, quod maxime convenit stanno, sive stannaturæ, de qua sermo est in hoc commentario. MART.

Unde et nunc dicit ille, de quo scriptum est: Structor maceris vocabitur, ipse angularis lapis, ædificator domus, quod deponat trullam in medio populi sui Israel, et cessare faciat atque torpere, ut nequaquam ultra superinducat eum, et suo vestiatur ac tueatur auxilio. Cumque Dominus protectionem suam, et, ut ita dicam, parietis vestimentum trulla cessante subtraxerit, tunc demolientur excelsa idolorum, quæ Hebraice appellantur ΒΑΜΟΤΗ (במות), et sanctificationes decem tribuum desolabuntur, ut destruantur Dan et Bethel, in quibus adorabantur vituli aurei. Diximus ut potuimus quid ab Hebræis nobis juxta historia sit traditum veritatem: transeamus ad anagogen, de Xenocrate, qui scribit super lapidum gemmarumque naturis pauca verba ponentes: « Adamas sui nominis lapis est, quem Latine **329** indomitum possumus appellare: eo quod nulli cedat materiæ, nec ferro quidem. Nam si ponatur super incudem, et gravi ictu feriat mallei, antea incus et malleus vulnus accipiunt, quam adamas conteratur. Cumque ignis omnia domet, et universa metalla consumat, reddit adamantem duriorum, ut ne parvulum quidem in eo angulum vis nimii ardoris obtundat. Vidi et in auro adamantem magnitudine millii: cumque vicinum consumantur aurum longo usu ac nimia vetustate, solus adamas non atteritur, et nulla lima imminui potest: sed econtrario limam terit, et quidquid attigerit, lineis sulcat. Hic lapis durissimus et indomabilis solo hircorum cruore dissolvitur, et missus in calidum sanguinem, perdit fortitudinem suam. Est autem parvus et indecorus, ferrugineum habens colorem, et splendorem crystalli. Quatuorque adamantis genera describuntur. Primus est Indicus: secundus Arabicus: tertius Macedonicus: quartus Cyprius, pro qualitate regionum plus vel minus duritiam possidentes. Dicitur quoque in electri similitudinem venena deprehendere, et malefici resistere artibus. » Talis est Dominus et Salvator: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo: humilians semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Phil. II). De quo Isaias scribit: Non est species illi [Al. illius], neque decor: vidimus eum et non erat pulchritudo: despectum et novissimum hominum, virum dolorum, et scientem ferre infirmitatem (Isai. LIII, 2). Hic stat supra murum adamantinum, id est, super sanctos et apostolos suos, quibus donavit, ut et ipsi adamantes vocarentur, et a nullo superati dicerent: Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an

gladius? Et iterum: Certus sum, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alii poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro (Rom. VIII, 35 seqq.). Petrus quoque qui erat fortissimus adamas, portæ inferorum non **330** prævaluerunt adversus eum (Mat. XVI). Hic vir et Dominus, qui stat super murum adamantinum, habet in manu sua adamantem, qui nisi Dei teneatur manu, et illius valletur auxilio, omnem perdit fortitudinem, dicente Domino in Evangelio: Nemo potest rapere de manu Patris mei (Joan. I, 29). Et intantum robustus est, ut dicatur ad eum: Si transieris per ignem, flamma non comburet te (Isai. XLIII, 2): quantoque magis tentationibus cæditur, tanto fortior fit, et pro nomine Salvatoris inter flagella lætatur. Cumque a nullo superari queat, solo mortiferæ libidinis calore dissolvitur. Hæc enim sanguinis hircorum et ipsius hirci dicitur esse natura, ut sit ad libidinem calidissimus, et quod ignis edomare nequeat, solus illius dissolvat cruor. Ponit ergo Dominus hujuscemodi adamantem in medio populi sui Israel, et ultra non transit eum, nec dimittit ut dissipentur aræ, quæ risu et subsannatione sunt dignæ, et omnia hæreticorum mysteria domumque Jeroboam, qui primus Dei populum separavit, perentiat gladio, atque subvertat.

(Vers. 10 seqq.) Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel: Non poterit terra sustinere universos sermones ejus. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Jeroboam: Israel autem captivus migrabit de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, gradere [Al. egredere]: fuge in terram Juda, et comede ibi panem, et ibi prophetabis, et in Bethel non adjicies ultra ut propheta: quia sanctificatio regis et domus regni est. LXX: Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Congregationes facit contra te Amos in medio domus Israel: non poterit terra sustinere omnes sermones ejus. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Jeroboam: Israel autem captivus ducetur de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, egredere [Al. gradere], recede in terram Juda, et ibi vive, et ibi prophetabis: in Bethel autem non adjicies ultra prophetare, quia sanctificatio regis est, et domus regni. Salomonis proverbium est, immo mandatum: Noli arguere malos, ne oderint te (Prov. IX, 8): Et econtrario de bonis præcepit: Argue sapientem, et diliget te. In alio quoque loco: Qui arguit, inquit, hominis vias, gratiam habebit magis quam is qui loquitur quæ delectent (Prov. XXVII, 23). Itaque **331**

^a Non illo quidem celeberrimo Platonis audite, cujus vitam et scripta recensuit Laertius; sed juniore alio Aphrodisiensi, qui medicam callebat artem, et claruit Tiberii ætate, passimque a Plinio et Galeno, Tralliano et Aetio laudatur. Quin etiam librum, ex quo isthæc Hieronymus describit, eundem

colligas esse, quem citat Galenus lib. X *Simplicium Medicamentorum*, ubi de vesperilionum agit sanguine: videlicet περί της από των ζώων ωφέλειας, De percipienda ab animalibus utilitate. Eniunvero ita persnadent, quæ hic de hirci sanguine emolliendo adamanti disputantur.

et Amos emendationis affectu loquebatur ad populum, et ex sermonibus Dei terribilia minabatur, ut agentes pœnitentiam, reverterentur ad Deum et idola desererent. Tunc sacerdos Bethel, in qua erat vitulus aureus, quem constituerat Jeroboam filius Nabath (III Reg. xii), et alii qui illi in imperio successerant, mittit ad Jeroboam nepotem Jehu, qui ei nuntiet, dicens : *Rebellavit contra te Amos, sive congregationes facit atque conventus in medio regni tui, et tanta loquitur, ut terra regni tui verba ejus sustinere non possit. Audet autem mittere ad regem Israel quasi pontifex : metuens ne si populus convertatur ad cultum Dei, ille sacerdotii perdat gloriam. Cumque duo audierit, demolientur excelsa idolis, sive aræ risus, et sanctificationes, vel cœremoniæ Israel desolabuntur, et consurgam super domum Jeroboam in gladio, eo quod idola penitus destruantur, quibus præerat Amasias sacerdos, et contra Jeroboam Deus consurgat in gladio, nisi egerit pœnitentiam : ille de sua non mandat injuria, ut de regis tantum contumelia dolere videatur. Hæc enim, inquit, dicit Amos. Erras, calumniator. In omnibus enim sermonibus suis non quasi ex se propheta loquitur, sed semper præponit in titulo : Hæc dicit Dominus. Igitur quæ locutus est Dominus, Amos prophetam dixisse commemorat, ut magis regem provocet ad vindictam. Quæ sunt quæ dicit Amos ? In gladio morietur Jeroboam. Et in hoc mentiris : non enim dixit, morietur ; si enim hoc dixisset, videbatur non suscipere pœnitentiam ; sed, consurget Dominus super domum Jeroboam in gladio : comminans pœnam, non inferens. Nec dixit : In gladio morietur Jeroboam : sed, consurgam in gladio super domum Jeroboam. Jeroboam quippe gladio non est mortuus, sed domus ejus, id est, filius Zacharias, Deo percutiente, deletus est. Et Israel, inquit, captivus migrabit de terra sua ; adde et cætera, si non egerit pœnitentiam. Porro Jeroboam vanissima Amasias mandata contemnens, nihil ad ea quæ ille mandaverat voluit respondere : unde ipse sibi assumit auctoritatem sacerdotalis fastigii, et loquitur ad Amos : Qui vides, gradere : fuge in terram Juda. Pro, hæc, ut crebro diximus, 332 prius appellabantur videntes, quia quæ ventura dicebant, cordis oculis intuebantur. Quærat prudens lector, quare videntem vocet et nomine prophetali, quem de terra Israel exire compellit ? Cui respondendum est : aut cum irrisione eum dicere *κατὰ ἀντιπάρασιν*, quod omnia mentiatur : aut quia videbat multos esse in populo, qui cum libenter audirent : propter quod et regi retulit, *congregationes facit contra te Amos : aperte injuriam non audet facere, ne audientes lædere videatur. Vade, inquit, in terram Juda, in qua natus es, ubi libenter audiuntur insani : et comede ibi panem tuum, vel ibi vive, aut certe exerce artem tuam per quam tibi reperias cibos, et ibi vaticinare, qui habes multos quos consuevistis seducere : in**

Bethel autem, in qua ego sum sacerdos, ultra non adjicies prophetare, quia sanctificatio regis est, et domus regni. Et hoc quasi falsus sacerdos loquitur, adulans regali fastigio, ut non dicat : sanctificatio Dei nostri est, et domus idoli ; sed sanctificatio regis, et domus regni : hanc habentibus cunctis qui falsos deos colunt consuetudinem, ut superbiam suam regibus impotent, et quod ipsi faciunt, rex fecisse videatur. Omnia quæ de Amasia, et Jeroboam, et Israel, et Amos interpretati sumus, *τροπολογικῶς* ad hæreticos referenda sunt : quorum sacerdos Amasias solet interdum mittere ad Jeroboam regem hæreticum, atque hæreticorum patronum, et sanctos viros ac præcones fidei accusare apud eum, et jubere doctoribus, ne prædicent in Israel, ne contra regis faciant voluntatem ; quia Bethel, hoc est, *domus Dei*, et falsa Ecclesia sanctificatio regis sit, et domus regni. Solent enim dicere : Imperator nobis communicat, et si quis eis resisterit, statim calumniatur : ergo tu contra Imperatorem facis ? Augusti mandata contemnis ? Et tamén consideremus, quod multi reges Christiani qui persecuti sunt Ecclesiam Dei, et Arianam impietatem in toto orbe fundare conati sunt, vincant in scelere Jeroboam regem Israel. Ille enim falsi sacerdotis mandata despexit, nec ad suggestionem ejus quidquam voluit respondere. Isti autem cum multis Amasiis sacerdotibus suis, fame et penuria, carceribus et exsiliis Amos prophetam et sacerdotes Domini necaverunt.

(Vers. 14 seqq.) *Et respondit Amos, et dixit ad Amasiam : Non sum propheta ego, et non sum filius prophetæ, sed a opilio ego sum vellicans sycomoros, et tulit me Dominus cum sequerer gregem, et dixit ad me [Vulg. addit Dominus] : Vade, propheta ad populum meum Israel, et nunc audi verbum Domini : tu dicis, Non prophetabis super Israel, et non auillabis super domum idoli. Propterea hæc dixit [Vulg. dixit] Dominus : Uxor tua in civitate fornicabitur, et filii tui, et filiae tuæ in gladio cadent, et humus tua funiculo metietur, et tu in terra polluta morieris, et Israel captivus migrabit de terra sua. LXX : Et respondit Amos, et dixit ad Amasiam : Non eram propheta ego, neque filius prophetæ, sed pastor vellicans sycamina [Al. mora], et tulit me Dominus ex ovibus, et dixit Dominus ad me : Vade, et prophetiza super populum meum Israel, et nunc audi sermonem Domini : tu dicis, Noli prophetare super Israel, et ne congreges audientes contra domum Jacob. Propterea hæc dicit Dominus : Uxor tua in civitate fornicabitur, et filii tui et filiae tuæ in gladio cadent, et terra tua funiculo dividetur, et tu in terra immunda morieris ; Israel autem captivus duceatur de terra sua. Hoc quod beatos apostolos fecisse Scriptura commemorat, quando denunciaverunt eis Scribæ et Pharisei ne docerent in nomine Jesu ; et illi responderunt dicentes : Obedire Deo magis oportet, quam [Al. an] hominibus (Act. iv, 16), etiam Amos prophetam fecisse cognoscimus, qui jubente idolorum*

* Victor., ad Vulgat. edit. armentarius, pro opilio posuit, quod et Hieron. in subnexa probat expositione.

ponitice, se prophetaret, in Bethel, non solum prophetat, et ostendit se magis Deum timere miti-
tatem, quam illum prohibentem; sed audaciter et
libere ipsi denuntiat supplicia qui vetare conatus
est, et Dei impedire sermonem. Non solum, inquit,
non sum propheta, sive non eram (quorum alterum
humilitatis, alterum veritatis est) nec filius pro-
phetae, nec de prophetali stirpe descendens; sed
cum essem armentarius et ruborum mora distrin-
gerem, tulit me Dominus sequentem greges. Pro
armentario, qui Hebraice dicitur בֹּקֶר (בֶּרֶק),
Aquila et Symmachus et Theodotio, et quinta editio
βουκόλον transtulerunt, qui armenta pascit, non
oves. Soli Septuaginta αἰπόλου dixerunt: qui proprie
pastor caprarum 334 appellatur ἀπὸ τοῦ αἰπόλιου,
quod interpretatur quidem grex, qui in altioribus
conversatur: ut ostendat greges caprarum semper
rupes et asperas cautes et altiora conscendere. Sed
quoniam infert: *Et tulit me Dominus ex τῶν προβά-
των*, id est, *de pectoribus*, videtur oves magis signifi-
care, quam capras: licet in principio Levitici legi-
mus, et oves et capras, pecorum nomine demon-
strari. Ita enim Dominus loquitur, *Si abstulerit ἀπὸ
τῶν προβάτων*, id est, *de pectoribus Damino agnum,
vel hœdum, et ovem, sive capram (Levit. 1, 40)*. Porro
hoc quod ait, *vellicans sycamina*, quod Aquila inter-
pretatus est, *scrutans sycomoros*, et Symmachus,
habens sycomoros, quidam ita edisserunt, ut sycami-
na velint appellari genus arborum, quæ Palæsti-
næ nascuntur in campestribus, et agrestes afferunt
ficus, quæ si non vellicentur, amarissimas cariculas
faciunt, et a culcibus corrumpuntur. Nobis autem
(quia solitudo in qua morabatur Amos, nullam hu-
juscemodi gignit arborem) magis videtur *rubos* di-
cere, qui afferunt mora, ac pastorum famem et
penuriam consolantur. Ut quomque valuerit lector
accipere, hoc dicendum est, ^a quod humilem pasto-
rem et rusticum assumpserit Dominus, et miserit
ad populum suum Israel, et præceperit ei, ut egre-
diens de terra sua, Samariam pergeret: et ibi quæ
ventura sunt prophetaret. Quia igitur Domino, in-
quit, jubente ut loquar, tu Amasia dicis mihi: *Noli
prophetare super Israel, et non stillabis super domum
idoli*: audi quæ contra te Dominus comminetur. Pro
domo idoli, in Hebraico scriptum est בֵּית יִצְחָק
(בֵּית יִצְחָק), id est, *domus risus* (Isaac enim risus
interpretatur), quod LXX transtulerunt, *domum Ja-
cob*, nomen pro altero nomine, et non rem intelli-
gentes. Rursum ubi nos posuimus, *Et non stillabis*:
Symmachus interpretatus est, *non increpabis*. Stillare
autem prophetas, idioma Scripturarum est: quod non
totam Dei simul inferant iram, sed parvas stillas com-

minatione denuntiant. Quia ergo dixisti mihi, *non pro-
phetabis*, uxor tua in civitate fornicabitur, quod melius
interpretatus est Symmachus, πορνευθήσεται: non
quod ipsa fornicetur, sed quod passivo genere, ab aliis
constuprata 335 sustineat fornicationem. Grandis
autem dolor, incredibilisque ignominia, quando ma-
ritus in media civitate, præsentibus cunctis, uxoris
injuriam prohibere non potest. Filii quoque, in-
quit, tui, et filia tuae gladio cadent. Non est tantus
dolor in filia constuprata, quantus in uxore polluta,
nec tantus dolor in uxore occisa, quantus in filia
trucidata. Maritus enim libentius ^b audit uxorem
interfici, quam pollui. Nec hoc sufficit ad injuriam,
nisi et terra ipsius funiculo ab hostibus dividatur,
et novas cultores recipiat. Ipse quoque Amasias,
B qui nunc gloriatur in sacerdotii potestate, nequa-
quam morietur in terra sua; sed ductus in captivi-
tatem morietur in terra quæ polluta est idolis, et
non ante morietur, nisi populum quem deceperat,
servientem videat atque captivum. Secundum tropo-
logiam, Amasias sacerdos interpretatur robustus et
rigidus [Al. frigidus], eo quod rebellis et ferox ec-
clesiasticum virum et vere prophetam vetet Dei
c verba proferre et doctrinam, et errantem popu-
lum corrigere prohibeat. Hujus uxor falsa Ecclesia,
patebit fornicationi omnium; et filii ejus ac filia
quas male in errore generavit, Domini mucrone
ferientur: humus quoque illius et universa possessio
erit pars dæmonum, et ipse morietur in terra pol-
luta, quæ non habeat habitatorem Deum, sed multis
pravae religionis contaminetur erroribus, et omnis
populus qui falsum sibi nomen assumpsit Israel,
captivus migrabit de terra sua, ut non serviat
Deo, sed hæreticorum ac dæmonum jugo colla sub-
mittat.

(Cap. VIII. — Vers. 1 seqq.) *Hæc ostendit mihi
Dominus Deus: Et ecce uncinus pomorum, et dixit:
Quid tu vides, Amos? Et dixi: Uncinum pomorum.
Et dixit Dominus ad me: Venit finis super populum
meum Israel, non adjiciam ultra ut pertranseam eum,
et stridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus
Deus. Multi morientur, in omni loco projicietur silen-
tium. LXX: Sic ostendit mihi Dominus Deus; Et ecce
vas aucupis. Et dixit: Quid tu vides, Amos? Et dixi,
Vas aucupis. Et dixit Dominus ad me: Venit [Al. Ve-
niet] finis super populum meum Israel: non addam
ultra 336 ut pertranseam eum; et ululabunt laquea-
ria templi in die illa, dicit Dominus Deus. Multi ca-
dentes erunt: in omni loco injiciam silentium. Quod
Jeremias sub virga cernit vigiliarum, sive nucis
(Jerem. 1) eo quod vigilaverit super peccata populi
sui, ne quasi clausis et conniventibus oculis eorum*

^a *Æpulus* fuit Amos propheta juxta LXX, conse-
quenter et infirmus inter pastores: nam Donatus in
V. ta Virgillii ait αἰπόλους infirmos esse inter pastores.
Est autem αἰπόλος pastor proprie caprarum, id est,
caprarius, sive ποιμήν τῶν αἰγῶν, et αἰγονόμος, hoc
est caprarum ductor. Vidi ego sæpius in Vasconia
hujuscemodi pastores ruborum mora distringentes,
quia maxima est in regionibus nostris copia rubo-

rum mora nigra afferentium, quæ famem et pena-
riam pauperum consolantur; qui si multa comede-
rint, statim in morbum dysentericum incurrunt.

MART.

^b Nostri omnes mss. *habet*, pro *audit*: et paulo
inferius *moriatur*, constanter, pro *morietur*. Denique
unus Palatinus, *servientem idolis videat*, etc.

^c Duo Palatin. *vetet Dei proferre doctrinam*, etc.

delicta non viderit : hoc nunc Amos adversus Judam et Israel pariter intuetur sub specie uncini, qui Hebraice appellatur *כַּלְבִּי* (כלב) et a LXX in *vas aucupis* vertitur : cum *auceps* proprie *moces* (*מוֹכֵס*) nuncupetur, sicut supra in hoc eodem propheta legimus : *Si cadet avis super terram sine aucupe*. Et est sensus : Sicut uncino rami arborum detrahuntur ad poma carpenda : ita ego proximum captivitatis tempus attraxi. Et ut sciamus hoc esse, quod dicimus, ipse interpretatur Deus, quid significet visio, quam propheta ostenderit. *Venit finis super populum meum Israel*. Quodque sequitur : *Non adjiciam ultra ut pertranseam eum*, hoc significat, quod iniquitates populi sui ultra non transeat, nec negligat, neque impunita scelera transire permittat. Et ne solum de decem tribubus dicere videretur, *B* intulit : *Stridebunt cardines templi, sive laquearia in die illa, dicit Dominus*. Hoc autem *ὑπερβολικῶς* accipiendum est, quod tam grave malorum pondus incumbat : ut ipsi quoque portarum cardines et excelsa laquearia ululent, et incredibilem sentiant vastitatem : quando multi morientur, et captis habitatoribus vel occisis, in omni loco projiciatur silentium. Sin autem voluerimus legere pro uncino pomorum *vas aucupis*, hoc dicendum est, quod quomodo *aucupes visco* vel retibus aves volantes per aerem, et sublimius discurrentes ad terram detrahit, sic Deus per Sennacherib sive Nabuchodonosor, quos nunc *aucupes* intelligimus, populum suum prius liberum, et Legis observatione sublimem comprehenderit, vinxerit, transtulerit, enecarit. *C* Non enim injuste tenduntur retia avibus. Et hoc non solum ad Babyloniam captivitatis tempus referendum est, sed et in adventum Domini Salvatoris, quando dixerunt : *Aufer de terra talem : crucifige eum, crucifige eum* (Joan. xix. 15), et perdidit alas columbae. Et venit **337** finis super eos, et extrema captivitas, utraque non pepercit eis Dominus. Et ululaverunt cardines templi, vel laquearia templi, super occisum populum corruentia. Et in omni loco projectum est silentium, habentibus Judaeis Moysen et Prophetas, et non habentibus Verbum Dei : legentibus litteram, et perdentibus spiritum, quando facta est mensa eorum in laqueum, et in retributionem, et ruinam, et excæcati sunt oculi eorum, ut non viderent, et obturatæ sunt aures eorum, ut non audirent : et incurvatum est dorsum eorum, ne cælum suspicerent ; sed cum Evangelica illa muliere, quæ habebat spiritum infirmitatis (*Marc. vii*), semper terræ incumbere. Et effusa est super eos ira Dei, et furor iræ ejus comprehendit illos, ita ut fieret habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non esset habitator : quando completum est : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et emittam famem super terram : non famem panis, ne-*

A que sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini (*Infra, v. 11*) : de quo in posterioribus, si pervenerimus ad calcem, plenius disserendum est. Nos ergo cernentes, quia Deus naturalibus ramis non pepercit, timeamus eadem perpeti, et aucupis laqueos declinemus, dicamusque ad Dominum : *Ne taceas, neque compescaris, Deus, et ne sileas a me, et assimilabor descendantibus in lacum* (*Psal. xxvii, 1*). In toto orbe terrarum projectum est silentium Judæorum : ubicumque fuerint, mussitant potiusquam loquuntur, et cum blasphemia eorum contra Dominum Salvatorem ad cælum usque perveniat, omnis interpretatio Scripturarum muta est et silens, et aures non penetrat audientium.

(Vers. 4, seqq.) *Audite hoc qui conteritis pauperem, et deficere facitis a egenum terræ, dicentes : quando transibit mensis, et venundabimus merces, et sabbatum, et aperiamus frumentum, ut imminuamus mensuram, et auceamus siclum : et supponamus stateras dolosas, ut possideamus in argento egenos, et pauperes pro calciamentis, et quisquilias frumenti vendamus*. LXX : *Audite hæc qui conteritis mane pauperem, et opprimitis egenos de terra, qui dicitis : Quando pertransibit mensis, et negotiabitur : et sabbata, et aperiemus **338** horreum, et faciamus minorem mensuram et majus pondus : et faciamus stateram iniquam, ut possideamus in pecunia pauperes, et egenum pro calciamentis, et de omni venditione negotiemur*. Ne frustra videatur uncinus pomorum, et vas aucupis esse monstratum, et per hæc vicina imminere captivitas, causæ offensæ Dei breviter describuntur. *O* tu, Juda, o tu, Israel, audite quæ scelera feceritis, de nocte surgentes, pro oratione et hymnis in Deum : studium habetis opprimendi, sive conterendi pauperes, ut fame et egestate confecti auferantur de terra. Qui expectatis kalendas, ut negotiemini, et usuras auceatis de usuris, et sabbata, ut aperiat horrea, detisque frumenta amplius recepturi, et Dei solemnitates turpis lucri gratia in vestra compendia vertitis : qui minorem in vendendis mercibus mensuram facitis, et majora pondera in accipiendis, stateramque iniquam, *b* ut possideatis pecunia pauperes, et tam viles habeatis homines, ut impleatis illud, quod supra de vobis dixeram : *Pro eo quod vendidistis argento justum, et pauperem pro calciamentis* (*Supra, ii, 6*) : in tantam lucri rabiem prosilistis, ut non frumenta, quorum esu hominum corpora sustentantur, sed quisquilias et purgamenta frumenti vendatis pauperibus, pulverem et paleas tritico commiscentes. Quod quidem et perversos doctores ac principes, qui absque Dei timore dominantur cleris, de quibus Jeremias loquitur : *Cleri eorum non proderunt eis* (*Jer. xii, 13, just. LXX*), nonnumquam facere cernimus, qui putant *questum* esse pietatem, et sedentes in templo nummularii

^a Juxta Hebraic. et Vulgatam Victorius *egenos*.

^b Fædo errore deerant isthæcin Martiæ editione verba : *ut possideatis pecunia pauperes, et tam viles*

habeatis homines, quæ utpote ad orationis integritatem necessaria, ex mss. nostris omnibus, editisque aliis libris suffecimus.

proponunt columbas, non in caveis, sed in cathedris quasi magistri, Spiritus sancti dona vendentes : qui faciunt mensuram minorem atque majorem, ut pauperibus, vel parum, vel nihil : divitibus autem et his, de quibus sectantur lucra, in modum concionatorum loquantur sermone longissimo : et propter pecuniam conterant capita pauperum atque conculceant, et non frumentum Domini, quod confirmat cor hominis, sed quisquillas et vilissimum pulverem avidis faucibus ingerant : etiam hæc quæ nullius sunt pretii venditantes, cum Dominus apostolis præceperit :
339 *Gratis accepistis, gratis date* (Matt. x, 8).

(Vers. 7, 8.) *Juravit Dominus in superbiam Jacob, si oblitus fuero usque in (Vulg. ad) finem omnia opera eorum. Numquid super isto non commovebitur terra : et lugebit omnis habitator ejus : et ascendet quasi fluvius universus, et ejicietur, et defluet quasi rivus Ægypti.* LXX : *Juravit Dominus contra superbiam Jacob, si obliviscetur in finem omnia opera vestra. Et super his non conturbabitur terra, et lugebit omnis habitator ejus, et ascendet quasi flumen consummatio ipsius : et descendet quasi fluvius Ægypti.* Jurantem Deum sæpius Scriptura describit. Primum in Genesi : vocavit Angelus Domini Abraham secundo de cælo, dicens : *Per memetipsum juravi, dicit Dominus : quia fecisti verbum hoc, et non pepercisti filio tuo charissimo, benedicens benedicam tibi, et multiplicans multiplicabo te quasi stellas cæli, et sicut arenam quæ est in littore maris* (Genes. xxi, 16, 17). Et in centesimo nono psalmo : *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum : tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (Psal. cix, 5). Quod, quicumque est ille qui ad Hebræos scripsit epistolam, disserens ait : *Quoniam neminem habuit per quem juraret majorem, juravit per semetipsum* (Supra, iv, 2). Et in hoc eodem propheta supra legimus : *Juravit Dominus in sancto suo, sive per sanctos suos : quia ecce dies venient super vos, et tollent vos in armis, sive in contis, et reliqua.* Qui ergo prius in sancto suo, sive per sanctos suos juraverat, nunc jurat contra superbiam Jacob : ut si non credunt comminanti, credant juranti in humanam similitudinem : qui juramentum tunc assument, quando simplicibus eorum verbis non creditur. Nec mirum est si Deus jurare dicatur, cum dormientibus dormiat, et vigilantibus vigilet : hisque qui sibi thesaurizaverunt iram in die iræ, dicatur irasci (Rom. ii). Jurat autem, quod non obliviscatur usque in finem operum eorum ; superbis enim Deus resistit, humilibus autem dat gratiam (Jacob. iv) ; sed omnia memoriter teneat quæcumque peccaverint, et usque ad finem et judicii tempus adducat. Unde pœnitentes [Al. patientes] rogant : *Ne memineras iniquitatum nostrarum antiquarum* (Psal. lxxviii, 8) : præsertim cum adversus superbos ipsa terra moveatur, sive turbetur et lugeat, non colonus et advena, sed habitator ejus : et ascendat sicut fluvius consummatio, et descendat sicut **340** flumen Ægypti : ut qui egerit pœnitentiam, ascendat cum fluvio scandente : qui autem perseveraverit in delictis, descendat sicut

fluvius Ægypti, et ingressus mare absorbeatur. Ac per hoc ostendit superbiam Jacob, contra quam jurat Dominus, æternis suppliciis devorandam.

(Vers. 9, 10.) *Et erit in die illa, dicit Dominus [Vulg. addit Deus] : Occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis : et convertam festivitates vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planctum : et inducam super omne dorsum vestrum saccum, et super omne caput calvitium : et ponam eam quasi luctum unigeniti : et novissima ejus quasi diem amarum.* LXX : *Et erit in die illa, dicit Dominus Deus : occidet sol meridie, et contenebrescet super terram in die lux : et convertam solemnitates vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planctum : et inducam super omnem lumbum saccum, et super omne caput calvitium : et ponam eam quasi luctum dilecti : et qui cum eo sunt, quasi diem doloris.*

Dies illa [Al. diem illam], diem captivitatis significat, quando uterque populus ducetur in Assyrios atque Chaldæos, quibus præ tristitiæ magnitudine occidet sol meridie : et clara omnibus luce, tenebræ cuncta complebunt : quando festivitates eorum et omnia cantica in luctum planctumque conversa sunt. Et super omne dorsum, sive lumbos, accincti sunt cilicio, et juxta consuetudinem veterum lugentium, super capita habuere calvitium : quod et Job in mortibus filiorum fecisse legimus (Job i). Et tanta erit magnitudo luctus atque tristitiæ, ut unici filii morientis matrique charissimi vincat dolorem : et omnia planctu et amaritudine compleantur. Possumus hunc locum et in Domini intelligere passione, quando sol hora sexta retraxit radios suos, et pendentem in cruce Dominum suum spectare non ausus est (Luc. xxiii) : quando tenebris cuncta complementibus, festivitates eorum et cantica, Vespasiano Titoque superantibus, in planctum luctumque mutata sunt : quando lacrymarum et pœnitudinis et ciliciorum repleta sunt omnia, et capita habuere calvitium, quæ prius Nazaræorum decorata cæsarie, comam Domino nutriebant. Tunc primogenitus filius Dei, populus Israel, qui in Unigenitum et vere Filium Dei miserat manum, æterno luctui traditus est : et novissima ejus, sive qui **341** cum eo erant, amaritudinis sunt repleta. Nunc ergo illis habentibus tenebras, qui repulerunt solem justitiæ : nos qui sedebamus in tenebris et in umbra mortis, vidimus lucem magnam (Isai. ix), et illorum universa festivitas ad Ecclesiæ translata est mysteria, ut, illis stentibus, nos laudes Domino concinamus. Illi pro zona accinguntur funibus et ciliciis : nobis cum apostolis dicitur : *Sint lumbi vestri præcincti [Al. accincti], et lucernæ ardentes in manibus vestris* (Luc. xii, 35). Nos accincti sumus Christi veritate, implentes illud quod scriptum est : *State accincti lumbos vestros in veritate* (Ephes. vi, 14). Illi autem pro veritate circumdati sunt diaboli mendacio. Nostrum caput, de quo Salvator loquitur : *Vestri autem et capilli capitis numerati sunt* (Matt. x, 30), habet comam perpetuam, et in capite nostro, qui Christus est, fortitudinem possidemus, ut inter-

sciamus leonem. Illi autem dormierunt in meretricis synagogæ genibus (*Judic. xvi*), et diabolo tudente derasi, virtutem capitis perdidierunt, amittentes cum robore oculos, de quibus in Ecclesiasta scriptum est: *Sapientis oculi in capite ejus: qui autem stultus est, in tenebris ambulat (Eccli. ii, 14)*. Illorum socii versantur in luctu, nostri comites induuntur lætitiæ vestimento.

(Vers. 11, 12.) *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et emittam [Vulg. mittam]. famem super terram: non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini. Et commovebuntur a mari usque ad mare: et ab Aquilone usque ad Orientem circuibunt quærentes verbum Domini, et non invenient. In die illa deficient virgines pulchræ, et adolescentes in siti: qui jurant in delicto Samariæ, et dicunt. Vivit deus tuus, Dan, et vivit via Bersabee: et cadent, et non resurgent ultra. LXX: Ecce dies veniunt, dicit Dominus Deus, et emittam famem super terram: non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini. Et commovebuntur aquæ de mari usque ad mare: et ab Aquilone usque ad Orientem circuibunt quærentes verbum Domini, et non invenient. In die illa deficient virgines pulchræ, et juvenes in siti: qui jurant per propitiationem Samariæ: qui dicunt: Vivit deus tuus, Dan, et vivit deus tuus, Bersabee: et cadent, et non 342 resurgent amplius. Aquæ in Hebraico non habentur, et propitatio, quam nos in delictum vertimus, et ab Hebræis vocatur ASAMATH (אֲסַמַּת), idolum significat: quod principium peccatorum est. Vetus narrat historia, tam Latina quam Græca, et omnium gentium barbararum, nihil fame durius, quæ sæpe compellit obsessos humanis vesci carnibus, et in suam sævire naturam: ita ut nec parentes parvulis parcant liberis, et maritalis affectus dudum amatæ uxoris membra dilaceret. Si hoc facit fames corporum, quid de fame dicendum est animarum? quæ in die resurrectionis Domini oppressit populum Judæorum, et juncta fami ardentissima sitis, non habentium panem, qui de cælo descendit, et eas aquas, quæ de Jesu ventre manarunt. Ablata est ab eis Lex, et Prophetæ æterno conticuere silentio: moventur a mari ad mare, et ab oceano Britannico, usque ad oceanum Atlanticum, id est, ab Occidente ad Meridiem, et ab Aquilone usque ad Orientem, toto orbe peregrini, verbum Dei non valent invenire. In quo loco interrogabimus Judæos, quam illam diem significari putent, in qua sustineant famem audiendi verbum Dei: præsertim cum legant Scripturas, et humilitatem sequantur literæ? Quibus ingerimus [Al. ingeremus] famem esse prædictam intelligentiæ spiritualis,*

^a Ad nostrorum codicum fidem, et Florentinorum quos Victorius consuluit locum hunc ita emendavimus: quem Martianæus corruptum, imperfectum, aut nullo sensu, etiam post Victorii monitum retinuit ad hunc modum: *Virgines pulchræ, quas synagogas interpretantur*, etc. Mox quoque ex hisdem mss. et Brixianis apud Victorium docent reposuimus prædicent: scilicet ostendunt, maledictiones Deuteronomii

A In qua Christus carnitur, passio Domini et resurrectio reperitur. Circumeunt orbem, et quærunt verbum Domini, et non inveniunt: quia Verbum Domini negaverunt, quod factum est in manibus omnium prophetarum, quod in principio apud Patrem erat, quod caro factum est, et habitavit in nobis (*Joan. i*). In illo tempore defecerunt virgines pulchræ, et adolescentes, sive electi, atque doctores (hoc enim significat אֲדוּרִים (בְּרִיּוֹת) defecerunt in siti. Virgines ^a pulchras synagogas interpretantur, et electos, magistros populi. Qui cum defecerint, maledictiones Deuteronomii in populo Judaico docent esse completas (*Deut. xxvii, xxviii, xix*). Ili electi atque doctores juraverunt in idolo Samariæ, in vitulis scilicet aureis, et dixerunt: *Vivit deus tuus, Dan, in terminis 343 terræ Judaicæ, ubi nunc Paneas est, et eo tempore vitulus aureus colabatur: et vivit via Bersabee, quia longo illos et raro itinera commebant, propter reges Judæ justos pariter et injustos. Et quia hoc fecerunt, idcirco corruent, et non resurgent amplius, id est, non recipient eum statum, quem prius habuerant: Mihi autem Dominus famem in terram super eos, qui terrena sapiunt: et famem non panis, sitimque non aquæ, sed audiendi verbum Domini, quando propter peccata populi doctrina deficit [Al. deficit] in Ecclesiis: et a mari usque ad mare, id est, ^b a salsis et amarissimis fluctibus usque ad mare perveniunt: non occurrentes fluminibus, non dulcissimis et variis fontibus, sed rursus ad amara currentes: et ab Aquilone usque ad Orientem, cupientes Aquilonem deserere (qui est ventus durissimus, et ab ignorantibus dexter vocatur) et pervenire ad Orientem, quem reperire non poterunt: quia non recto pergunt itinere, sed deviis circumeunt callibus: viamque regiam non tenentes, curvis decuntur anfractibus. In illo tempore deficient animæ virginales, quas incorruptas Apostolus nominat: et cupit æternam pudicitiam possidere, scribens ad Corinthios: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate, quæ est in Christo (II Cor. x, 2, 3)*. Et si essent omnes virgines pulchræ vel bonæ, numquam dixisset, *deficient virgines bonæ: sed ad distinctionem malarum virginum bonas posuit, quæ sunt sanctæ corpore et spiritu. Male virgines quinque sunt stultæ, quæ lampadibus suis oleum non paraverunt (Mat. xxiii)*. Bonæ et speciosæ virgines illæ sunt, quæ lumen habuerunt virtutum, et sponsi [Al. sponsæ] thalamum ingressæ sunt. Deficient autem virgines, quia verbum Domini*

nomini jam esse completas, postquam venit tempus, quo defecerunt electi populi magistri: puta quod habetur, cap. 28, Judaicum populum in caudam ponendum, servitutum inimicis suis, et ad paucos numero redigendum.

^b Corrupte Martianæus, et contra mss. editoremque librorum fidem, *falsis*,

ni non inveniunt. Ex quo intelligimus, quando doctrina non fuerit in Ecclesiis, perire pudicitiam, castitatem mori, omnes **344** abire virtutes : quia non comederunt verbum Domini, quod qui comederit saginatus ejus cibo, audiet per Salomonem : *Justus comedens saturat animam suam : animam autem impiorum esurient* [Al. *esuriunt*] (Prov. xiii, 2). ^a Et David qui ad senectutem pervenerat, libere decantabat : *Juvenis fui, et senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quaerens panem* (Ps. xxvi, 26.) Quanti martyres in persecutionibus perierunt fame, et indiguerunt frumento alimentisque istis corporum. Ergo de eo dicit pane, qui de caelo descendit, quem qui comederit, nec esurire poterit, nec sitire. Deficientibus autem virginibus, et adolescentibus deficient, qui prius vicerant mundum; et ideo deficient, quia jurant in idolo Samariae, quam in haereticorum persona semper accipimus, dicente hoc eodem propheta : *Veni qui aspiciunt Sion, et confidunt in monte Samariae* (Supra vi, 1). Despiciunt enim haereticam Ecclesiam Dei, et confidunt in falsitate dogmatum suorum, exigentes se contra scientiam Dei, scisso populo ejus, dicentes : *Non est pars nobis in David, neque hereditas in filio Jesse* (III Reg, xii, 16.) Si quis ergo jurat in delicto Samariae, et dicit : *Vivit deus tuus, Dan, vivit via Bersabee* : iste cadet et resurgere ultra non poterit. Dan tribus in ultimis Judaeorum terminis possessionem invenire non potuit, sicut in libro Judicum (Cap. xviii), scriptum est, interpretaturque *judicium*. Bersabee autem pro varietate accentuum vertitur in linguam nostram, *puteus juramenti*, aut, *puteus satietatis*, ac *septimi*. Itaque et haeretici in extremis Scripturarum sanctorum finibus sitiunt, Dei iudicium contententes, et desiderantes viam Bersabee, quae fuit in tribu Juda; multaque Ecclesiae imitari sacramenta cupientes, saturatos et repletos esse se dicunt. Quibus apostolus exprobrat Paulus : *Jam saturati estis, jam divites facti estis* (I Cor. iv, 8), et jurant in nomine Domini, qui semel cadentes, quia deos idolorum, deum arbitrantur sumum, amplius non resurgent. Qui autem voluerint agere poenitentiam, **345** et non dixerit : *Vivit deus tuus, Dan, et vivit via Bersabee*, audient per Jeremiam : *Numquid qui cadet* (Al. *cadit*), *non resurget ; aut qui aversus est, non revertetur* (Jerem, viii, 4).

^a Addunt hic editi libri ac mss. quamplures nomen Abraham, *Et David qui ad senectutem pervenerat Abraham, libere decantabat*, etc., quod perspicue falsum est, quia Abraham pervenit ad senectutem annorum centum septuaginta quinque (Gen. xxv, 7) : David vero fato functus est cum ad annos septuaginta pervenisset, uti exploratum nobis est o lib. II Reg. cap. v, vers. 4. Ergo nomen Abraham ab imperitis positum est, quod ms. codex monasterii S. Cygiranii non legit. MART.—Interserunt mss. editique ante Martianaum libri *Abraham*, aut *Abraham*, quod nomen Cisterciensis pro subsequenti verbo *libere* substituit. Atque est quidem ejus lectionis sensus paulo impeditior, neque enim ad Abraham senectutem, qui centum septuaginta quinque annos, David, qui solos vixit septuaginta, pervenit. Nihiloscius

(Cap. IX. — Vera. 1.) *Vidi Dominum stantem super altare, et dixit : Percute cardinem, et commoveantur superliminaria : avaritia enim in capite omnium, et novissimum eorum in gladio interficiam. Non erit fuga eis : fugiet* [Vulg. *eis, qui fugient*], *et non salvabitur ex his qui fugerit. LXX : Vidi Dominum stantem super altare, et dixit : Percute super propitiatorium, et commovebuntur vestibula : et disjice in capita omnium, et reliquas eorum gladio interficiam. Non fugiet ex eis, qui fugerit : et non salvabitur ex illis, qui fuerit resalvatus. Qui cum Ezechiele et Joanne Baptista apertos viderit caelos* (Ezech. i ; Mat. iii), et velamen, quod positum erat ante faciem Moysi (Exod. xxxiv), ab oculis ejus fuerit ablatum, ut impleatur in eo quod scriptum est : *Mandatum Dei lucidum illuminans oculos* (Ps. xviii, 9) ; iste videbit stantem Dominum super altare, et praecipientem prophetae, sive, ut multi putant, angelo, qui reddendis peccatorum suppliciiis mancipatus est, ut percutiat cardines templi, sive propitiatorium, et commoveantur superliminaria ejus, sive vestibula. Cumque, ait, templum propter malitiam hominum dissipatum fuerit et destructum, et ira mea a sanctuario meo coeperit, unusquisque cognoscat se non posse evadere, avaritia omnia possidente, et novissima sua esse mortem, nullaque praesidia ad evadendam sententiam Dei posse succurrere : quodque juxta LXX legimus : *ut disjiceret in capita omnium, pulchre eorum capita dividuntur, qui ab eo, qui est caput omnium, sua sponte divisi sunt atque dixerunt : Non habemus regem nisi Caesarem* (Joan. xix, 15), qui voce impia clamaverunt : *Crucifige, crucifige talem*. Et : *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros. Quae omnia et ad haereticos referre possumus, quorum altare percutitur, et omnes initiationes et sacramenta sacrilega commoventur, qui avaritiam habuerunt in capitibus suis, clamante per eos perdice, et congregante quos non peperit, et faciente divitias absque judicio* (Jer. xvii). Unde et novissima ejus sive reliquias Dominus interficiet, ut coeptum capitulum compleatur, et novissimum ejus erit **346** insipiens. Cum autem Dominus percusserit cardines, et induxerit super eos gladium, nullus erit qui possit evadere, et impendentem Domini gladium declinare. Simulque et hoc erit notandum, quod, stante super altare Domino, primum percutitur propitiatorium,

praeferenda illa sit vetus, quae librorum omnium est, lectio, huic quam ex nno ms. sancti Cygiranii Martianaus expressit. Et facile *τρυπαξ* animae senectus, id est, justitia ad S. Doctoris mentem ex toto superiori contextu, Ipsaque laudati psalmi argumento accipienda est, non annorum, ut sensus sit, Davidem cum ad justitiam pervenisset Abraham, libere decantasse, *Juvenis fui, et senui ; et non vidi justum derelictum nec semen ejus quaerens panem*. Congruit et modo propositum e Proverbiis testimonium, *Justus comedens saturat animam suam*, etc.

^b Antea deerat *tuus*. De Bersabee, quae mox varie interpretatur, vid. Quæst. in Gen. col. 337, et quae ibi annotamus.

^c Cisterciensium duoque Palatini mss., *ut dissecaret in capitibus omnium*, etc.

sive cardines templi, deinde commoventur vestibula, tertio capita omnium dividuntur, quarto qui reliqui sunt, interficiuntur gladio. Nisi enim superbiam hæreticorum suo Dominus calcaverit pede, et perversam sceleratamque doctrinam spiritali mucrone percusserit, et magistros eorum, qui accipiuntur in capitibus, inter se diviserit, atque in bonam partem occiderit, non possunt discipuli vivificari, secundum illud quod scriptum est : *Ego occidam, et vivificabo : ego percutiam, et sanabo* (Deut. xxxii, 39). Occiduntur et percutiuntur magistri, ut vivificentur discipuli : capita dividuntur, ut cætera membra sanentur.

(Vers. 2 seqq.) *Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea educet eos : et si ascenderint usque in cælum, inde detraham eos : et si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos : et si celaverint se ab oculis meis in fundo maris, ibi mandabo serpenti, et mordebit eos : et si abierint in captivitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, et occidet eos, et ponam oculos meos super eos in malum, et non in bonum. Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, et tabescit [Vulg. tabescet], et lugebunt omnes habitantes in ea, et ascendet sicut rivus omnis, et defluet sicut fluvius Ægypti. LXX : Si defossi fuerint in inferno, inde manus mea evellet eos : et si ascenderint in cælum, inde detraham illos : si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde [Al. ibi] scrutans auferam eos : et si demerserint se ab oculis meis in profundum maris, ibi mandabo draconi, et mordebit eos : et si abierint in captivitatem ante faciem inimicorum suorum, ibi præcipiam gladio, et interficiet eos, et obfirmabo oculos meos super illos in mala, et non in bona. Et Dominus Deus omnipotens qui tangit terram, et commovet eam, et lugebunt omnes habitatores ejus, et ascendet sicut fluvius consummatio eorum, et descendet sicut flumen Ægypti.* Qui supra dixerat, non erit fuga eis : fugiet, et non salvabitur qui sugerit, nunc ipsam fugam in partes secat, et hyperbolice 347 etiamsi hoc et hoc fecerint, evadere eos non posse testatur. Si descenderint, ait, usque ad infernum, inde manus mea educet eos : * non quod ullus ante resurrectionis diem ab inferis retrahatur ; sed quod et in inferno positi, in illius potestate sint. Quod super Dathan et Abiron impletum esse cognoscimus, quos viventes terræ hiatus absorbit (Num. xvi). Et si ascenderint, inquit, usque ad cælum, inde detraham eos : quia et Enoch et Elias rapti cum corporibus in cælum (Gen. v ; IV Reg. ii). Dei reguntur arbitrio. Et cerne proprietates : ad infernum descenditur, ad cælum conscenditur : de inferno educimur, de cælis detrahimur. In altero extrema desperatio est, in altero superbiam magnitudo. Si absconditi fuerint in vertice Carmeli, vel juxta Phœnicis terminos in septentrio-

* Ita legit ms. codex Cluniacensis, et ita legendum docet Marianus Victorius. Erasmus autem et mss. codices non pauci alio sensu legunt, non quod ullus ante resurrectionis diem ab inferis retrahatur. Quod de resurrectione corporum intelligimus. MART.—Sic habent nostri omnes mss. sicque rei veritate clamante,

A nali plaga, vel ad meridiem propter eremi vastitatem, ubi habitavit quondam Nabal Carmelius (I Reg. xxv), inde, inquit, scrutans auferam eos : et si in profundo maris (Jonæ i), atque ut de propheta loquar, in Tharsis, Dei oculos vitare conentur, ibi mandabo serpenti, quem [Al. qui] in hoc loco Leviathan, sive cete significat, ut servet metaphoram, et per serpentem atque cetum [Al. cete] ad hostes veniat. Et mordebit eos, id est, suis faucibus devorabit. Et ne forsitan per superiora quæ dixit, aliud quidquam captivitatem ab hostibus sentiremus, juxta morem suum aperit [Al. aperuit] Scriptura quod prius sub ænigmatibus dixerat. Et si abierint in captivitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, et occidet eos, ne scilicet extrema malorum suorum æstiment B servitum ; sed etiam captos hostilis mucro confodiat : et qui superesse potuerint et mortem evadere, Dei aspectum non effugiant ; sed ponat super eos oculos suos in malum, et non in bonum, ut semper eos visitet, et ad pœnitentiam per tormenta compellat. Et hæc facturum esse se dicit omnipotens Deus, ad cujus tactum et nutum terræ fundamenta quatuntur, sive tabescunt, et omnis ejus habitator planctu et luctibus occupatur. Quæ loquitur, ut ostendat magnitudinem divinæ potentiae, ne forsitan velit quidem facere quod minatur ; sed vires non impleant voluntatem. Sin autem terra tabescit, sive concutitur, 348 et Creatorem suum insensibilis quoque natura præsentit [Al. persentit] : quanto magis homo, fragile animal, cujus animæ thesaurus in vasis fictilibus atque corporeis clauditur ? Et quomodo Ægypti fluvius decurrit in mare atque sorbetur : ita et terra Israel, de qua supra dixerat : Qui tangit terram, et tabescit, ibi in captivitatem, et ab hostibus devorabitur : *μετρωμακῶς*, ab eo quod habet, id quod habetur, divino significante sermone. Et hæc quidem sequentes historiæ ordinem, utcumque potuimus interpretati sumus : si tamen in quibusdam nos intelligitiam non defecit. Cæterum omnem loci istius *περιεχόν* David explicat, dicens : *Domine, probasti me, et cognovisti me* (Ps. cxxxviii, 1). Statimque infert : *Quo ibo a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam ? Si ascendero in cælum, tu illic es : si descendero in infernum ibi es. Si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris : etenim D illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua* (Ibid., 7-9). In Deuteronomio quoque simile quid legimus : *Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est : neque procul positum, nec in cælo situm, ut possis dicere : Quis nostrum ad cælum valet conscendere, ut deferat illud ad nos, et audiamus atque opere compleamus ? Neque trans mare positum, ut causeris et dicas : Quis e nobis transfratere*

Victorius restituit, cum esset antea sensu prorsus contrario nullus. Hoc interim miram, Martianæam et mendosam lectionem nullus in textu retinuisse, et veram cod. Cluniacensis. et Victorii emendationem probasse in Notis.

poterit mare, et illud ad nos usque deferre ut possimus audire, et facere quod præceptum est? sed iuxta te est sermo valde in ore tuo, et in corde tuo ut facias illum [Al. illud] (Deut. xxx, 11, 12). Quando enim anima

vinculis laxata corporeis, volandi quo velit, sive quo ire compellitur, propter tenuitatem substantiæ habuerit libertatem, aut ad inferna ducetur (de quibus scriptum est: *Convertantur peccatores in infernum, omnes gentes quæ obliviscuntur Deum* (Ps. ix, 18).

Et: *In inferno quis confitebitur tibi* (Psal. vi, 6)?

Et: *Descendit in infernum gloria tua* (Ps. xlviii, 18).

Aut certe ad cœlestia sublevabitur, ubi sunt spiritualia nequitiae in cœlestibus, et si sibi veræ circumcisionis scientiam voluerit vindicare, hoc enim interpretatur *Carmelus*, et humilitate contempta, habitare in montibus, et ibi scrutantem manum Dei

eradere non valebit. Quod si desperans salutem, oculos Domini vitare tentaverit, et in ultimos falso-

rum fluctuum terminos pervenire, etiam ibi mandabit Dominus serpenti tortuoso et antiquo

(Apocal. ix), qui est inimicus et ultor, et mordebit eam. Capta quoque vitium atque peccatis gladio Domini punietur, et ponet oculos suos super eam in malum, et non in bonum, ut per cruciatum atque supplicia ad Dominum revertatur. Cumque Deus omnipotens tetigerit terram eorum atque concusserit, et tabescere fecerit cuncta terrena, intelligentes scelera sua, vertentur in luctum, et ipse Dominus dupliciter ascendet atque descendet. Ascendet super sanctos quasi fluvius consummationis ejus, id est, terræ: ut opera eorum terrena consumat. Descendet super peccatores quasi flumen Ægypti, ut in tormentorum amaritudinem impetu Domini detrudantur.

(Vers. 6.) *Qui ædificat in cælo ascensionem suam, et fasciculum suum super terram fundavit: qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terræ: Dominus nomen ejus.* LXX: *Qui ædificat in cælo ascensionem suam, et promissionem suam super terram fundat: qui vocat aquam maris, et effundit eam super faciem terræ: Dominus omnipotens nomen ejus.* Dominus Deus omnipotens, qui respicit, sive tangit terram, et commovet eam, ipse est qui quotidie ædificat in cælo [Al. cælum] ascensionem suam, et dicit in Evangelio: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (Joan. v, 17). Et non solum de costa

Adam in typum Ecclesiæ semel ædificavit Evam (Genes. ii), sed quotidie credentes et membra corporis sui ædificat, et de terris ad cælum levat, ut in illis ipse conscendat. Ascendit Dominus in cælum cum Enoch (Genes. v), ascendit cum Elia (IV Reg. ii), ascendit cum Moysè, b cuius sepulturæ locus, quia in cælum ascenderat, in terra non potuit inveniri (Deut. xxxiv). Ascendit cum Paulo qui vas electionis, in apostolum de persecutore mutatus est

(II Cor. xii), et de humilibus raptus in sublimia, ita ut ascenderet in cælum tertium, et per Spiritum sanctum et Filium perveniret ad Patrem, et audiret verba ineffabilia, mysterii [Al. mysteria] Trinitatis, quæ hominibus audire non licitum est. Iste ergo qui quotidie ascendit in sanctis, fasciculum suum fundavit super terram, 350 de quo in Evangelio loquitur: *Ne timeas, grex parvule, quia complacuit Patri meo habitare in te* (Luc. xii, 52). Iste fasciculus una Domini religione constrictus est. Unde et ipsa religio a religando, et in fascem Domini vinciendo nomen accepit. Porro juxta Septuaginta, *repro missionem suam fundat* [Al. fundavit] *super terram*, ut omnes illius repro missiones quas sancti prophetæ suo ore cecinerunt, non inane sonum habeant, et c cassa solius tropologiæ nomina; sed fundentur in terra. Et cum historiæ habuerint fundamenta, tunc spiritualis intelligentiæ culmen accipiant: ut vere Christus de Virgine natus sit, vere Lazarum mortuum suscitavit, vere ad tactum ejus *αιμορροῦσα* sanata sit, vere in adventu Domini cæci viderint, claudi cucurrerint, contractæ manus extensæ sint, lepra mundata sit; licet secuudum tropologiam quotidie de anima virginali nascatur sermo divinus, quotidie peccato mortui, et vitiorum funibus alligati, de sepulcro scelerum suorum jubeantur exire, quotidie sanguinis opera constringantur, cæci in fidelitate Christi lumen aspiciant, claudicantes prius fide, currant in via Domini, et aridæ manus avaritia, extendantur ad eleemosynam, et lepra Mariæ, quæ contaminat quidquid attigerit, recipiat pristinam puritatem (Num. xii). Iste autem Dominus amarissimas quoque aquas maris vocat, et effudit [Al. fundit] eas super eos, qui faciem suam vertunt ad Dominum. Ideo autem vocat amaras aquas, ut dulces faciat, et educat ventos de thesauris suis, et graves salsugine aquas sua in altum jussione suspendat, eliquansque eas, et æthereo calore decoquens, dispenset in pluvias, et emitat super faciem terræ, ut arentia quæque rigentur imbribus, et ubi abundavit peccatum, superabundet gratia.

(Vers. 7, 8.) *Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi, filii Israel, ait Dominus? Numquid non Israel ascendere feci de terra Ægypti, et Palæstinos de Cappadocia, et Syros de Cyrene? Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, et conteram illud a facie terræ: verumtamen conterens non conteram domum Jacob, dicit Dominus.* LXX: *Nonne ut filii Æthiopum vos estis mihi, filii Israel, dicit Dominus? Nonne [Al. Non] Israel eduxi de terra Ægypti, et alienigenas de Cappadocia, et Syros de fovea? Ecce oculi Domini Dei super regnum peccatorum, et auferam illud a facie terræ. Verumtamen non in finem auferam domum Jacob, dicit Dominus.* Pro Cyrene, Aquila et quinta editio ipsum verbum Hebraicum posuerunt

Mediceus quidam cod., Victorio teste, *percutietur*: quæ lectio, inquit ille, magis congruit Vulgatæ editioni, quæ legit *occidet*, et LXX qui habent, *interficiet*. Eligat lector, quam maluerit.

Alludit ad Moysen *Ἀνάβατον*, sive *ἀνάληψιν*, de qua vide cod. Pseudepigraphum veteris Testamenti pag. 839.

Vitiose Martianæus *crassa*.

Digitized by Google

CIR (קיר), Septuaginta *foveam*, id est, βόθρον, Theodotus *parietem*, Symmachus *Cyrenem*: quem et nos in hoc loco secuti sumus. Totam loci hujus quem proposui, et omnium quæ hoc capitulo continentur, intelligentiam brevi sermone concludam, usque ad eum locum in quo scriptum est: *Qui dicunt, non appropinquabit, et non veniet super nos malum*, ut possimus nosse quod dicitur: Ego Dominus Deus omnipotens, quem celari (*Al. celare*) nihil potest, qui tango terram, et movebitur: qui ædifico in cælo ascensionem meam: qui voco aquas maris, et effundo eas super faciem terræ: cujus est nomen Dominus, qui creator sum omnium: cunctas gentes de eodem flexi luto, et æquali sorte generavi. Denique Æthiopes, Palæstinos, Syros atque Judæos, distantes locis atque corporibus, mortalitatis lege sociavi, et pro arbitrio meo servos meos huc illucque commuto, et in universas provincias transfero. Ne erigamini in superbiam, quod vos de Ægypto eduxerim, et quasi peculiarem populum meum Pharaoni servire non passus sim: hoc idem feci et Palæstinis, quos Septuaginta *alienigenas* transtulerunt, * qui Hebraice appellantur *CAPHTHORIM* (כַּפְתּוֹרִים), ut transferrem eos de Cappadocia, et in Palæstinæ regionibus collocarem: Syros quoque, id est, *ARAM* (אַרַם) transtuli de Cyrene: ex quo qui æquali conditione sunt facti, æquali iudicii mei sententia punientur, et omnia absque discretione personarum, impia regna subvertam. Vos autem, o filii Israel, de quibus dixi: *Primogenitus filius meus Israel* (*Exod. iv, 22*). Et: *Ex Ægypto vocavi filium meum* (*Osee xii, 1*), percutiam in virga, et visitabo peccata vestra; sed non in perpetuum conteram, et **352** misericordiam meam non auferam a vobis (*Ps. lxxxviii*), et quasi in cribro agitato atque concussos, mundabo et eligam, ut qui lapillus fuerit, et per penitentiam roboratus, de cribro meo non excidat: qui autem instar pulveris ceciderit in terram, percutiatur gladio, ut (*Al. et*) moriantur peccatores populi mei: non quia ante peccaverint; sed quia usque ad mortem perseveraverint in peccatis. Omnis autem qui est Israel et prius Deum mente conspiciens, ^beductusque de Ægypto, si desiderans vitia Ægypti, et sæculi voluptates, non solum in Ægyptum, sed in Æthiopiā revertatur, in qua qui fuerit, juxta Jeremiam (*Cap. xiii*), pellem suam mutare non potest, Christi salvatur (*Al. salvat*) adventu, et impletur in eo quod scriptum est: *Æthiopia præveniet manus ejus Deo* (*Ps. lxxvii, 52*). Cumque eum adoraverit, dicetur de illo: *In conspectu ejus precipitent Æthiopes* (*Ps. lxxi, 9*). Qui cum præciderint, et trans flumi-

* Luxatus omnino est locus iste, legendusque inverso ordine, ut transferrem eos de Cappadocia, qui Hebraice appellantur *Caphthorim*. Etenim quis nesciat Palæstinos Hebraice פְּלִשְׁתִּים, *Phelæsthim* appellari, non כַּפְתּוֹרִים, *Caphthorim*, quod est Cappadocum nomen? Aliiter Victorius de suo corrigit: qui Hebraice appellantur פְּלִשְׁתִּים ut transferrem eos כַּפְתּוֹרִים, id est de Cappadocia: quod minus probatur, cum pos-

na Æthiopiæ inde detulerint victimas Domino, dicere poterunt: *Nigra sum et speciosa, quoniam decoloravi me sol* (*Cant. i, 4*). Corpora enim umbris otioque marcentia, tentationes et æstus sæculi terre non possunt: quæ autem ad luctam et ad certamina preparantur, sole siccata superant mundi injurias, et benedictionem sancti Spiritus consequuntur, dicentis ad justum: *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem* (*Psal. cxx, 6*). Æthiopes ergo vertuntur in filios Dei, si egerint penitentiam, et filii Dei transeunt in Æthiopes, si in profundum venerint peccatorum. Ipse enim Creator omnium Deus Cappadoces vorit in Palæstinos, et eos qui versabantur in frigore fidei, et Aquiloni vento durissimo subiacebant, fecit bibentes cadere, et deposita superbia, Domini sentire iudicium. Syros quoque, id est, excelsos atque sublimes, qui dicuntur *ARAM* אַרַם transtulit de Cyrene, infirmo pariete, sive quæ imminet amarissimo mari, et vicus Syrtibus erat, et juxta **LXX** in fovea tenebatur, mutavit in bonam partem, ut excelsos faceret. Oculi enim Domini super omnia sunt regna **353** peccantia, quæ ostendit diabolus Domino (*Math. iv*), et de quibus Apostolus dicit: *Non regnet peccatum in mortali vestro corpore, ad obediendum desideris ejus* (*Rom. vi, 12*). Veruntamen cum in virga visitet peccatores, et conterat eos atque percutiat, qui permanserint in peccato: eas animas, quæ appellantur domus Jacob, et supplantant peccatum, et in certamine superant, et plantam cruenti fratris invadunt, in æternum perire non patitur.

(Vers. 9, 10.) *Ecce enim ego mandabo, et concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur [Addit Vulg. triticum] in cribro, et non cadet lapillus super terram. In gladio morientur omnes peccatores populi mei qui dicunt: Non appropinquabit, et non veniet super nos malum. LXX: Quia ecce ego precipio et ventilabo in cunctis gentibus domum Israel, sicut ventilatur in ventilabro, et non cadet contritio super terram. In gladio morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt: Non appropinquabit, neque venient super nos mala. Deus qui mensus est aquas manu, et cælum palmo, et omnem terram concludit pugillo (Isai. xl), ipse pro magnitudine sua, atque manu tenens margines terræ, quasi cribrum huc illucque concutiet: ut paleis ac sordibus peccatorum in terram cadentibus, purum frumentum remaneat, quod condatur in horrea: sive ut **LXX** transtulerunt, ventilabrum tenebit in manu, et purgabit aream suam, et triticum condet in borreis, paleas autem comburet igni inextinguibili; de quibus lo-*

sit locus, nullis inductis ex ingenio verbis, ordine tantum, ut inuimus, incisorum mutato, restitui. Sed nullam ineat a lectoribus gratiam Martianæus, qui errorem, ut ait Victorius, omissis manibus explodendum dissimulavit, aut penitus non animadvertit.

^b Hæc omnium librorum est lectio, eaque satis perspicua: nec video cur mutet Victor. In ediculis est, dicatque, aliter non constare sensum.

quiritur per Jeremiam : *Quid paleis ad frumentum*, A *dicit Dominus (Jer. xliii, 28)*? De hoc eodem sub figura asterius parabolæ, sagena illa demonstrat, quæ mittitur in mare hujus sæculi, et extrahit piscis omnium generum, projectisque malis piscibus, boni tantummodo reservantur (*Math. xiii*): ita et Dominus miserabilem domum Israel toto orbe dispersit, et concussit in cribro et ventilavit pala: lapillisque et calculis super terram non cadentibus, morientur in gladio, qui propter sordes et pulverem peccatores populi nominantur. Et hoc patientur quia non credunt vaticinia prophetarum, nec **354** putant esse ventura quæ per eos Dominus comminatur. Cumque sibi prospera repromittant, mala postea sustinebunt, e regione sanctis timentibus, et non peccantibus, et ideo nequaquam morientibus gladio, quia dixerunt: Appropinquabunt nobis mala, et venient super nos supplicia, quæ peccata nostra meruerunt, de quo plenius in Jeremia loquitur Deus: *Assumam, et loquar super gentem et regnum, ut auferam eam et disperdam; si conversa fuerit gens illa a malis suis, et ego agam poenitentiam de his quæ cogitaveram facere ei (Jer. xviii, 7, 8)*. Non ergo Deus mutatur, qui semper est immutabilis; sed nos eum nostra conversione mutamus. Sævit, irascitur, comminatur, et dicit se illaturum esse supplicia: si agamus poenitentiam, ipsum quoque suæ poenitebit sententiæ. Rursum juxta eundem Jeremiam (*Cap. xvii*)^a promittit prospera: si negligentia dissolvamur, et illum poenitebit sponsionis suæ, promissaque mutabit. Cujus rei exemplum Ninivitas et Jerusalem habere possumus, quorum alii de imminentibus suppliciis liberati sunt: alii quæ patribus promissa fuerant, perdidit.

(Vers. 11 seqq.) *In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reedificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerant instaurabo, et reedificabo illud sicut in diebus antiquis, ut possideant reliquias Idumææ, et omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens hæc. LXX: In die illa suscitabo tabernaculum David quod ceciderat, et* ^b *reedificabo ea quæ corruerant, et quæ* ^c *suffossa sunt suscitabo, et instaurabo ea sicut dies antiquos, ut quærant me reliqui hominum, et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus faciens hæc omnia.* Ubi apostolorum præcedit auctoritas, ^d maxime Petri et Jacobi, quos columnas Ecclesiæ Vas electionis vocat (*Galat. ii*), ibi omnis variæ explanationis tollenda suspicio est, et quod a tantis viris exponitur, hoc sequendum. In Actibus apostolorum quæstione inter apostolos suscitata,

cur homines ex gentibus, **355** Paulus et Barnabas absque circumcissione et observantia sabbati suscepissent, Petrus respondit, ut debuit: cujus sententiam probans Jacobus, hæc locutus est: *Viri fratres, audite me: Simon enarrauit, quemadmodum primum Deus visitavit sumere ex gentibus populum nomini suo, et huc concordant verba prophetarum, sicut scriptum est: Post hæc revertar, et ædificabo tabernaculum David quod cecidit, et diruta ejus reedificabo, et erigam illud: ut requirant cæteri hominum Dominum, et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus faciens hæc: notum a sæculo est Domino opus suum (Act. xv, 15 et seqq.)* Hoc igitur tabernaculum David quod ceciderat (cecidit autem in his qui dicunt, *non appropinquabit, et non veniet super nos malum*: quos Dominus cribro suo concussit et probaverat, et quorum aream majestatis suæ purgaverat ventilabro, et quicumque peccatores fuerant interfecti gladio) nunc juxta consuetudinem Scripturarum, post tormenta, post pœnas, prospera et læta promittens, suscitaturum esse se dicit, et in resurrectione Domini omnia restitutum, ut quod in synagogis ceciderat, surgat in Ecclesiis, et possideant credentes reliquias Idumææ, et omnes nationes, ut quidquid reliquum fuerit de regno sanguinario atque terreno, in cælestia regna mutetur, et omnes gentes quæ oblitæ sunt Dominum, convertantur et revertantur ad eum. Sin autem juxta LXX legere voluerimus, *ut quærant me reliqui hominum, et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum*, reliquos hominum eos debemus accipere, qui de Judaico populo crediderunt, et quasi ^e lapillus non ceciderunt de cribro, nec cum pulvere paleisque et sordibus sunt projecti. Reliquiæ enim in principio fidei salvæ fiunt, et in fine mundi, ut cum subintraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiat [*Al. fiet*] (*Rom. xi*). Nomen autem Domini quod invocatur super reliquos et super omnes gentes, illud est de quo Salvator dicit: *Pater, revelari nomen tuum hominibus (Joan. xvii, 6)*. Et ne longo sermone regulam differam sponsionum, et in hoc propheta, et in cæteris quicumque de ædificatione Jerusalem [*Al. muri Jerusalem*] et templi, et rerum **356** omnium beatitudinæ prædicantur, Judæi in ultimo tempore vana sibi expectatione promittunt, et carnaliter implenda commemorant. Nos autem qui non occidentem litteram; sed spiritum sequimur vivificantem, jam in Ecclesia convincimus expleta, et quotidie impleri in singulis, qui ruentes per peccatum, reedificantur per poenitentiam.

^a In uno Cistercienci alteroque Palatin. ms. juxta eundem Jeremiam prospera, si agamus poenitentiam; quod si negligentia dissolvamur, etc.

^b Antea erat ædificabo, minus recte pro reedificabo, quod præferunt mss. et Græc. ἀνοικοδομήσω.

^c Corrupte Martian. retinuit, suffusa pro suffossa, quod et nostri mss. et Victorius pridem ex septem Florentinis ad Græcum χατσακαμμένα restituunt. Mox pro antiquos, unus Cisterc. habet antiqui: denique

postremam vocem, omnia, prætermittit, quam et in Græco Alexandrinum et Complut. exemplar ignorat.

^d Martian., auctoritas maxima, Petri, Jacobi, etc. minus recte, et contra mss. fidem.

^e Tres mss. ut requirant reliqui Israel, et omnes, etc.

^f Vide pseudo Rufinum Comment. in hunc prophetam pag. 557 et seq., ubi de lapillis in cribro positis ad impetum cribro conciliandum loquitur.

(Vers. 14, 15.) *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et ^a comprehendet arator messorum, et calcator uvæ mittentem semen. Et stillabunt montes dulcedinem et omnes colles culti erunt. Et convertam captivitatem populi mei Israel, et ædificabunt civitates desertas, et habitabunt, et plantabunt vineas, et bibent vinum earum, et facient hortos, et comedent fructus eorum. Et plantabo eos super humum suam, et non evellam eos ultra de terra sua quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus. LXX : Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et apprehendet tritura vindemiam, et variabitur uva in semente. Et stillabunt montes dulcedinem, et omnes colles consiti erunt. Et convertam captivitatem populi mei Israel, et ædificabunt civitates dissipatas, et habitabunt, et plantabunt vineas, et bibent vinum earum, et facient hortos, et comedent fructum eorum. Et plantabuntur super terram suam, et non avellentur amplius de terra sua quam dedi eis, dicit Dominus Deus omnipotens.* Suscitato tabernaculo David quod ceciderat, et reædificatis his quæ fuerant lapsa atque subversa, describitur rerum omnium abundantia, quomodo hi qui prius euntes, ibant, et flebant, portantes semina sua, venientes venient cum exultatione, portantes manipulos suos (*Psal. cxv*) : ut consequatur manipulorum tritura vindemiam, sive arator messorum et uva varietur, ac ducat colorem in tempore seminis : sive, ut verius est, calcator uvæ comprehendat sementem, et sic sibi invicem cuncta succedant, ut nulla dies sit absque frumento, vino et gaudio. In illo tempore, plenis torcularibus uva calcabitur, et de Christi ac martyrum ^b sanguine rubentia musta fundentur, et hujuscemodi calcator uvæ erit seminarium sermonis Dei, ut sanguis eorum magis clamet in mundo, quam clamavit sanguis Abel **357** justi. Quicumque autem merito virtutum suarum ad montana conscenderit, melle sudabit, immo stillabit dulcedinem sermonis Dei, de quo scriptum est : *Gustate et videte quam suavis est Dominus (Ps. xxxiii, 9) : Et, Quam dulcia eloquia tua gutturi meo, super mel et favum ori meo (Ps. cxviii, 105).* Et qui infra montes, immo secundi a montibus fuerint, quos sponsus transiit in Cantico Canticorum (*Cant. ii*), et appellat colles, consiti erunt et imita-

A buntur paradisum Dei : ut omnia in illis poma pendeant doctrinarum. Tunc si quis infidelitate captivus est, et necdum credidit in nomine Domini, et est de reliquiis populi quondam ejus Israel, revertetur ad fidem Christi, ut quem in Prophetis audierat, in Evangelio teneat. Hi autem montes qui stillabunt dulcedinem, et colles qui consiti fuerint, postquam converterit Dominus captivitatem populi sui Israel, ædificabunt civitates antea desertas, et habitabunt in eis : ut unaquæque civitas exstructa dicat : *Ego civitas firma, civitas quæ oppugnatur (Prov. sec. LXX)*, et de qua Dominus in Evangelio loquitur : *Non potest civitas abscondi super montem posita (Mat. v, 14)*. Et in Psalmis dicitur : *Fluminis impetus c lætificat civitatem Dei (Ps. xlv, 4)*. Plantabunt quoque vineas cum Noe (*Gen. ix*), et bibent vinum earum, et inebriabuntur, et audient a Domino Salvatore : *Bibite, amici **358** mei, et inebriamini (Cant. v, 1)*. Bibent autem vinum, quod se in regno Patris cum apostolis suis novum bibiturum esse pollicitus est (*Marc. xiv*). Hæc est vinea Sorec, cujus vinum quotidie in mysteriis bibimus. Nec harum rerum felicitate contenti, propter delicias facient hortos, et irrigabunt eos : ut nulla desint in eis genera virtutum, et comedent fructus eorum : qui enim plantaverit et rigaverit, ipse et comedet. Cumque hæc omnia montes et colles fecerint, stillantes dulcedinem, et ædificantes civitates, et habitantes in eis, plantantes vineas, et bibentes vinum earum, facientes hortos, et comedentes fructus eorum : tunc ipsos plantatores plantabit Dominus super terram suam, de qua dicitur : *Credo videre bona Domini in terra viventium (Ps. xvi, 13)*. Et in Evangelio : *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram (Mat. v, 4)*. Postquam autem plantaverit eos, et firma [*Al. firmas*] in altum radice [*Al. radices*] solidarit, non evellet ultra de terra, quam dederat eis [*Al. dederit*]. Ex quo intelligimus Ecclesiam usque ad finem mundi, concuti quidem persecutionibus, sed nequaquam posse subverti ; tentari, non superari. Et hoc fiet, quia Dominus Deus omnipotens, sive Dominus Deus ejus, id est, Ecclesie, se facturum esse pollicitus est : cujus promissio, lex naturæ est.

^a Iterum vitiose retinuit Marrian, *comprehendit*.

^b Vide S. Zenonis tractatum 27 et seq., lib. II.

^c Mavult Victor. plurium numero, *lætificant*, juxta Græcum *εὐπαινοῦσι*.

